

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE SİYASİ PARTİLERDE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ
VE KADIN KATILIMI SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nimet BOLLUK

Balıkesir, 2017

T.C.

BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE’DE SİYASİ PARTİLERDE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ
VE KADIN KATILIMI SORUNU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nimet BOLLUK

Tez Danışmanı
Prof. Dr. rer. pol. Rıza ARSLAN

Balıkesir, 2017

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda 201312529007 numaralı Nimet BOLLUK' un hazırladığı "Türkiye'de Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi ve Kadın Katılımı Sorunu" konulu DOKTORA/YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 10/07/2017 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan
Yrd.Doç.Dr. Tahsin GÜLER

Üye (Danışman)
Prof.Dr.rer.pol. Rıza ARSLAN
Adem Rıza

Üye
Yrd.Doç.Dr. Lütfi YALÇIN
Lütfi

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım.

...../...../2017

Enstitü Müdürü
Halil İbrahim Şahin
Doç.Dr.Halil İbrahim ŞAHİN
Müdür

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Türkiye’de siyasi partilerde parti içi demokrasi ve bu bağlamda kadın katılımı sorununun var olup olmadığını araştırmak amacıyla hazırlamıştır. Bu doğrultuda çalışmada kullanılacak metodoloji, tanımlayıcı (*descriptive*) ve açıklayıcı (*explanatory*) yöntemler olarak belirlenmiştir. Çalışma boyunca bu yöntemler ışığında konu, farklı kaynaklardan araştırılmıştır.

Çalışmanın her aşamasında görüşleriyle yol gösteren danışmanım, Prof. Dr. rer. pol. Rıza ARSLAN başta olmak üzere değerli BOLLUK ailesinin her bir ferdine teşekkürlerimi sunuyorum.

Nimet BOLLUK

Balıkesir, 2017

ÖZET
TÜRKİYE’DE SİYASİ PARTİLERDE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ
VE KADIN KATILIMI SORUNU

BOLLUK, Nimet

Yüksek Lisans, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. rer. pol. Rıza ARSLAN

2017, 75 sayfa

Hazırlanmış olduğumuz bu tezin amacı, Türkiye’de siyasi partilerde parti içi demokrasi ve bu bağlamda kadın katılımı sorununun var olup olmadığını araştırmaktır. Bu doğrultuda, eğer parti içi demokrasi ve kadın katılımı sorunu varsa buna dikkat çekmek ve soruna yönelik önerilerde bulunabilmeyi sağlamaktır. Bu amaçla çalışmanın birinci bölümünde siyasi partilerin tanımı, siyasi partilere ihtiyaç duyulma nedenleri, görevleri ve çeşitleri bakımından irdelenmektedir.

Tezin ikinci bölümünde ise siyasi partilerin parti içi demokrasi uygulamaları ve demokrasi ile olan ilişkileri irdelenmektedir. Bu anlamda dünyada genel kabul gören Venedik Komisyonu kararlarına yer verilmektedir. İkinci bölümde demokrasinin olmazsa olmazı siyasi partilerin kendi içyapılarında demokrasiyi uygulamasının önemi ve bunun kadın katılımına yansımalarına vurgu yapılmaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde ise ilk olarak kadın, demokrasi ve siyasi partiler değerlendirilmektedir. Bu bağlamda dünyadaki kadın hareketlerine ve Türkiye’de ki yansımalarına yer verilmektedir. Akabinde Osmanlı Devleti’nin son dönemi de dâhil olmak üzere Türk kadınının sosyal ve siyasal hayattaki konumu irdelenmektedir. Bu irdemeler doğrultusunda *‘Türkiye’de siyasi partilerde parti içi demokrasi ve kadın katılımı sorunu var mıdır?’* sorusuna cevap aranmaktadır.

Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılmakta ve hipotezimize cevap vermeye çalışılmaktadır. Son olarak ise çalışma sonucunda, vardığımız kanaat doğrultusunda bazı öneriler yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: siyasi parti, demokrasi, parti içi demokrasi, kadın katılımı

ABSTRACT

THE PROBLEM OF INTRA-PARTY DEMOCRACY AND WOMAN PARTICIPATION IN POLITICAL PARTIES IN TURKEY

BOLLUK, Nimet

Master's Thesis, Department of Political Science And Public Administration

Adviser: Prof. Dr. rer. pol. Rıza ARSLAN

2017, 75 pages

The aim of this thesis we have prepared is to investigate the existence of internal democracy within political parties in Turkey and whether the problem of female participation in this context exists. In this respect, if there is a problem of intra-party democracy and women's participation, it is necessary to draw attention to it and to be able to make suggestions for the problem. For this purpose, in the first part of our study, the definition of political parties, reasons for the need political parties, their duties and their varieties are examined.

In the second part of the thesis, the political parties' practices of intra-party democracy and their relation with democracy are examined. In this sense, the decisions of the Venice Commission, which is generally accepted in the world, are included. In the second part, it is emphasized that the importance of democracy's application of democracy in its own internal structures of political parties and its reflection on women's participation is essential.

In the third part of the thesis, firstly women, democracy and political parties are evaluated. In this context, women's movements in the world and its reflections in Turkey are given. The social and political life of the Turkish woman, including the last period of the Ottoman Empire, is then examined. In the light of these deliberations, an answer is sought in the question "Is there a problem of democracy and women participation in political parties in Turkey?"

Key words: political party, democracy, intra-party democracy, women's participation

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
1.GİRİŞ	1
2. SİYASİ PARTİ TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	3
2.1. Siyasi Parti Nedir ve Tanımı	3
2.2. Siyasi Partilere Duyulan İhtiyaç ve Tarihsel Gelişimi.....	5
2.3. Siyasi Partilerin Görevleri	9
2.4. Siyasi Parti Çeşitleri	14
2.4.1 Kadro Partileri.....	15
2.4.2 Kitle Partileri.....	16
2.5. Bölümün Değerlendirilmesi.....	17
3. SİYASİ PARTİLER VE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ.....	19
3.1. Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi Nedir ve Demokrasi İlişkisi.....	19
3.2. Siyasi Parti Çeşitlerine Göre Parti İçi Demokrasi Kavramı	25
3.2.1. Kadro Partilerinde Parti İçi Demokrasi.....	26

3.2.2. Kitle Partilerinde Parti İçi Demokrasi.....	27
3.2.3. Catch- All Partilerde Parti İçi Demokrasi.....	29
3.3.Venedik Komisyonu Kararları.....	30
3.4. Bölümün Değerlendirilmesi	36
4. TÜRKİYE’DE SİYASİ PARTİLER VE KADIN.....	38
4.1.Demokrasi, Kadın ve Siyasi Partiler.....	38
4.2. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Kadınların Siyasi Hayata Katılması.....	45
4.3. Cumhuriyet Sonrası Dönemde Kadınların Siyasal Hayata Katılması.....	49
4.4. Günümüzde Kadınların Siyasal Hayata Katılması (1950-2015).....	53
4.5. Bölümün Değerlendirilmesi.....	65
5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	67
KAYNAKÇA	71

TABLULAR LİSTESİ

Sayfa:

Tablo-1	:Kadro Partileri ve Kitle Partilerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi..16
Tablo-2	: 1935-1950 Yılları Arası TBMM Kadın Milletvekilleri ve Yüzdelerik Dağılımları.....52
Tablo-3	:Bazı Seçim Dönemlerinde Meclisteki Milletvekilleri Sayısı ve Kadın Katılımı.....55

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	:Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
CEDAW	:Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
KSGM	: Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
IAW	: The International Women Suffrage Alliance (Uluslararası Kadın Oy Hakkı Birliği)
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisinin
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları

SİYASİ PARTİLER

AK Parti	:Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
CGP	: Cumhuriyetçi Güven Partisi
DEP	: Demokrasi Partisi
DP	: Demokrat Parti
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
EP	: Emek Partisi
Fazilet	: Fazilet Partisi
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi
HEP	: Halkın Emek Partisi
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
HP	: Halkçı Parti
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi

MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
Refah	: Refah Partisi
SDHP	: Sosyal Demokrat Halkçı Partisi
STP	: Sosyalist Türkiye Partisi
SP	: Sosyalist Partisi
TBKP	: Türkiye Birleşik Komünist Partisi
TBP	: Türkiye Birlik Partisi
Özdep	: Özgürlük ve Demokrasi Partisi

1. GİRİŞ

Demokrasi, bireylerin egemenlik yetkilerini en iyi şekilde kullanabilecekleri sistem arayışlarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve geliştirilmeye de devam edilmektedir. Günümüzde uygulanan demokrasi temsili demokrasidir ve temsili demokrasiler siyasi partilere ihtiyaç duyarlar. O halde siyasi partiler temsili demokrasilerde siyasi hayatın vazgeçilmezleri olarak ifade edilmektedirler. Modern anlamda siyasi partilerin tarihi çok eski olmamakla birlikte Lipson'un ifade ettiği gibi *'siyasi partiyi bir grupta olarak düşünürsek bu oluşumların ilk çeşitlerini tarihin ilk demokrasisinde yani Atina'da görmek mümkündür'*.¹ Soylu sınıf ve özgür halkın (kadınlar, çocuklar, köleler ve yabancılar dâhil edilmiyordu) oluşturduğu gruba, siyasi bir grup veya parti olarak bakabiliriz.

Tarih boyunca demokrasi kavramının evrilmesi ve günümüzdeki halini almasıyla siyasi partiler de demokratik hayatın vazgeçilmez unsurları haline gelmiştir. Eşitlik temelinde şekillenen demokrasi kavramında siyasi partiler vazgeçilmez olmuşlardır. Bu doğrultuda siyasi partilerin de eşitlik temelinde şekillenmesi beklenir. Ancak uygulamalara bakıldığında siyasi parti yapılanmalarında farklılıklar görmek mümkündür. Çalışmada bu durumu, kadın katılımı ve parti içi demokrasi açısından sorgulamayı amaçladık. Bu anlamda ortaya koyduğumuz *'Türkiye'de siyasi partilerde parti içi demokrasi ve kadın katılımı sorunu var mıdır?'* hipotezi çalışma boyunca analiz edilmektedir. Hipotezi cevaplayabilmek için ilk olarak siyasi partilerin tarihi süreçteki gelişimleri, demokrasi ile ilişkileri, parti içi demokrasi ve bu bağlamda özellikle kadın katılımı konusu irdelenmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde siyasi partilerin tanımı, tarihi süreçte siyasi partilere neden ihtiyaç duyulduğu üzerinde durulmaktadır. Buradaki amaç siyasi partilerin var oluş nedenlerini ayrıntılı olarak ortaya koymaktır. Bölümün devamında ise siyasi partilerin görevleri ve çeşitlerine değinilmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde genel olarak siyasi partiler resmedildikten sonra ikinci bölümde demokrasi ile olan ilişkisi irdelenmiştir. Hipotezimizin cevabına zemin oluşturan demokrasi kavramına parti çeşitlerine göre ayrıntılı olarak yer verilmektedir. Bu bağlamda hemen hemen

¹ Leslie Lipson, *Demokratik Uygarlık*, çev.: Haldun Güllalp-Türken Alkan, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984, s. 263.

tüm dünyada siyasi partilerin şekillenmesi konusunda yardımcı olan Venedik Komisyonu kararları değerlendirilmekte ve Türkiye konusunda bu komisyonun hazırlamış olduğu raporlar irdelenmektedir.

Çalışmanın son bölümünde ise genel olarak resmedilen siyasi partiler ve demokrasi ilişkisi çerçevesinde kadın katılımı ele alınmaktadır. Bu anlamda öncelikle dünyada kadınların, siyasal hayata katılmalarına zemin oluşturan kadın hareketleri değerlendirilmektedir. Çalışmanın devamında bu hareketlerin Türkiye'ye yansımaları ve Türk kadınının siyasal hayatta var olabilmek için verdikleri mücadeleler irdelenmektedir. Bu irdelemede tez konusu dönemlere ayırarak incelenmektedir. Bu dönemler Cumhuriyet öncesi dönem ve Cumhuriyet sonrası dönem olarak belirlenmiştir. Ancak Cumhuriyet sonrası dönemde 1923 – 1950 ve 1950 - 2015 yılları arası olmak üzere iki dönemde irdelenmiştir. Toplamda ele alınan her üç dönemde de siyasi partilerin ve demokrasinin oluşum süreci analiz edilmektedir.

Çalışmanın geneli boyunca, siyasal, sosyal ve ekonomik hayattaki gelişmeler ışığında kadınların sosyal, siyasal ve ekonomik hayattaki durumları irdelenmiş ve bu çerçevede hipotezimiz olan *'Türkiye'de siyasi partilerde parti içi demokrasi ve kadın katılımı sorunu var mıdır?'* sorusuna cevap aranmıştır.

Çalışmada izlenen metodoloji, tanımlayıcı (*descriptive*) ve açıklayıcı (*explanatory*) yöntemdir. Çalışma boyunca bu bağlamda ilgili kaynaklar taranmış ve yapılan değerlendirmeler ışığında tez sorusunun cevabı verilmeye çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise edinilen kanaate uygun yönde yorum yapılmıştır. Yapılan yorum ülkemizdeki kadınların konumu ile ilgili önerileri içermektedir.

2. SİYASİ PARTİ TANIMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Çalışmanın bu bölümünde temsili demokrasilerin vazgeçilmezi olarak ifade edilen siyasi partilerin tanımı üzerinde durulmakta akabinde tarihi süreçte ihtiyaç duyulma nedenleri ve bu doğrultuda tarihsel gelişimi irdelenmektedir. Çalışmanın devamında, günümüzde kendisini demokratik olarak tanımlayan ülkelerin siyasal hayatında olmazsa olmazı olarak ifade edebileceğimiz siyasi partilere düşen görevler ve son olarakta siyasi partilerin çeşitleri irdelenmektedir.

2.1. Siyasi Parti Nedir ve Tanımı

Siyasi partiler 18. yy'ın sonu 19. yy'ın ilk yarısında ortaya çıkmışlardır. Tarih boyunca oy kullanma hakkının genişlemesi ve temsili demokratik yönetim sistemlerinin dünya üzerinde uygulanmasının artması ile toplumlar siyasi görüşleri doğrultusunda alternatif seçenekler için faaliyetlerde bulunmuştur. Bu gelişmeler siyasi partilerin günümüzdeki hukuksal yapısını kazanmasını sağlamıştır. Günümüzde ise siyasal partiler demokratik sistemlerin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir.

Çağdaş haliyle siyasi partiler kavramı yeni olmakla beraber parti kelimesinin kullanılması çok eski tarihlere dayanmaktadır. Duverger, Siyasal Partiler adlı çalışmasında; *“Partiler kelimesini modern demokrasilerde kamuoyuna biçim veren geniş halk örgütlerine olduğu kadar, ilk çağ Cumhuriyetlerini bölen hizipleri, Rönesans İtalya’sında bir komutanın etrafında toplanan orduları, devrim meclisleri üyelerinin bir araya geldikleri kulüpleri ve anayasal monarşilerin mülkiyet esasına dayanan seçimlerini hazırlayan komitelerini anlatmakta kullanıyoruz”*² şeklinde ifade etmiştir. Lipson Demokratik Uygulama çalışmasında ise; *“siyasi partiyi bir grupta olarak düşünürsek bu oluşumların ilk çeşitlerini tarihin ilk demokrasinde yani Atina’da görmek mümkündür”*³ şeklinde yer vermiştir. Buradan yola çıkarak parti kelimesinin son şeklini alana kadar farklı anlamlarda kullanıldığını görmekteyiz.

² Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, çev. : Ergun Özbudun, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993, s. 5.

³ Lipson, s. 263.

“Parti kelimesi Latince’deki *pars*’tan (*parça, kısım, taraf*) türetilmiştir ve tümünü değil bir kesimi veya bir kısmını temsil etmek anlamına gelmektedir.”⁴ Bu günümüzde siyasal partilerde bir bütünün değil bir parçanın temsil edilmesi anlamına gelir.

Günümüzde, siyasal parti tanımı yapılırken; Sivil Toplum Kuruluşları (STK), çıkar grupları, baskı gruplarının tanımları arasındaki benzerlikler dikkat çekmektedir. STK, çıkar grupları ve baskı grupları tıpkı siyasal partiler gibi gruba dâhil olan insanların ortak faydalarını maksimum seviyeye ulaştırmayı amaç edinmektedir. Amaçları yönünden benzer olmalarına rağmen metotları açısından farklılık arz ederler. Bu gruplar iktidarı ele geçirme arzusu gütmeyen çatısı altında toplanan insanların ortak çıkarlarını maksimum seviyeye ulaştırmayı amaçlarlar. Siyasal partiler ise temsil ettikleri tabanının çıkarlarını maksimize etmek için öncelikle iktidar gücüne sahip olmak isterler. Anlaşıldığı üzere STK’lar, baskı grupları ve çıkar grupları iktidara gelmeyi amaçlamazlar. Siyasal partiler ise iktidarı amaçlar.

Siyasal partiler konusunda literatürde farklı tanımlar yer almakla birlikte çalışmamızda temel alacağımız tanım Max Weber’in tanımıdır. “Weber siyasal partileri, formel olarak özgür bireylerin gönüllü oluşturdukları ve liderlerine güç, üyelerine de çeşitli maddi imkanlar sağlayabilen mekanizmalar”⁵ olarak ifade eder. Diğer bir ifadeyle siyasal partiler, ortak çıkarlara sahip insanların yasalar çerçevesinde bir araya gelerek oluşturdukları ve aynı çerçevede iktidarı elde ederek ortak çıkarları maksimize etmeyi amaçladıkları örgütlerdir.

⁴ Klaus von Beyme, *Parteien in westlichen Demokratien*, 2. Überab. Aufl., 1984, s.24 ; Aktaran: Rıza Arslan, *Siyaset Bilimine Giriş*, Bursa, Dora Yayınevi, 2016, s. 158.

⁵ Max Weber, *Wirtschaft und Gesellschaft, Grundriss der verstehenden Soziologie*, 5. Aufl., 1980, s. 167. Aktaran: Rıza Arslan, *Siyaset Bilimine Giriş*, Bursa, Dora Yayınevi, 2016, s. 159-160.

2.2. Siyasi Partilere Duyulan İhtiyaç ve Tarihsel Gelişimi

Belirli toplumsal kesimlerin demokratik yönetim sistemlerinde siyasi iktidarı ele geçirmek ve temsil ettikleri tabanının çıkarlarını maksimize etmek için yasal çerçevede örgütlenmeleri çok eski değildir. Fakat tarihte siyasi partilere benzer çıkar amaçlı yapılanmalar çok eskilere dayanır. Lipson'un çalışmalarında yaptığı siyasi parti tanımında olduğu gibi siyasi partileri bir gruplaşma olarak kabul ettiğimizde ilk örneklerini Eski Yunanistan'ın demokrasi okulu kabul edilen Atina'da görmekteyiz. Tarihin ilk doğrudan demokrasisi olarak kabul edilen Eski Atina'da soylu sınıfı ve özgür halkı temsil eden siyasi partiler karşı karşıyaydı. Zaman zaman güçlenen özgür halk grupları örgütlenip yönetimde bulunan soylu sınıfa karşı kendi hakları için mücadele etmekteydi. Doğrudan demokrasi ile yönetilen Atina'da halk olarak sınıflandırılan insanların içinde sadece özgür kesimler bulunmaktaydı. Kadınlar, köleler ve yabancılar temsil edilmemekteydi. Bu nedenle bu doğrudan demokrasi her ne kadar özgürlükler adına en uygun model olsa da, sınırlı kesimleri içerdiğinden veya sınırlı kesimlere siyasette aktif olma şansı tanıdığından modern demokrasilerde yeterli sayılmamaktadır.

Günümüzde demokratik siyasi partilerin varlığından bahsedebilmek için öncelikle bireylerin özgür bir şekilde karar alma sürelerine dâhil olmaları gerekmektedir. Bu da egemenlik kavramı ile doğrudan ilişkilidir. Yukarıda bahsedildiği gibi Atina'da bu kısmen mümkün olsa da, izleyen bin yıl boyunca, bundan bahsetmek mümkün olmamıştır. Çünkü Ortaçağ boyunca yönetme yetkileri “.. *doğal olarak kralda, monarklarda, padişahlarda, sultanlarda ve Tanrı adına yöneten dini kurumlarda veya Kilise'de olduğu kabul görmekteydi*”.⁶ Yönetme yetkilerini elinde bulunduran bu kesimler ise yönetme yetkilerini sorgusuz sualsiz veya herhangi bir toplumsal denetime tabi tutulmadan kullanmaktaydı. Bu durum ancak Ortaçağ sonlarından itibaren, kısıtlı da olsa, değişmeye başlamıştır. Bu dönüşüme neden olan kesim ise ticaret ve sanayi burjuvazisi olmuştur. Bilhassa ticaret burjuvazisi yönetimde yer alma taleplerini sürekli dile getirmişti. Başlarda dikkate alınmayan bu talepler, zamanla göz ardı edilmeyecek kadar artmıştır. Kısıtlı da olsa bazı kesimlerin yönetimde hak talep etmeye başlaması ve bu kesimlerin ekonomik anlamda güçlenmeleri Aydınlanma Çağı'na giden yolu açmıştır. Başka bir ifadeyle

⁶ Rıza Arslan, *Siyaset Bilimine Giriş*, Bursa: Dora Yayınevi, 2016, s. 68.

Aydınlanma Çağı'na giden yolu açan anahtar kelime 'egemenlik yetkisi kimde'⁷ olmuştur ve bunu kullanma isteği bilhassa ticaret burjuvazisinde olmuştur. Giderek artan oranda kabul gören egemenlik yetkisi tartışmaları ve egemenlik yetkisinin kimde olduğu düşünceleri Ortaçağ'ın sonunu hızlandırmıştır. "200 yıl sonra, 18. yy.da egemenlik yetkisinin bireylerde olduğu ve sözleşmeli ortama taşındığı genel olarak kabul görmeye başlamıştır. Egemenlik yetkisinin bireylerde olması, sözleşmelerle topluluk ortamına taşınması ve halkı oluşturduğu kurgusu giderek geniş kesimler tarafından kabul görmüştür".⁸ Bu kabul görülmenin altında ayrıca eğitim seviyesinin artması önemli yer tutar. Birçok insan, egemenlik haklarını kullanarak kendi siyasi yönetimlerini kurabileceklerini ve bunun doğal hakları olduğunun bilincine varmıştır. Arslan'ın aktarımıyla Rousseau bu durumu ifade ederken bireylerin egemenlik yetkilerine doğuştan sahip olduklarını ve bu yetkilerini öldüklerinde de kendileriyle birlikte mezara götürdüklerini belirtir.⁹

Daha öncesinde Aydınlanma Çağı düşünürü Thomas Hobbes insan topluluklarının sözleşme yapabilmelerini bireylerin sahip oldukları egemenlik yetkilerine bağlamıştır. Bireyler bu yetkilerine dayanarak ilk toplumsal sözleşmeyi yaparak doğal ortamdan sözleşmeli ortama geçiş yaparlar. Bu, toplumların oluşması ve ortak kurallara uyarak yaşamaları, yani sosyalleşme süreçlerini başlatmaları anlamına gelir. Birlikte yaşamının belirli bir sosyalleşme aşamasından sonra bireyler ikinci bir sözleşme yaparak ortak hizmet veren kurumları oluştururlar. İlk ortak hizmet üreten kurumlar olarak sulama tesislerinin geliştirilmesi veya yaşam alanları sayılan bölgeleri korumak amacıyla oluşturulmuş bekçiler grubu akla gelmektedir. Hobbes'a göre insanlar ikinci sözleşme ile doğal ortamdan kopmuş ve "ilkel" devlet sayılabilecek aşamaya geçmişlerdir. Thomas Hobbes doğal ortamı kurgulayarak ve her bir bireyin egemenlik yetkilerine sahip olduğunu ispatlayarak ".kralın veya seçilmiş bir monarkın yönetme yetkilerini halkın egemenlik yetkilerine dayandırarak Ortaçağ geleneksel meşrulaştırma yöntemlerinden kopmaktadır".¹⁰ Aydınlanma sürecine giden süreçte din savaşlarının yaşanması ve Kilisenin bu savaşı kaybederek

⁷ **Egemenlik Yetkisi:** Egemenlik yetkisine insanlar doğuştan sahiptirler. Bireyler hayatta kalabilmek için bu yetkilerle doğmuşlardır. Bunlar: karar vermek, kararları uygulamak, yargılamak ve yargı kararlarını infaz etmek şeklinde özetlenebilir. (**Kaynak:** Thomas Hobbes (1989) Leviathan, oder Stoff, Form und Gewalt eines kirchlichen und bürgerlichen Staates, 3, Aufl., Hrsg. von Iring Fetscher und übersetzt von Walter Euchner, Frankfurt(Main): Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft. Aktaran: Rıza Arslan, Siyaset Bilimine Giriş, Bursa: Dora Yayınevi, 2016, s. 128.

⁸ Arslan, s. 69.

⁹ Geniş bilgi için bkz. Rıza Arslan, *Siyaset Bilimine Giriş*, Bursa: Dora Yayınevi, 2016, s. 69.

¹⁰ Arslan, s. 77.

dünyevi yönetme hevesinden vazgeçmesi modern devletlerin kurulma sürecini hızlandırmıştır. İnsanlar, teorik olarak, kurgulanarak ispatlanmış egemenlik yetkilerine tekrar kavuştuktan sonra yasalar çerçevesinde egemenlik haklarını kullanarak kendi yönetimlerini oluşturabileceklerini savunmaya başlamışlardır. İnsanların kendilerine olan bu özgüvenleri eğitim kurumlarının 17. yy'dan sonra yayılması sonucu yerleşmiş ve insanların siyasal haklarının farkına varmalarının ardından siyasi talepleri dile getirmeleri doğal bir süreç olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle Aydınlanma Çağı, bireye egemenlik hakkına sahip olduğunu ve bu hakkı kullanabilme özgürlüğünün olduğunu belirtmiştir. Aydınlanma sürecinin sonunda, 19. yy'ın ikinci yarısından sonra, bireylerin sendikalarda ve siyasi partilerde örgütlenerek hem emeğinin karşılığını talep etmesi ve hem de siyasi partiler kurarak yönetimde yer almak istemesi kaçınılmaz olmuştur.

İzleyen yüzyılda bireylerin kısıtlı da olsa egemenlik haklarını kullanmaya başlaması ile bazı grupların partileşme yolunda ilerlediklerine tanık olunmuştur. Egemenlik yetkilerini kullanarak örgütlenme yöntemleri ilk olarak İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) ortaya çıkmıştır.

İngiltere'de çağdaş anlamda siyasi parti örgütlerinin ortaya çıkmasından önce farklı kesimleri temsil eden iki grup oluşmuştu. Bu gruplar 17. yy'ın ortasında ve din savaşlarının sonlarında ortaya çıkan ve kralın geleneksel yönetme haklarını savunan Anglikan kilisesi taraftarı olan muhafazakâr Tory'ler (*Tories*) ile geleneksel yönetme yetkilerine karşı olan ve parlamentonun yetkilerini artırmayı isteyen Whigs'lerdi. Tory ve Whigs'lerin arasındaki mücadelede liberal Whigs'ler 1649 yılında üstün geldi ve izleyen süreçte parlamentonun yetkilerini arttırmayı başardılar. Parlamentoda iki grup arasındaki farklılıklar zamanla daha da belirginleşti. Tory'ler geleneksel aristokrasiyi ve büyük toprak sahiplerini temsil ederken, Whigs'ler liberal burjuva sınıfını, küçük toprak sahiplerini ve kırsal kesimde yaşayan küçük soyluları – gentry - savunmaktaydı. Whigs'lerin destekledikleri bu kesimler daha sonra, 19. yy.da, ticareti ve sanayinin gelişmesini, yani sanayi devrimini gerçekleştirdiler.¹¹ *“Günümüzdeki modern siyasi partiler işte 18. yy.da İngiltere'deki bu gelişmelerin, Fransız Devrimi'nden sonra gelen demokratikleşme taleplerinin ve toplumsal sosyal gelişmelerin (sanayi devriminin ve sanayi toplumunun oluşması) sonrasında ortaya*

¹¹ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul, Genişletilmiş 15. Baskı, Beta Yayınevi, 2015, s. 496.

çıktılar”.¹² İngiltere’de mevcut olan bu iki grubun Fransız Devrimi’nin 1789 yılından sonra bireylere daha fazla özgürlükçü ortamı yaratmasının ardından modern anlamda sınıfsal çıkarları savunan partileşmeye dönüştürdüğü söylenebilir. Unutmamak gerekir ki bu gelişmelerin arkasındaki asıl ve en önemli etkenlerden biri de oy kullanma hakkının giderek tabana doğru yayılmasıdır. Burada ayrıca belirtmek gerekir ki henüz tabandan kastedilen insanların içinde kadınlar henüz yer almamaktaydı.

*“Robert Dahl’ın verilerine göre Amerikan bağımsızlık savaşlarının (1775-1783) ardından kurulan cumhuriyet rejimi siyasi partilerin oluşmasını bazı eksiklerine rağmen zorunlu kıldı.”*¹³ *Amerikan siyasal hayatında ikili parti istemi yer aldı. Amerikan partilerinin özelliği, aralarında, önemli ilke, görüş, düşünce, inanç farkının bulunmamasıdır”*.¹⁴ Ayrım yapılacak noktaları ise; birisinin federalist diğerinin anti-federalist tutum takınmasıdır. İlerleyen süreçte Amerika Birleşik Devletlerinde siyasi hayatta anti-federalistler ‘Cumhuriyetçi Parti’yi federalist taraftarları ise ‘Demokrat Parti’yi temsil etmeye başlamış ve günümüzde bu partiler varlıklarını halen devam ettirmektedirler.

19. yy’ın ortalarından itibaren Batıda pek çok toplum egemenlik yetkilerini vatandaşlık hakkı ile özdeşirmiş ve bu bağlamda seçme ve seçilme hakkını talep etmiştir. Yükselen kitlesel talepler sonuç vermiş ve oy kullanma hakkı süreç içinde toplumun farklı kesimlerine yaydırılarak günümüzde uygulanmakta olan demokrasinin yerleşmesini sağlamıştır. Kitlelerin seçme ve seçilme hakkına kavuşması temsili demokrasiyi zorunlu kılmış ve buda siyasi partileri gündeme getirmiştir. Temsili demokraside siyasi partiler siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları haline gelmişlerdir. Ayferi Göze bu gelişmeyi “.. oy hakkının genişletilmesiyle seçmen sayısının artması ve oyların satın alınması gibi özgürce kullanılmasını önleyen gizli oy ilkesinin kabul edilmesidir. Siyasal koşulların değişmesi, partilerin parlamento dışında örgütlenmeleri ve ülke yüzeyine yayılma zorunluluğunu getirmiştir”¹⁵ şeklinde değerlendirmiştir. Göze’nin de belirttiği üzere siyasi partiler artık ülke çapında ve her seviyede örgütlenmek mecburiyetindeydiler. İktidar olma amacı güden siyasi partiler

¹² Bkz. Partei, in: Bundeszentrale für politische Bildung, <http://www.bpb.de/nachschlagen/lexika/17992/partei> Aktaran: Rıza Arslan, *Siyaset Bilimine Giriş*, Bursa: Dora Yayınevi, 2016, s. 162.

¹³ Arslan, s. 69.

¹⁴ Göze, s. 545.

¹⁵ Göze, s. 497.

bunu gerçekleştirebilmek için kitlelere hitap edebilen siyasi, sosyal ve ekonomik programlar hazırlamak ve kitlelere sunmak zorunda kalmışlardır. Toplumla dönük siyasi faaliyetler topluma hizmet üretme yarışı olarak ta değerlendirilebilir.

Egemenlik yetkisinin 19. yy'ın ortalarından sonra bireylere tanınması sürecinde kadınlar süreç dışında tutulmuşlardır. Kadınların egemenlik yetkilerine kavuşması ve siyasal hayata katılması oldukça geç olmuştur. Kadınların egemenlik yetkilerini kullanarak oy kullanmasının ardından siyasal hayatta erkeklerle eşit şartlarda mücadele etmeleri uzun zaman almıştır. Halende tam olarak tamamlanmış olmayan bu süreç ilk olarak 19. yy'ın sonunda yasalarda yer almıştır. Kadınlar bu haklarına ifade edildiği üzere ilk olarak 19. yy'ın sonunda, 1893 yılında, Yeni Zelanda kavuşmuşlardır. 20. yy'ın başında ise 1903'te Avusturalya, 1906'da Finlandiya ve 1913'te Norveç kadınlara oy kullanma hakkını tanıyan ilk ülkeler olmuşlardır. Kadınlara oy kullanma hakkı daha sonra ABD'nin bazı eyaletlerinde tanınmıştır. Türkiye'de ise kadınların oy hakkını kullanabilmesi aşamalı olarak gerçekleşmiştir. İlk olarak 1930 yılında Belediye Kanunu'nun kabul edilmesiyle birlikte kadınların belediye seçimlerinde oy kullanmaları yasal olarak kararlaştırılmıştır. Akabinde, 1933 yılında, kadınlar yerel yöneticilerin (muhtar, belediye başkanı) seçilmelerinde oy kullanmışlardır. Türkiye'de erkeklere 1923 yılında tanınan seçme ve seçilme hakkı kadınlara böylece ancak 1934 yılında fiili olarak tamamen tanınmış oldu. Oysa seçme ve seçilme hakkı egemenlik yetkisinin doğal bir sonucudur. Egemenlik yetkisi ise cinsler arası farklılık gözetmeksizin, birey olmanın verdiği bir yetkidir.

2.3. Siyasi Partilerin Görevleri

Günümüzde, neredeyse bütün yönetimler kendilerini demokratik bir yönetim şekli olarak tanımlamaktadır. Uygulanan demokrasi modeli ise doğrudan demokrasi değil de temsili demokrasi modeli şeklindedir. Temsili demokratik yönetimler ise ancak siyasi partiler ile işlerlik kazanmaktadır. *“Demokratik siyasete ister “iktidar ilişkileri” açısından ister “karar alma süreci” açısından bakılsın bu iki yaklaşımın odak noktasında yine siyasi partiler yer almaktadır.”*¹⁶ Diğer bir ifadeyle siyasi partiler temsili demokrasi modelinin sağlıklı işleyebilmesi için iktidar içinde halk içinde vazgeçilemez unsurlardır.

¹⁶ Münici Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Bilge Yayınevi, 9. Baskı, 1997, s. 159.

Siyasi partiler, içinde buldukları siyasal sistemin özelliklerine göre, farklı görevler üstlenmişlerdir. Fakat görevlerini özetlemek gerekirse siyasi partiler birey-toplum ile devlet mekanizması arasındaki organik bağı oluşturmak ve devamlılığını sağlamak ile görevlidir, diyebiliriz. Lipson'a göre: *“Partiler, milyonlarca vatandaşın örgütlenmesinin aracını oluşturmuş ve temsile dayalı meclisin çalışmasına bir içerik ve doğrultu katmıştır. Seçimler meclisin kimlerden oluşacağı ve neler yapacağı konusunda yurttaşların isteklerinin anlaşılmasının düzenini oluşturur. Partiler ise, siyasetin özünü ve merkezini oluşturur. Siyasetle ilgili olan her şey -toplumsal, kurumsal ya da ideolojik olsun- bu noktada birleşir. Bir parti sistemi, demokrasiye, toplum ile devleti birleştiren bir köprü olarak hizmet eder. Dolayısıyla, her iki yandan gelecek etkilere karşı da duyarlıdır.”*¹⁷ Burada da ifade edildiği gibi siyasi partilerin en önemli görevi devlet ile halk arasında yasal bir köprü kurmaktır. Temsili demokrasilerde halkın taleplerinin meclise taşınması bu köprüler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bununla beraber siyasi partiler; toplumda ortak çıkarları birleştirmek, siyasal kadro yetiştirmek, hükümet etmek veya hükümet edenleri denetlemek, halkı düzenlediği farklı eğitim vb. etkinliklerle siyasal anlamda bilinçlendirmek, kamuoyu oluşturmak gibi görevleri yerine getirirler. Siyasi partilerin görevlerini yedi madde de sıralamak mümkündür. Bunlar:

1. *“Hedef ve amaç belirleme fonksiyonu*
2. *Farklı toplumsal istekleri kanalize etmek, bütünleştirmek ve savunma fonksiyonu*
3. *Toplumun sosyalleştirme fonksiyonu*
4. *Hükümet oluşturmak ve hükümetin başına geçebilecek yetenekli yöneticileri yetiştirme fonksiyonu*
5. *Vatandaşlardan birilerini milletvekili seçtirip meclise taşıma fonksiyonu*
6. *Hükümeti meşrulaştırma ve muhalefet konumunda her an hükümeti üstlenebilmeye hazır olma fonksiyonu*
7. *Kanunları çıkarma fonksiyonu”*.¹⁸

Siyasi partilerin yukarıda ifade edilen görevlerine ek olarak içinde bulunduğu yönetim sistemine göre yeni görevler eklenebilir ya da çıkartılabilir. Aşağıda, yukarıda belirtilen görevleri sırasıyla irdelenmektedir:

¹⁷ Lipson, s. 265-267.

¹⁸Arslan, s. 171-172-173-174-175.

1. *Hedef ve amaç belirleme fonksiyonu:*

- Siyasi partilerde, insanları bir arada tutan nokta ortak düşünce yapısıdır. Bir siyasi partinin tabanı, bu düşünce yapısı ile hazırlanan programlar etrafında şekillenir. Siyasi parti ortak ideolojiler çerçevesinde kendisine hedef belirlemek ve nasıl ulaşacağı konusunda hazırladığı programları, toplumlara sunmak zorundadır. *“Bu programların temsil edilen kitlelere hitap etmesi gerekmektedir. Avrupa’daki seçmenler ait oldukları partinin neye hizmet ettiklerini, amaçlarının ne olduğu ve kendilerine hizmet edip edemeyeceklerini bilmek ister. Farklı toplum kesimleri hangi siyasi partinin hangi dünya görüşüne sahip olduğunu bilmek ve bu düşüncenin kendi dünya görüşleriyle örtüşüp örtüşmediğini öğrenmek ister.”*¹⁹ Siyasi partiler sunduğu bu programlar aracılığıyla temsil ettikleri tabanı ve daha geniş kitleleri kendi bünyesinde toplamak ister. Siyasi partilerin esas amacı olan iktidar gücü ise hitap ettiği kitlenin büyüklüğü ile doğru orantılıdır.

2. *Farklı toplumsal istekleri kanalize etmek, bütünleştirmek ve savunma fonksiyonu:*

- Siyasi partiler, hazırlamış oldukları programlarda temsil ettikleri tabanın yasal olan taleplerini bir araya toplar ve bunu gerçekleştirmek adına çalışmalar yapar. Bu görevi iki şekilde yerine getirirler. Siyasi parti eğer iktidar gücünü elinde bulunduruyorsa temsil ettikleri tabanın isteklerini hayata geçirir. Fakat iktidar gücüne tek başına sahip değilse veyahut tamamen muhalefette kalmışsa bu taleplerin hayata geçirilmesi için kanun teklifleri ve kanun önerilerini sunar. Bunun yanında medyanın da gücünden faydalanarak, bu talepleri hayata geçirmek adına hükümet üzerinde kamuoyu baskısı yaratır.
- Siyasi parti eğer iktidarda değilse sadece tabanına yönelik çalışmalar yapabilir. Fakat bu durum uzun vadede partinin temsil ettiği tabanın sınırlı kalmasına neden olur. Bunun yanında toplum sınıflı veya etnik köken farklılıklarına sahipse parti bunlar doğrultusunda hareket eden bir partiye dönüşebilir. Bu, siyasi partilerin seçimlerde oy kapasitesini etkiler. *“Siyasi partiler iktidar konumunda iseler sınıfsal veya etnik tabanlı hareket etmezler. Sınıfların öne çıktığı toplumlarda işçi*

¹⁹ Bkz. Beyme, Klous von(1987). Formen der politischen Mitwirkung in weslichen Demokratien: 13. Parteien, in: Politik Wissenschaft, Eine Grundlegung, Band II. Der demokratische Verfassungsstaat, hrsg. Klous von Beyme u.a., s. 122; Aktaran: Rıza Arslan, *Siyaset Bilimine Giriş*, Bursa: Dora Yayınevi, 2016, s. 171.

partileri ve muhafazakâr burjuva partileri kendi sınıflarının çıkarlarının yanında orta sınıfları da hazırladıkları programlarla saflarına çekmeye çalışırlar."²⁰ Esasen siyasi parti farklı toplumsal istekleri iyi bir program aracılığıyla birleştirip savunabilirse, farklı düşünceler de olsa, bilinçli insanların tercih sebebi olacaktır.

3. Toplumun sosyalleştirme fonksiyonu:

- Siyasi partilerin tarihi incelendiğinde, özellikle yayılmaya başladıkları 1850 ve sonrası dönemde bu fonksiyon aktif olarak yerine getirilmeye çalışılmıştır. Toplum, siyasi hayatın bir parçası olabilmek adına siyasi partiler aracılığıyla bilinçli vatandaş olma konusunda gelişme göstermiştir. Siyasi partiler bu amaçla; çeşitli eğitim programları, seminerler, toplantılar düzenlemiştir. Bu konuda bilhassa işçi veya sosyalist partiler önemli adımlar atmış ve üyeleri eğitip sosyalleştirmek istemiştir.
- Siyasi partilerin bu fonksiyonu günümüzde eskisi kadar etkili değildir. Toplumda eğitim sisteminin yayılması ve kalitesinin artması ile bilinçli vatandaşların yetişmesi eğitim veren partilerin görevini sınırlandırmıştır. Halen, özellikle Avrupa'da, halk siyasi partilerde aldıkları eğitim ile siyasi konularda eğitilmektedir. Günümüzde bu görevi sürdüren partiler halen, siyasi sosyalleşme adına, seminerler, konferanslar kısa süreli eğitimler yapmaktadırlar.

4. Hükümet oluşturmak ve hükümetin başına geçebilecek yetenekli yöneticileri yetiştirme fonksiyonu

- Siyasi partiler iktidar gücünü ele geçirip iktidarda kalmak amacıyla çalışan örgütlerdir. Siyasi partiler bu amacı gerçekleştirmek ve devamlılığını sağlamak adına iyi yönetici yetiştirmek zorundadır. Arslan çalışmasında bu durumun siyasi partiler için zorluğunu ve önemini şu şekilde ifade eder; "*Yönetme iddiasında bulunan tüm partiler, hükümeti üstlenebilme ve daha iyi politikaların üretilmesi için yönetici yetiştirme fonksiyonunu önemsemektedir. Siyasi, ekonomik ve sosyal politikaları ancak çok iyi eğitilmiş kişiler üretebilir, farklılaşan toplumsal sorunların üstesinden gelinebilmesi için politika üretenlerin iyi eğitilmiş olmaları dışında yaratıcı, yetenekli ve yapabileceği özelliklerine de sahip olmaları beklenir. İyi eğitilmiş kişileri siyasette tutabilmek genellikle zordur, ancak siyasi partilerin bunları yönetim için hazır*

²⁰ Arslan, s. 172.

bulundurması ülke için elzem olacaktır."²¹ Yöneticinin eğitiminin vurgulandığı bu ifadede yaratıcı, yetenekli ve yapabilme özelliğinin olmasının da altını çizmek gerekir. İyi bir yönetici eğitimiyle yaratıcılığını birleştirebilmelidir.

5. Vatandaşlardan birilerini milletvekili seçtirip meclise taşıma fonksiyonu:

- Bu fonksiyon vatandaş ile yönetim arasında köprü kurmayı en etkin şekilde sağlar. Temsili demokrasilerde halk kendi seçeceği milletvekilleri adaylarını parlamentoda görmek ister. Siyasi partilere bu hususta halkın seçeceği adayları seçim listesine koymak ve gerekli çalışmaları yapmak görevi düşer. Her topluluk kendilerini yansıtacak insanları meclise göndermek isteyecektir. Böylece gerçek anlamda bir demokrasi uygulaması ile toplumun sahip olduğu renklilikler parlamentoya yansıyacaktır. Dikkat edilmesi gereken bir hususun altını çizmek gerekir. Gerçek demokrasilerde milletvekilleri adaylarını orada yaşayan insanlar arasından belirler. Sözde demokrasilerde ise tepeden belirlenen milletvekilleri aday listelerini oluşturur. Bu fonksiyonun yerine getirilebilmesi için gerçek bir demokrasi kültüründen bahsetmek gerekir.

6. Hükümeti meşrulaştırma ve muhalefet konumunda her an hükümeti üstlenilmeye hazır olma fonksiyonu

- Temsili demokrasilerde milletvekili seçtirme, aday gösterme fonksiyonunu yerine getiren partiler seçimler aracılığıyla parlamentoya girerler. Parlamentodaki temsil etme güçleri aldıkları oy oranıyla doğru orantılıdır. Eğer bir parti yeterli oyu almışsa tek başına iktidar olabilir ancak yeterli oy oranı alınamamışsa istediği partiyle koalisyon hükümeti kurabilir. Hükümetin kurulmasının ardından kabineye verilen meclis güvenoyu ile hükümet meşruluk kazanmış olur. Eğer parti iktidarda değil muhalefette kalmış ise yine de bir gölge kabine oluşturmalıdır. Bu durum yönetimde olan hükümeti denetleme ve krizlerde ise sorumluluk üstlenerek hükümet boşluğunun oluşmasını önleyecektir. Siyasi parti muhalefette kalmış olsa bile her zaman iyi eğitilmiş, yaratıcılığı ile eğitimini birleştiren, yapabilme özelliğine sahip bir yönetim kadrosunun hazırda beklemesi gerekir. Bu durum halka güven verecektir. Muhalefette kalan siyasi parti için bu durum diğer seçimlere yatırım olarak kabul edilebilir.

²¹ Arslan, s. 175.

7. Kanunları çıkarma fonksiyonu

- Temsili demokrasilerde siyasi partiler kanunları çıkarma fonksiyonunu, kanun teklifi ve kanun tasarılarını yaparak yerine getirir. Kanun teklifleri milletvekilleri; kanun tasarıları ise Bakanlar Kurulu imzası ile parlamentoya gelir. Lakin bu teklif ve tasarılar meclise sunulmadan önce siyasi partilerin merkezlerinde yer alan parti üst kurulları tarafından şekillendirilir. Gerekli hazırlıkları yapıldıktan sonra meclisteki üyeleri aracılığıyla sunulur.

Siyasi partilerin, genel hatlarıyla incelediğimiz bu görevleri yerine getirirken demokratik çerçeveyi unutmamaları gerekir. Görevlerini yerine getirirken, temsil ettikleri tabanın oyunu alma kaygısına ek olarak demokratik, katılımcı bir sistem anlayışı ile hareket etmelidirler.

2.4. Siyasi Parti Çeşitleri

Siyasi partileri çeşitlerine ayırırken temel ayrımı ortaya çıkış nedenlerine ve yöntemlerine göre yapılmaktadır. Bu doğrultuda, “*Siyasi partileri meclis veya parlamento içinde doğanlar ve parlamento dışında doğanlar şeklinde kabaca ikiye ayırabiliriz.*”²²

Parlamento İçinde Doğan Partiler: Parlamento içinde doğan demokratik partiler; bunlar genellikle belirli bir etki alanına sahip kişilerin, yani lordların veya soylu kesimlerin başında olduğu grupların liderliğinde doğmuşlardır. “*Meclis içinde doğan bu gruplar demokratikleşme öncesinde de mecliste temsil edilmekteydi. Bu gruplar aristokrat veya soylu kesimlendendi. 1800’lü yılların öncesinde bu kesimler seçme hakkına sahiptiler. Fakat toplumun çok az kesimi tarafından seçilmekteydiler.*”²³ İzleyen siyasi ve sosyal gelişmelerin akabinde seçme ve seçilme hakkı toplumun tabanına yayılmaya başladı. Bu durum mecliste yer alan bu aristokratik grubu daha geniş tabanlı teşkilatlanmaya yöneltti. Sonuç itibariyle bu gruplar, partileşerek mecliste kaldı. Zamanla sayıları artan teşkilatları aracılığıyla da daha geniş bir seçmen kitlesine ulaşmaya çalıştılar. Parlamento içinde doğan partilere, İngiliz Muhafazakâr Partisi örneğini verebiliriz.

²² Arslan, s. 165.

²³ Arslan, s. 165.

Parlamento Dışında Doğan Partiler: “*Bunlar genellikle 1830’lu yılların öncesinde mecliste temsil edilmemiş kesimlerin partileridir. Bu partiler işçi sendikaları, tarım kooperatifleri, çeşitli dernekler, fikir kulüpleri ve dinsel kuruluşlar tarafından oluşturulmuştur.*”²⁴ Bunların içinde sendikalar aracılığıyla kurulan partiler en çok bilinenleridir. Parlamento dışında doğan partiler, güçlü ideolojilere ve sıkı şekilde uygulanan parti içi disiplinine sahiptirler.

Maurice Duverger siyasi partileri incelerken kısaca ikiye ayırmaktadır. Bunlar kadro partileri ve kitle partileridir. Duverger’in tipolojisinde parlamento içinde doğan partiler kadro partileri; parlamento dışında doğan partiler ise kitle partileridir.

2.4.1. Kadro Partileri

Kadro partileri, siyasi partiler tarihinde ilk örnekleri görülen partilerdir. Kadro partileri seçme ve seçilme hakkının kullanılmaya başlanmasından önce de parlamentoda temsil ediliyorlardı. Bu partilerin üye sayılarını arttırmak için özel bir çabaları yoktu. Hatta başlarda “.. üyeyi, partiye karşı bir taahhütname imzalayan ve sonrada aidatını düzenli şekilde ödeyen bir kimse olarak tanımlarsak, kadro partilerinin hiç üyesi yoktur”²⁵. Kadro partileri, daha çok aristokratik ve yüksek burjuva sınıfının temsilcisi olarak görülmektedir. Kadro partilerinin finansmanı ise temsilcisi oldukları kitlelerin bağış ve yardımlarına dayanmaktadır. Bu yüzden üye aidatlarına başvurmalarına gerek yoktur. Burada da anlaşılacağı üzere kadro partileri üye sayısını çoğaltmaktan ziyade partiye etkili, ekonomik anlamda güçlü insanları kazandırmak isterler. “*Kadro partileri sağ, muhafazakâr, dinci aşırı milliyetçi ve komünist partilerdir. Bu partiler kitle partilerinden daha farklı yapılarıdır.*”²⁶ Fakat oy kullanma hakkının geniş tabanlara yayılmasının ardından kadro partileri, kitle partilerine benzemeye başlamıştır. Günümüzde ise saf bir kadro partisinden bahsetmemiz mümkün değildir.

²⁴ Arslan, s. 165.

²⁵ Duverger, s. 108.

²⁶ Arslan, s. 166.

2.4.2 Kitle Partileri

“Kitle partileri oy kullanma hakkının genişlemesinden sonra, yani kısmen 1835 ve daha geniş anlamda 1870 yılından sonra ortaya çıkmıştır.”²⁷ Kitle partileri geniş halk tabanlarının siyasette söz sahibi olmak için harekete geçmesiyle ortaya çıkmıştır. Akabinde, “.. genel oyun kabulü hemen her yerde (Amerika hariç) Sosyalist partilerin gelişmesine yol açmış ve nihai adım bunlar tarafından atılmıştır; fakat bu da her zaman birden bire olmamıştır.”²⁸

Tablo-1 Kadro Partileri ve Kitle Partilerinin Karşılaştırmalı İncelenmesi

Kadro Partileri	Kitle Partileri
<ul style="list-style-type: none">□ Kadro partileri, komünist partiler hariç, seçme ve seçilme hakkının tabana yayılmasından öncesinde de mecliste temsil edilmekteydiler.□ Kadro partilerinde parti içi disiplin esnekler.□ Kadro partileri yönetici yetiştirmek zorunda değildir. Çünkü kadro partilerinin üyeleri zaten iyi eğitim almış seçkin kişilerden oluşmaktadır.□ Kadro partileri için üye sayısı bir önem arz etmez. Kadro partileri üyeleri elit kesimden ve belirli bir ekonomik güce sahip insanlardan oluşur. Partinin finansmanı sahip olduğu zengin üyeler tarafından sağlanır.□ Kadro partileri seçim süreci dışında pasif haldedirler. Üye arttırma çalışmasına çok fazla önem vermezler.	<ul style="list-style-type: none">□ Kitle partileri seçme seçilme hakkının toplumun geniş bir kesimine yayılması ile yani 1830’lardan itibaren ortaya çıkmıştır.□ Kitle partileri disiplinli ve merkeziyetçi bir yapılanmaya sahiptir□ Kitle partilerinin üyeleri iyi eğitim almamış bir kesimden gelir. Bu yüzden yönetimde görev alacak üyelerine iyi bir eğitim vermek zorundadır. Fakat bu durum 1950’lerden itibaren ülkelerin izlediği eğitim politikalarının etkisiyle azalmıştır. Zamanla eğitimleri daha çok siyasal yönden eğitim niteliğini kazanmıştır□ Kitle partilerinde üye sayısı büyük önem arz eder. Çünkü partinin finansmanının büyük bölümü üyelerin verdiği düzenli aidatlardan oluşur.□ Kitle partileri ise her dönem aktif olarak üye arttırma çalışmasında bulunurlar.

Kaynakça: Bu tablo yazar tarafından farklı kaynaklardan alınan bilgilerin derlenmesiyle oluşturulmuştur.

²⁷ Arslan, s. 168.

²⁸ Duverger, s. 110.

Partilerin yapı anlamında oluşumu zamanla gerçekleşmiştir. Kitle partileri parti içi sıkı disipline sahip partilerdir. Üyelerinden ideolojilerine sıkı sıkıya bağlılık beklerler. Bununla beraber kitle partilerinde üye sayısı önemlidir. Çünkü kitle partilerinin finansmanı üyelerden alınan aidatlar ile sağlanır. Kitle partileri seçim dönemleri dışında da aktif olarak çalışan, üyeleri ile sürekli iletişim halinde olan partilerdir. Genel olarak hakkında bilgi verdiğimiz kadro ve kitle partilerinin özellikleri karşılaştırmalı olarak yukarıdaki tabloda (bkz. Tablo-1) irdelenmiştir.

Duverger'in siyasi parti tipolojilerin çalışmasının dışında aynı alanda farklı çalışmalar mevcuttur. Otto Kirchheimer'in *'catch all party'*²⁹ sınıflandırması, bu çalışmalardan biridir. Kirchheimer *"catch all party"* sınıflandırmasını döneminde yazdığı bir makalede ele almıştır. *"Kirchheimer'e göre, gittikçe yaygınlaşan laik eğilimler ve değişen, daha az ön plandaki sınıf çizgileri karşısında, sınıfsal ve dini cemaat odaklı kitle partileri catch all partiler olma yönünde baskı altındadır. Benzer şekilde, bu eğilim, rakip kitle partilerinin taktik manevralarından ve seçim kanunlarının gerekliliklerinden kaçınmak isteyen bireysel temsile dayanan burjuva partilerinin kalan birkaç örneği için de geçerlidir."*³⁰ Bu partiler ne tam anlamıyla kadro partileri özelliklerini ne de kitle partisi özelliklerini taşımaktadır. *Catch all party* mümkün olduğunca geniş bir seçmen kitlesini hedefleyen partilerdir. Bunu yaparken ne kitle partileri gibi üyelerinden, sıkı sıkıya bir ideolojik bağlılık bekler, ne de kadro partileri kadar esnektir. Başka bir ifadeyle *Catch all party* yumuşak bir ideoloji izler. Bu partiler daha çok pragmatik yönü ağır basan partilerdir.

2.5. Bölümün Değerlendirilmesi

Çalışmanın ilk kısmında siyasi partilerin ortaya çıkışının 18. yy'ın sonu 19. yy'ın ilk yarısına tekabül ettiğini görmekteyiz. Siyasi partilerin, oy hakkının genişlemesi, temsili demokratik yönetim sistemlerinin dünya üzerinde uygulamasının artması ile insanların siyasi görüşleri doğrultusunda alternatif seçenekler araması ile giderek dünyada yayıldığı ve aynı zamanda hukuki yapısının da bu süreçte oluştuğunu

²⁹ Catch all party Türkçe'ye farklı şekillerde çevrilebilir. Toparlayıcı parti (<http://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/catch%20all%20party>), hepsini yakalayan parti, herkesi kucaklayan parti vb. Türkçe de henüz yerine kullanılabilecek geniş kesimlerce kabul görmüş bir karşılığı olmadığı için İngilizcesini kullanmayı tercih ediyoruz.

³⁰ Sançar S. Süer, "Catch-all " Siyasi Partiler", *TBB Dergisi*, cilt:24/ sayı: 96, Ankara, 2011, s. 60-61. http://portal.ubap.org.tr/App_Themes/Dergi/2011-96-1136.pdf Erişim tarihi: 16.02.2017

görmekteyiz. Günümüz anlamında siyasi partilerin ortaya çıkışı çok yeni olmakla birlikte partinin tanımını bir gruplaşma olarak kabul ettiğimizde ilk örneklerini, demokrasi okulu olarak kabul edilen Atina'da görmek mümkündür. O dönemin soylu sınıfı ve halkı temsil eden gruplar dönemin siyasi partileri olarak kabul edilebilir. Çalışmanın bu bölümünde demokrasi okulu Atina'dan ele aldığımız siyasi partilerin günümüze kadar olan süreçte yaşadığı değişimleri detaylı olarak irdeledik. Ayrıca, çalışmanın birinci bölümünde, siyasi partilerin görevleri yedi maddede sıralanmış ve bu görevlere çalışmada yer verilmiştir. Bununla beraber zamanla hukuksal yapıları da oluşan siyasi partilerin parti yapıları doğrultusunda çeşitleri (*kadro-kitle-cathc all*) karşılaştırmalı olarak irdelenmiştir.

Birinci bölümde her yönüyle ele alınan siyasi partileri, temsili demokrasilerin vazgeçilmez unsurları olarak ifade ettik. Bu anlamda ikinci bölümde demokrasi ve demokrasilerin vazgeçilmez unsuru siyasi partilerin iç yapılanmalarında parti içi demokrasinin uygulanması incelenecektir.

3. SİYASİ PARTİLER VE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

Çalışmanın bu bölümünde siyasi partiler, demokrasi çerçevesinde irdelenmektedir. Bu anlamda il olarak siyasi partilerde parti içi demokrasi üzerinde durulmakta ve akabinde demokrasi ile ilişkisi irdelenmektedir. Çalışmanın devamında ise parti çeşitlerine göre parti içi demokrasi uygulamaları irdelenmektedir. Son olarak ise dünyada pek çok ülke için yol gösterici olarak kabul edilen Venedik Komisyonun kararlarına yer verilmektedir.

3.1. Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi Nedir ve Demokrasi İlişkisi

Temsili demokrasilerin vazgeçilmez unsurları olan siyasi partiler, halkın siyasal hayata aktif olarak katılma aracı ve egemenlik yetkilerini kullanma araçlarıdır. Siyasi partilerin görevlerini yerine getirebilmeleri için öncelikle kendi içinde demokrasiyi özümsemiş olmaları gerekir. Ancak bu şekilde gerçek bir demokrasinin, gerçek bir halk katılımının varlığından bahsedebiliriz. Başka bir ifadeyle siyasi partilerin, demokratik bir yönetim vaadinde bulunması için önce kendi içinde, parti içi yönetimde demokrasiyi sağlamaları gerekir. Siyasi partilerden birinci bölümde irdelediğimiz görevleri de dâhil her aşamada demokratik koşullar çerçevesinde hareket etmesi ve şekillenmesi beklenir. Ancak bu şekilde ideal demokratik bir sisteme giden yolun kapısı siyasi partilerce açılmış olacaktır. Partileşmenin başladığı ilk dönemlerden itibaren parti içi demokrasinin varlığında bahsetmek mümkün değildir. *“19 yy in sonundan beri oy verenleri harekete geçirmek için genelde sistemli organizasyonlar vardı. Çok uzun süre organizasyonların içindeki demokratik yapılaşmaya kayıtsız kalmışlardı.”*³¹ Diyebiliriz ki, uzun zaman parti içi demokrasiden ziyade halkı harekete geçirme amacı güdülmüştür. Hatta, *“Bazı ülkelerde, ancak II. Dünya savaşıdan sonra, demokratik yapıyı kanunlara dönüştürerek uyguladılar.”*³² Fakat zamanla gelişen demokratik algılama ile birlikte bireyler resen sürecin içinde yer almaya başlamıştır. Sorgulayan, bilinçli birey kendi siyasi partisinin içinde yer almak, temsili demokrasilerde yönetimde bu şekilde var olmak istemiştir. Bu noktada siyasi parti yapılanmaları, karar almaları ve bireyin bu sürece dâhil olma konusu kaçınılmaz olmuştur. Bu çerçevede, sorulması gereken soru ‘Parti içi demokrasi nasıl

³¹ Klaus von Beyme, *Political Parties in Western Democracies*. Trowbridge: Redwood Burn Limited, 1985. s. 233.

³² Beyme, s. 234.

gerçekleşir?’ olmalıdır. Sorunun olumlu sonuçlanan cevabı ile birey kendini karar alma sürecine dâhil etmiş olacaktır. Siyasi partilerde parti içi demokrasinin varlığından bahsedebilmek için aşağıdan yukarıya her kademinin seçimle oluşması ve her aşamadaki adaylıkların partililere açık olması, kayırmacılığın olmaması gerekir. Parti içinde yer alan farklı fikirler rahatlıkla dile getirilebilmelidir. Özellikle parti disiplini adı altında tek seslilik anlayışı parti içi demokrasi anlayışının dışındadır. Parti içi demokrasinin varlığından söz edebilmek için, aşağıdan yukarıya bütün yönetim kadrosu, seçimler aracılığıyla eşit şartlarda yarışmış adayların arasından gelen insanlar tarafından oluşmalıdır. *“Ancak fiili durum göz önünde bulundurulduğunda siyasi partilerin parti içi yapılanmalarının her bir toplumda, hatta aynı toplum içinde farklı dünya görüşlerine sahip kesimlerde farklı olduğu görülür. Bunun nedeni farklı toplumsal kesimlerin siyasi kültür birikimlerinin ve siyasi hayata katılımlarının farklı olmasıdır. Siyasi ve sosyal kültürleri gelişmiş toplum kesimlerinde demokrasi içselleştirildiğinde siyasi partiler, diğer Sivil Toplum Kuruluşlar (STK) gibi aşağıdan yukarıya doğru demokratik olarak yapılır”*.³³ Bunun aksi durumu ise siyasi partilerin yapılanmalarının demokrasinin ruhuna aykırı olduğu ortadadır. Siyasi partilerde yukarıdan aşağıya bir yapılanma söz konusu olabilir ancak bu yapılanma demokratik değildir.

Demokratik bir devletin varlığı demokrasiyi benimsemiş ve her kademesinde hayata geçirmiş siyasi partilerle mümkündür. Bunun yanında siyasi partilerin demokratik bir yapılanmaya sahip olmasını beklenirken, toplumun eğitim seviyesi, siyasal kültürünün gelişmişliği göz ardı edilmemelidir. Demokratik halkanın ilk zinciri olan toplum, egemenlik hakları konusunda ne kadar bilinçli ve kullanma konusunda ne kadar aktif olursa siyasi partilerde o oranda demokratik uygulamalara bünyelerinde yer vermek zorunda kalacaktır. Demokrasiyi bir yönetim kültürü olarak benimsemiş toplumlarda siyasi partiler daha demokratik bir şekilde iç yapılanmalarını belirlemektedirler. Toplumsal yapıları, demokrasi kültürünü özümsemiş toplumların siyasi partileri parti içi demokrasi açısından daha zengin toplumlardır. Bununla birlikte parti içi demokrasi parti çeşitleri ile ilişkilidir. *“Demokratik hukuk devletlerinde kitle partileri (sosyal demokrat partiler, demokrasiyi özümsemiş Hıristiyan demokrat partileri ve yeşiller partisi gibi...) geniş toplumsal tabana sahip olduklarından parti içi iç yapılanmalarının da demokratik kurallara göre şekillendirirler. Kadro partileri (katı muhafazakâr partiler, milliyetçi partiler ve*

³³ Arslan, s. 178.

*komünist partiler) ise parti içi yapılanmalarında demokratik kurallara kısmen veya asgari oranda uyarlar”.*³⁴ Arslan’ın da belirttiği üzere bazı partilerde demokratik kurallara kısmen uyulmaktadır. Bu durum geleneksel ve muhafazakâr partilerde normal karşılanır ve toplumun muhafazakar kesimleri tarafından kabul edilir.

Parti içi demokrasi, halkın bilinçli olmasının yanında, yasalarla ile garanti altına alınmış olması gerekir. Bu anlamda, Suavi Tuncay parti içi demokrasi kavramını tanımlarken hukuki düzenlemelere dikkat çekmiştir. Suavi Tuncay “*Siyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun hukuki düzenlemelerle sınırlarının çizilerek, partilerdeki oligarşi eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması; demokratik örgüt yapısının kurularak lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve kara mekanizmasının tabandan tepeye oluşturulması süreci*”³⁵ şeklinde ifade eder. Tuncay parti içi demokrasinin yasal çerçevede izlenilecek bir süreç olduğunu belirtir. Başka bir ifadeyle parti içi demokrasi partinin tabandan en üst seviyesine kadar her yönetim kademesinin seçimlerle belirlenmesi ve tüm aşamalarda demokratik kurallara uyulmasını gerektirir.

Bir ülkede gerçek bir demokrasi yönetiminden bahsedebilmek için temelde sorgulayıcı, bilinçli, egemenlik haklarının farkında ve kullanma konusunda aktif bir toplum yapısı gerekir. Bu beraberinde siyasi parti yapılanmalarında, daha aktif halk katılımını getirecektir. Siyasi parti liderleri halkın bu taleplerini göz ardı edemeyecek ve parti içinde demokratik yapılanma zamanla kültür haline gelecektir. Eğer demokrasiyi bir yapılanma şekli olarak düşünürsek, parti içi demokrasi bu yapılanmanın olmazsa olmaz parçalarından olacaktır. “*Batılı anlamda demokrasinin yerleşebilmesi için, siyasi partilerin fonksiyonel hale gelebilmesi, milli iradenin parlamentoya tam yansiyabilmesi ve demokratik örgüt yapısı içinde tartışma ortamının yaratılarak, çoğulculuk esasına dayanan, geniş katımlı siyasal kararların alınabilmesi, adil, eşit ve özgür seçimlerle lider teşkilat ve adaylar belirlenerek demokratik uygulama yöntemlerinin bulunması; ancak parti içi demokrasinin varlığı ile mümkündür.*”³⁶

Türkiye’de siyasi partilerde parti içi demokrasi kavramı 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun 4. maddesinde; “... *siyasi partilerin kuruluşu, organlarının seçimi,*

³⁴ Arslan, s. 179.

³⁵ Suavi Tuncay, *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996, s. 52.

³⁶ Tuncay, s. 51.

işleyişi, faaliyetleri ve kararları Anayasa'da nitelikleri belirtilen demokrasi esaslarına aykırı olamaz"³⁷ ve aynı kanunun 93. maddesinde ise " *siyasi partilerin parti içi çalışmaları, parti yönetimi, denetimi, parti organları için yapılacak seçimler il parti genel başkanlığınca, genel merkez organlarınca ve parti gruplarınca alınan kararlar ve yapılan eylem ve işlemleri parti tüzüğüne, parti üyeleri arasındaki eşitlik ilkesine ve demokrasi esaslarına aykırı olamaz*"³⁸ şeklinde yer verilerek güvence altına almıştır. Fakat Türkiye parti içi demokrasi uygulamasında yetersiz kalmıştır. Türkiye'de siyasi partiler liderler etrafında toplanan belirli bir kesim tarafından yönetilmektedir (oligarşik yapılanma). " *Tek adama ya da lidere bağlı siyaset anlayışının yerleşik olduğu ve maalesef değiştirilemediği Türkiye gibi demokrasisi gelişmekte olan ülkelerde, doğal olarak tüm siyasi kararlar, yapılacak eylem planları ve kitlelerle gerçekleştirilecek siyasal iletişimde yine yalnızca lider odaklı gerçekleşmektedir*".³⁹ Diğer bir ifadeyle siyasi partilerde parti içi yapılanma liderler demokrasisi (lider sultanı) çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu durumda siyasi partilerde her kademedeki yöneticilerin sürelerinin sınırlandırılması herhangi bir denetlemeye tabi olmamaktadır. Maalesef, " *Siyasi parti tüzüklerinde partinin her kademe yöneticilerinin görev süreleri belirsizdir. Bu durum totaliter bir yapının doğmasına sebep olabilir. Yöneticilerin değişme ihtimalinin zor olması veya kısa süreçte olmaması parti içi görevlere aday olanları, inandıklarını söyleme hususu ile yöneticilerin söylemleri arasında bir tercihte bulunmalarına yöneltecektir*".⁴⁰ Parti tüzüklerinde bu belirsizliğe ek olarak Türkiye'nin toplumsal yapısı, yaygın olan siyaset anlayışı parti içi demokrasinin önünde engel teşkil etmektedir.

Genel olarak değerlendirdiğimizde parti içi demokrasiyi sağlamada toplumun siyasal kültürü, sosyal yapısı, seçim sistemi, lidere bakış açısı ve kısmen baskı gruplarının da bu süreçte etkili olduğunu söyleyebiliriz. Yukarıda bahsedildiği üzere Türk toplumunun sahip olduğu geleneksel lider anlayışının da etkisiyle siyasi partilerde

³⁷ Siyasi Partiler Kanunu, Kanun Numarası:2820, Kabul Tarihi: 22.04.1983, Sayı:18027, Tertip:5, Cilt: 22. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf> Erişim Tarihi: 23.02.2017

³⁸ Siyasi Partiler Kanunu, Kanun Numarası:2820, Kabul Tarihi: 22.04.1983, Sayı:18027, Tertip:5, Cilt:22. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf> Erişim Tarihi: 23.02.2017

³⁹ Murat Vural, "Parti İçi Demokrasi ve Siyasal İletişime Katkıları", *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, Sayı 13, Temmuz 2009. (<http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/article/view/5000004795/5000005295> sayfasından (Erişim Tarihi: 22.02.2017) alınmıştır.)

⁴⁰ Ali Fuat Gökçe, "Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi ve Disiplin Algısı", *Türkiye, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Yıl 5, Sayı 9, Kasım 2013, s.12. (http://www.infolla.com/dosyalar/articleextension/635690986516310944_69-232-1-PB.pdf sayfasından (Erişim Tarihi: 21.02.2017) alınmıştır.)

lider odaklı bir anlayış hâkimdir. Parti disiplininin de arka planında yatan bu anlayış parti içi demokrasinin önünde engel teşkil etmektedir. Bu durum aday gösterme de dâhil olmak üzere parti içinde demokratik çerçevede ilerlemesi gereken bütün süreçte vurmaktadır. Bu anlamda yapılması gereken ilk çalışma demokratik sürecin önünde engel teşkil eden bu etmenlerin daha demokratik bir hal almasını sağlamak olacaktır.

Demokrasi İlişkisi: Parti içi demokrasi kavramında vurgu yapılan “katılım” demokrasi kavramının özüdür. Demokrasi ve siyasi partilerde parti içi demokrasi ‘katılım’ çerçevesinde irdelenmektedir. Tarihin her döneminde bir çeşit demokrasi kavramı karşımıza çıkmaktadır. Demokrasi kavramı “... Eski Yunancadan gelmekte olup ‘demos’ (halk) ve ‘kratein’ (yönetmek) anlamına gelmektedir”.⁴¹ Fakat tarih boyunca demokrasi kavramı, gelişen siyasi olaylarla birlikte bireyin ilgisini çekmiş ve birey daha sorgulayıcı bir perspektif ile kavramı geliştirmiştir. Rousseau’nun doğal ortam aracılığıyla izah ettiği egemenlik haklarının birey tarafından kullanılmak istemesi ile beraber yeni yönetim arayışları başlamıştır. Başka bir ifadeyle bu süreç “İnsanların krala ve kiliseye karşı olan korkuları azalınca bireysel egemenlik teorilerinde kaleme alınan egemenlik yetkilerinin insanlar tarafından talep edilmesi hız kazanmıştır”.⁴² Egemenlik haklarını kullanma talebi zamanla kitleler arasında da büyük yankı bulmuş ve bu kesimler artık egemenlik haklarını bizzat kendileri için talep etmiş ve bunu bir hak arayışı olarak kabul etmiştir. Bu gelişmeler ile beraber, “Ortaçağ sonuna kadar devletin siyasi yapılanması olarak algılanan demokrasi kelimesi, kralın yönetme yetkilerini halka dayandırması ile farklı algılanmaya başlanmıştır. Demokrasi artık birey ve toplum hakları ile özdeşleştirilmiştir. Demokrasinin bireyin egemenlik yetkileri ile birleştirilmesi Rousseau’nun ‘Toplumsal Sözleşmesi’ ile kesinlik kazanmıştır”.⁴³ Günümüzde ise demokrasi hemen hemen her ülkenin, her insanın arzuladığı evrensel bir yönetim şeklidir. Bireyler tüm ideal yönetimlerde (devlet, şirket, siyasi partiler, STK’lar vb.), bütünü etkileyen konularda, kararları etkilemek ve toplum üyelerinin eşit şekilde yönetimlere katılımını istemeyi elzem kabul etmektedirler. Demokratik yapılanmada eşit katılımı temel alırlar. Diğer bir ifade ile demokrasi tüm inanlara eşit davranılması olarak algılanır. Eşit davranılmadan kasit sadece insanların ihtiyaçlarının karşılanması ya da

⁴¹ Bkz. Guggenberger, Bernd (1991), *Demokratie/ Demokratietheorie*, S. 71 Aktaran: Rıza Arslan, *Demokratik Yönetim Sistemleri*, Bursa: Birinci Baskı, Dora Yayınevi, 2013, s. 7.

⁴² Arslan, s. 134.

⁴³ Arslan, s. 135.

herhangi bir haktan faydalanılması ile sınırlı değildir. İstenen şey temel insan ihtiyaçları dışında düşüncelerinin ifade edilebilmesi ve diğer siyasi özgürlüklerdir. İfade eşitliğinin ve özgürlüğün sağlandığı toplumlarda ideal bir siyasal sisteme geçiş mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda demokrasi “... *ideal bir sistem için kapalı tutulan ve her türlü çözümü içinde barındıran sihirli bir kutuyu andırmaktadır*”.⁴⁴

Demokrasi uygulaması örgütlenme özgürlüğünü de kapsamaktadır. Bir araya gelen toplum üyeleri örgüt (siyasi partilerde, STK’larda veya çıkar gruplarında) içinde de eşitlik esasına göre hareket etmelidir. Bu anlamda demokrasi için önemli örgütlenmelerin başında siyasi partiler gelmektedir. İlk dönemlerde, uygulanan doğrudan demokrasilerde, siyasi partilere ihtiyaç duyulmamıştır. Fakat büyük kitlelerin katılımlarının sağlanabilmesi için doğrudan demokrasiden temsili demokrasi uygulamasına geçilmiştir, yani değişen siyasi koşulların (bireylere egemenlik yetkileri çerçevesinde seçme ve seçilme hakkının tanınması) ardından demokratik uygulamalar değişime uğramıştır. “*Rousseau’nun geliştirmiş olduğu doğrudan demokrasi teorisi de, uygulanabilirlik açısından, değişikliğe uğramış ve temsili demokrasiye dönüşmüştür*”.⁴⁵ Temsili demokrasilerle beraber siyasi partilere ihtiyaç duyulmuştur. Hatta bu örgütlenmenin, yani siyasi partiler temsili demokrasi uygulamasının olmazsa olmazı olarak tüm demokratik anayasalarda yer almaktadır.⁴⁶ Ancak siyasi partiler aracılığıyla temsili demokrasi sağlıklı işler hale gelmektedir. Fakat burada belirtmek gerekir ki sadece siyasi partilerin olması temsili demokrasinin sağlıklı işlediği anlamına gelmez. Gerçek anlamda bir temsili demokrasi uygulamasından bahsedebilmek için her şeyden önce düzenli olarak yapılan genel seçimler ve bu seçim dönemleri arasında yönetim mekanizması olan hükümetlerin denetlenmesi gerekmektedir. Yani sadece dört ya da beş yılda yapılan seçimler ile bir ülkede demokratik ortamdaki bahsedilmez. Buna ek olarak yukarıda bahsedildiği gibi siyasi partilerin yapılanmasının her aşamasında seçimlerin yapılması ve yönetim kadrosunun bu şekilde belirlenmesi gerekmektedir.

Ülke düzeyinde ideal demokrasinin varlığından bahsedebilmek için ise siyasi partilerin parti içi yapılanmalarının demokratik teamüllere göre oluşması gerekir. Siyasi partilerde yönetim kadrosuna parti üyelerinin eşit ve adil düzeyde katılımının

⁴⁴ Arslan, *Demokratik Yönetim Sistemleri*, Bursa: Birinci Baskı, Dora Yayınevi,2013, s. 5.

⁴⁵ Arslan, s. 135.

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Siyasi Partiler Kanunu, Kanun Numarası: 2820, Kabul Tarihi: 22.04.1983, Sayı:18027, Tertip: 5, Cilt: 22. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf> Erişim Tarihi: 23.02.2017)

sağlanması esas olmalıdır. Bu anlamda gelişmiş bir demokrasi için demokratik yapılanma yerel düzeyde parti örgütlenmesinden başlanmalı ve ülke yönetiminde de bu bir kültür haline gelmelidir.

3.2. Siyasi Parti Çeşitlerine Göre Parti İçi Demokrasi Kavramı

Günümüzde temsili demokratik yönetimle yönetilen ülkelerde siyasi partiler kaçınılmaz olmaktadır. Temsili demokraside siyasi partileri sağlıklı işleyen demokrasinin garantörleri sayabiliriz. Fakat demokratik bir yapı için siyasi partilerin varlığı yeterli değildir, esas olan siyasi partilerde parti içi demokrasinin derecesidir. Demokrasiyi özümsemiş siyasi kültürlerde parti içi demokrasi olmazsa olmazdır.

Parti içi demokrasinin sağlanabilmesi için parti içi yapılanmanın ve alınacak kararların tabandan tavana doğru şekillenmesi gerekir. Tüm bu süreçte üyelerin katılımı gerekir. Siyasi partilerin demokraside görevlerini yerine getirebilmeleri için kitlelerce kurulmaları ve siyasi partilerin yönetimine getirilecek kişilerin de üyelerinin sözcüleri olmaları gerekir. Ancak böyle bir durumda siyasi partiler etkin bir siyasi katılım sağlayabilirler. Belirli kesimlerin etkin siyasete katılımını sağlamak için ise tabanın istek ve beklentilerini göz önünde bulundurmak gerekir. Buradan anlaşılacağı üzere parti içi demokrasi için her aşamada etkin katılım ve seçim esas olmalıdır. Bunun sağlanması için de parti içi demokrasi kültürü büyük önem arz eder. *“Parti içi demokrasi, oligarşik eğilimi önlemektedir. Zira günümüzde siyasi partilerin bürokratik bir yönetim mekanizmalarına sahip çok büyük örgütler haline geldikleri görülmektedir. Bunun nedeni olarak, ‘kadro partilerinden kitle partilerine geçişin’ rolü görülmekte, büyük örgüt ve onun kaçınılmaz bürokrasisinin ister istemez ‘oligarşik eğilimleri’ ortaya çıkardığı ileri sürmektedir.”*⁴⁷

Parti içi demokrasi siyasi partilerin örgütleniş yapıları ve tipoloji ile yakından ilgilidir. *“... siyasal kararların alınışı, organların seçimi, adayların belirlenme yöntemlerinin tümü parti örgüt yapıları içinde karara bağlanmaktadır.”*⁴⁸ Partilerin örgüt yapılarının oluşumu parti tipolojileri ve tabanları ile yakından ilgilidir. Anlaşılacağı üzere parti içi demokrasi kavramının siyasi partilerde farklılık göstermesinin arka planında siyasi partilerin tabanı belirleyici olmaktadır. Bu

⁴⁷ Tuncay, s. 59.

⁴⁸Tuncay, s. 57.

bağlamda, kadro partileri, kitle partileri ve *catch-all* partilerinde parti içi demokrasi irdelenmektedir.

3.2.1. Kadro Partilerinde Parti İçi Demokrasi

Kadro partilerinin üyeleri, siyasi partiler kurulmadan ve oy hakkının geniş tabanlara yayılmasından önceki dönemde de meclislerde bulunmaktaydı. Kadro partilerinin üyelerini bu nedenle aristokrasi veya soylu kesimlerin üyeleri olarak tanımlayabiliriz. “*Kadro partileri, batı demokrasilerinde iktidar yarışmasında ilk örnekleri görülen partilerdir*”⁴⁹ şeklinde ifade edebiliriz. Demokrasinin uygulanmasından önce de bu partilerin üyelerinin egemenlik haklarını kullanabilen ve oy kullanma hakkına sahip olan belirli bir zümrenin üyeleri olduklarını görmek mümkündür. Bu nedenle bunları ekonomik olarak ve siyasi deneyimleri itibariyle güçlü toplum kesimlerini temsil edenler olarak⁵⁰ sınıflandırabiliriz. Kadro partileri 1950 öncesinde, geniş üye yığınlarını/kitleleri üye yapmak ve bu üyelerin aidatlarından beslenmek yerine “*Seçim çevrelerinde etki ve servet sahibi olan, isim yapmış bulunan kişileri bir araya getirmeye..*”⁵¹ çalışarak seçim propagandalarını bu kesimlerin bağışlarıyla finanse ederlerdir. Kadro partilerinin seçim çalışmaları da kısa süreliydi, yani seçimden hemen önce başlar ve seçimden sonra tekrar ‘uyku’ konumuna dönerlerdi. Ancak 1950 sonrasında Kadro partileri de kitleleri üye yapmaya ve partilerine sürekli destek sağlamaya başladılar, yani kitle partilerini kopyalaya başladılar. Kadro partileri, yapı olarak “*.. dar bir çevreden devşirilmiş birbirlerinden oldukça bağımsız ve genellikle âdemi merkezîyetçi komitelere dayanırlar. ... Faaliyetleri tamamen seçimlere ve parlamento kombinezonlarına dönük ve bu yüzden yarı mevsimlidir.*”⁵² Kadro partileri, yapıları gereği, parti içi demokrasi konusunda daha zayıf partilerdir. Günümüzde “*.. batılı demokrasilerde genellikle liberal ve muhafazakâr partiler kadro partisi tipine örnek olarak gösterilebilir.*”⁵³ Bu partiler genellikle bir cemaat yapısı anlayışına sahip üyelerden oluştuğu için parti içindeki hiyerarşik yapılanmayı kabullenmiş durumdadırlar. “*Kadro partilerinde, parti yöneticileri arasındaki ilişki zayıftır, disiplin azdır bağlar gevşektir. ... Az sayıda fakat saygın, tanınmış, eşraftan*

⁴⁹ Kapani, s. 185.

⁵⁰ Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, s. 262.

⁵¹ Kapani, s. 185.

⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz. Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, çev. :Ergun Özbudun, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993, s. 16-17.

⁵³ Kapani, s. 186.

kişilerle işbirliği yapmak ilkelerini göz önünde tutarlar."⁵⁴ Bu durum yapıları itibari ile kadro partilerini eski soylu ve burjuva sınıfının partileri olarak sınıflandırmak mümkündür.

1850 yılından itibaren, zamanla, oy hakkının geniş tabana yayılmaya başlaması ile kadro partileri de kabuk değiştirmeye ve yerel düzeyde örgütlenmeye başlamıştır. Bu sayede üye sayısını arttırmış, zamanla kitle partilerine benzeyen bir yapıya kavuşmuşlardır. Kapani bu durumu şöyle ifade eder: "... daha sonraları – siyasal demokrasinin tam olarak yerleşmesinden sonra- kadro partilerinin de kitle partilerini taklit ederek kapılarını sıradan üyelere açtıkları görülür. Bu gelişme sonucunda bugün 'saf' kadro partisi tipine rastlanmamakla beraber, bunlar esas itibariyle eski yapılarını korumuşlardır".⁵⁵ Parti içi demokrasi açısından değerlendirdiğimizde, kadro partileri günümüzde her ne kadar kitle partilerine benzese de muhafazakâr yapılarını korudukları için oligarşik yapılanmayı kıramamışlardır. Bu da beraberinde parti içi demokrasi açısından zayıf yapılarının devamını getirmiştir. Günümüzde ise artık saf bir kadro partisinden bahsetmek mümkün olmasa da kısmen bu geleneği sürdüren (milliyetçi ve muhafazakâr) partiler mevcuttur. Bu partilerde parti içi demokrasi, değer verdikleri gelenekler dolayısıyla zayıftır. Esasen belirtmek gerekir ki bu partilerin üyeleri için bu durum normaldir. Partinin devraldığı eski geleneksel yapı üyelerin modern çağda edindikleri siyasal kültür ile çelişmesine rağmen bu partilere destek muhafazakâr ve milliyetçi kesimlerce devam etmektedir.

3.2.2 Kitle Partilerinde Parti İçi Demokrasi

Kitle partileri bireylere tanınan oy hakkının geniş kitlelere doğru genişletilmesiyle ortaya çıkan partilerdir. Kitle partileri bilhassa 1850 yılından sonra, önce Avrupa ve Kuzey Amerika'da yapılanmaya başlamış ve daha sonra, 20. yüzyılda, seçme ve seçil haklarının tanındığı tüm dünya ülkelerine yayılmışlardır. "*Kadro partilerinden çok daha sonra, 20. yüzyılın başlarında, kitlelerin oy hakkına kavuşarak politika sahnesinde yer almaları sonucu ortaya çıkmışlardır*".⁵⁶ Duverger'n-in sivil toplum örgütleriyle organik bağları konusunda dikkat çektiği kitle partileri sivil toplum

⁵⁴ Esat Çam, *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul: Der Yayınları, 2011 s. 440.

⁵⁵ Kapani, s.186.

⁵⁶ Kapani, s. 185.

kuruluşlarının, düşünce kulüplerinin destekleriyle kurulan partilerdir. Özellikle işçi sınıfının örgütlenmesi ile bu partiler geniş katılımı sağlayan partiler olmuştur. Geniş tabana sahip olmaları ve üyelerini aktif olarak karar aşamasına katılmaya çağıran kitle partileri demokratik uygulamaları da daha büyük oranda mümkün kılmışlardır. “...kitle partisi ilkelerine göre oluşan demokratik bir örgütsel yapılanma (bürokratik olsa da üye ve yönetim etkileşimi daha yoğundur) içinde, parti içi demokrasinin önemi daha yüksektir”.⁵⁷ Geniş bir sosyal kitleye sahip olan bu partilerde parti içinde demokrasinin sağlıklı uygulanması bu partilerin halk tarafından benimsenmesini kolaylaştırmıştır.

Kitle partileri önceleri üye kayıtlarına ve üyelerin aidatlarına ihtiyaç duyarken bakış açılarını ve programlarını da geniş kitleleri kapsayacak şekilde değiştirmişlerdir. “Kitle partileri için üyeler sadece, mali yönden değil, siyasal yönden de önem taşır. İdeolojik çizgileri daha belirgin ve tutarlı olan bu tip partiler, üyelerini siyasal yönden eğitime, yetiştirme ve bilinçlendirme yolunda devamlı faaliyet gösterirler”.⁵⁸ Bu anlamda “Kitle partilerinin diğer bir özelliği de, belli bir ideolojiye sahip olmaları ve bu ideolojinin partinin genel politikasını belirlemesidir. Üyelerin, taraftarların partiyle olan ilişkilerini devamlı canlı tutmak kitle partilerini devamlı siyasal eğitim uygular duruma getirmiştir”.⁵⁹ Diğer bir ifade ile parti ile üyeleri arasında güçlü bir ideolojik bağ vardır. Bu durum parti yönetimi ile taban arasındaki ilişkinin sürekliliğini ve daha demokratik kuralların uygulanabilirliğini arttırmıştır.

Kitle partileri ile kadro partilerinin yapılanması kıyaslandığında demokratik uygulamaların kitle partilerinde daha etkili şekilde var olduğu görülür. Özellikle 1950’lerde oy kullanma hakkının geniş tabanlara yayılmasıyla bu partiler daha demokratik bir iç yapılanmaya gitmek zorunda kalmışlardır. Fakat zaman zaman – bilhassa ilk kuruldukları dönemlerde – kitle partilerinin yapılarında oligarşik yapılanmaya doğru bir kayma olduğu da görülmektedir. Kitle partilerindeki oligarşik yapılanmalara günümüzün az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerinde halen rastlanmaktadır. Oligarşik yapılanmada parti yönetimi etkili ve belirli bir kesimin etkisi altına girmekte ve yapısından bazen hiç kurtulamamaktadır. Oligarşik yapılanma kadro partilerinde sıradan kabul edilebilen bir durum iken, bunun örneğin bir kitle partisinde olması normal karşılanmamaktadır. Kitle partilerinde, genellikle

⁵⁷ Tuncay, s. 60.

⁵⁸ Kapani, s. 186-187.

⁵⁹ Çam, s. 443.

19. yüzyılın ikinci yarısında, işçi sınıfı üyelerinin eğitimsiz olmaları ve partilerinin yönetimi konusunda kendilerine güvenmemeleri veya bu işin altından kalkamayacağını düşünmeleri oligarşik yapılanmayı mümkün kılmıştır. Yeni işçi sınıfını, partinin temsil ettiği tabanın haklarını, onlar adına, belirli bir zümre savunur duruma gelmiştir. Bu durumda tabanın karar alma aşamasına müdahalesi azalmıştır. Bu da parti içi demokrasinin işlemlerini zorlaştırmıştır. Kitle partilerindeki bu dönüşümde etkili olan diğer nedenler: liderlerin popülist söylemleri ve zamanla partilerinin lider odaklı hale dönüşmesidir.

Günümüzün kitle partilerinde parti içi demokrasi lider odaklı bir yönetimi öngörmez. Özellikle geniş katılıma sahip kitle partilerinde taban odaklı bir süreç izlenmesi beklenir. Tabanın aktif katılımı sağlandığı takdirde parti içi demokrasi mümkün olmaktadır. Özetle, kitle partileri yapıları gereği parti içi demokrasiye uygunken, ilk zamanlarında parti içi demokrasiyi işletemedikleri, ancak üyelerin eğitim seviyeleri arttıkça parti içi demokrasinin daha iyi işlediği görülmektedir.

3.2.3. Catch- All Partilerde Parti İçi Demokrasi

'*Catch all party*' kavramı Otto Kirchheimer tarafından kazandırılmıştır. '*Catch all party*' ne kitle partileri gibi üyelerinden sıkı sıkıya bir ideolojik bağlılık bekler ne de kadro partileri gibi gevşektir. '*Catch all party*'ler mümkün olduğunca geniş bir seçmen kitlesini hedefleyen partilerdir. Yani farklı görüşe sahip üyeler arasında oluşturulan bir koalisyonudur. Sert söylemler oluşturmadan, birçok kesimi bir araya getirmeyi hedefleyen partilerdir. Bu açıdan parti liderleri mümkün olduğunca demokratik yollar izleyerek katılımın artırılması sağlamaya çalışmaktadır. Parti içi demokrasi açısından yapıları karşılaştırıldığında kitle partileri ile benzer özellikler gösterirler.

Parti içi demokrasi ile ilgili yapılan bu değerlendirmelerin ardından bazı partilerin neden parti içi demokratik uygulamayı gerçekleştirmediklerini görüyoruz. Oysa siyasi parti yapılanmalarının demokrasiye uygun olması gerektiğini belirtmeliyiz. Tuncay, siyasi partilerde parti içi demokrasinin uygulanıp uygulanmadığını ayırt etmek için parti tipolojilerinin yanında "*.. Parti liderlerinin rolü ve seçilme yöntemleri, örgütün merkeziyetçilik dereceleri, liderliğin örgüt hiyerarşisi içindeki gücü, katılma derecesi, parti bürokrasisinin denetimi, parti merkez kadrolarının*

partinin diğer bölümleriyle ilişkisi, üyeliğin temeli ve saygınlık derecesi gibi özellikler olarak önem arz eder”⁶⁰ şeklinde ifade eder. Tuncay’ın saymış olduğu bu etkenlerin parti içi yapılanmaya göre şekillendiğini belirtmek gerekir.

Türkiye açısından bu süreç değerlendirildiğinde; “.. *bu özellikleri taşıyan, demokratik uygulamalara önem veren, siyasi yapının partiler yelpazesi içinde; ideolojik boyutunu ne sol partiler ne de sağ partiler oluşturmaktadır. Başka bir deyişle her iki parti tipinde de gerek program gerekse yönetim sapmaları yaşanmaktadır. Her iki parti tipinde de azda olsa çok seslilik, çok başlılık gibi algılanmakta, parti disiplinleri de maksadını aşarak uygulanmakta; parti içi demokrasi işletilememektedir”⁶¹. Türkiye’de siyasi partilerin yapılarına ek olarak devam eden siyasi kültür de parti içi demokrasi yapısını olumsuz etkilemektedir. Çözüm olarak siyasi partilerin karar alma sürecinin her aşamasına tabanını dâhil edilmesi ve tabanın bu konuda istekli ve zorlayıcı olması gerekmektedir. Bu anlamda Türkiye’de de kitle partilerinin parti içi demokrasiye daha uygun oldukları söylenebilir.*

3.3. Venedik Komisyonu Kararları

Venedik Komisyonu, Avrupa Konseyi bünyesinde ‘bağımsız düşünce kuruluşu’ olarak çalışan bir yapılanmadır. Venedik Komisyonu, Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu adıyla da bilinir. “*Venedik komisyonu, Avrupa Konseyi’nin anayasal konularda danışman organıdır.*”⁶² Komisyon, “... *1990’da, Berlin Duvarı’nın çöküşü sonrası Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin anayasa hazırlama sürecinde acil yardıma ihtiyaç duydukları bir dönemde,*⁶³ *18 Avrupa ülkesinin taraf olduğu bir anlaşmayla kurulmuştur. Türkiye, kuruluşundan bu yana (10.05.1990) Komisyonun üyesidir.*”⁶⁴ Komisyonun, 2002 yılında almış olduğu bir karar ile Komisyonun üyelik yapısı genişletilmiştir. Bu karar ile Avrupalı olmayan ülkelerin

⁶⁰ Tuncay, s. 61.

⁶¹ Tuncay, s. 170.

⁶² TC Anayasa Mahkemesi:

<http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/mahkemehakkinda/uluslararasıiliskiler/uyeolunan/venedikkom.html> Erişim Tarihi: 04.03.2017.

⁶³BBC.TURKISH.com

http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2008/05/080521_venicecommission.shtml Erişim Tarihi: 04.03.2017.

⁶⁴ TBMM Araştırma Merkezi: *Venedik Komisyonu- Türkiye’ye İlişkin Görüşleri Seçimler Yargı ve Referandumla İlişkin Karar ve Uygulama Kodları:*

https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf Erişim Tarihi: 04.03.2017.

de komisyona üye olabilmeleri sağlanmıştır. Akabinde Avrupa Konseyinin 47 üyesinin tümü Venedik Komisyonun da üyesi olmuşlardır. Komisyonun üye sayısı 2004’te Kırgızistan, 2005’te Şili, 2006’da Güney Kore, 2007’de Fas ve Cezayir, 2008’de İsrail ve Tunus, 2009’da Peru ve Brezilya ve son olarakta 2010’da Meksika’nın katılımıyla 57 olmuştur. Bunun yanında gözlemci statüsünde sekiz ülke bulunmaktadır⁶⁵.

Venedik Komisyonu üyelerini, uzman akademisyenler, anayasa mahkemesi yargıçları, uluslar arası hukuk alanında önemli isimler oluşturmaktadır. Komisyon, alanında zengin üye kadrosuyla üyesi olan ülkelerin anayasa hazırlama sürecinde önemli rol oynar. Venedik Komisyonu, bağlayıcılığı olmamasına rağmen, danışma statüsünde etkili olması söz konusudur. Komisyon aşağıda yer alan dört temel konu üzerinde çalışmalarını yürütmektedir:

- *“Anayasa hazırlanması sürecine yardım etme.*
- *Seçimler ve referandumlar düzenlenmesine yardımcı olma.*
- *Anayasa mahkemeleriyle işbirliği yapma.*
- *Çeşitli uluslararası konularda çalışmalar yapma, raporlar hazırlama, seminerler düzenleme”*⁶⁶.

Venedik Komisyonu bilhassa orta ve doğu Avrupa ülkelerindeki dönüşümlerde 1992 yılından sonra etkin olmuş ve bu ülkelerin demokratik anayasalar hazırlarken ve devamında danışmanlık yapmıştır. İzleyen süreçte yasal konularda danışmanlık yapan bir kuruluş olmaya devam etmektedir. Özellikle seçim dönemlerinde danışmanlık yapması Venedik Komisyonunu ön plana çıkarmaktadır. *“Venedik Komisyonu seçim faaliyetlerine ek olarak, demokratik hayatta temel bir rol oynayan siyasi partiler ve bunların finansmanı konusunda da çalışıyor.”*⁶⁷ Venedik Komisyonu, siyasi partileri özgür bireylerin oluşturduğu, demokrasinin işleyişindeki

⁶⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: Council Of Europe: <http://www.coe.int/en/web/about-us/our-member-states> ve https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf Erişim Tarihi: 04.03.2017.

⁶⁶ http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2008/05/080521_venicecommission.shtml Erişim Tarihi: 04.03.2017.

⁶⁷ Council Of Europe : http://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=02_parties&lang=EN Erişim Tarihi: 05.03.2017.

kilit nokta olarak görmektedir. Halkın iradesinin oluşmasında siyasi partilerin rolüne dikkat çekmektedir.⁶⁸

Venedik Komisyonu, çalışmalarında, üye ülkelerin siyasi partilerinin demokratik çerçevede işlemleri gerektiğini ve insan hakları temelinde hukukun üstünlüğünü, ayrımcılık yapmadan, şeffaf bir şekilde faaliyette bulunmaları gerektiğine dikkat çekmektedir. Şeffaflık ilkesinin beraberinde getirdiği sorumluluk ve hesap verebilirlik ilkeleri siyasi partilerin iç işlerinde göz ardı edemeyecekleri temel ilkelere dir. Siyasi partiler, bu ilkeleri uyguladıkları takdirde, temsil ettikleri tabana karşı sorumluluklarını yerine getirmiş olacaktırlar. Bu ilkeler aynı zamanda parti içi demokrasi uygulamasının da işlerlik kazanmasını sağlayacaktır. Parti içi demokrasi ise bir ülkenin demokrasi kültürü ile doğru orantılıdır. *“Venedik Komisyonu, çoğulcu bir demokrasinin işleyişinde siyasi partilerin temel rolünü göz önüne alarak, siyasi partilerin yasaklanmasına veya dağılmasına ilişkin üç temel ilkenin önemini vurguluyor. Bunlardan ilki yasaklama veya dağılmanın istisnai niteliği, ikincisi yürütülen meşru amaca bağlı olarak fesih veya yasaklamanın orantınlılığı ve son olarak usule ilişkin garantilerdir. Siyasi partilerin yasaklanması veya dağılmasına ilişkin usul, adil olma, usul ve açıklık ilkelerini garanti etmelidir. Venedik Komisyonu görüşleri doğrultusunda, partinin kapatılmasına ilişkin ulusal düzenlemelere, özellikle de çözülmeye ilişkin olası kriterlere ve farklı hukuk sistemlerinde kurulan kapatma veya yasaklama prosedürlerine ilişkin genel bir bakış sağladı”*.⁶⁹ Farklı ülkelerde farklı hukuk sistemlerine rağmen Komisyonun vermek istediği mesaj siyasi partilerin kapatılması hususu ancak ve ancak ‘şiddet kullanımı’ varsa mümkün olabileceği anlayışındadır. Siyasi partiler, barışçıl yollarla anayasanın, hatta yönetim sisteminin (demokrasinin rafa kaldırılması hariç) değiştirilmesini bile isteyebilir. Ancak bu talep kapatılma nedeni olmamalıdır anlayışını belirtir.

⁶⁸ http://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=02_parties&lang=EN Erişim tarihi: 05.03.2017 As a specific type of “free association of persons”, political parties are central to the functioning of democracy. They are essential to a pluralist political society, and their role in the formation of the will of the people is fundamental.

⁶⁹ http://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=02_parties&lang=EN Erişim tarihi: 05.03.2017. Taking into consideration the fundamental role of political parties in the functioning of a pluralist democracy, the Venice Commission underlines in its opinions the importance of three basic principles concerning the prohibition or dissolution of political parties: (1) the exceptional nature of prohibition or dissolution (2) the proportionality of the dissolution or prohibition to the legitimate aim pursued and (3) the procedural guarantees: the procedure for prohibition or dissolution of political parties should guarantee the principles of fairness, due process and openness. In its opinions, the Venice Commission has also provided an overview of national regulations on party closure, in particular concerning the possible criteria for dissolution and the procedures for dissolution or prohibition established in different legal systems.

Venedik Komisyonunun siyasi partiler alanında hazırladığı farklı çalışmaları bulunmaktadır. 1998 yılında Avrupa Konseyinin isteği üzerine hazırladığı Rapor, Siyasi Parti Tüzüğü Yönergeleri bu çalışmalardandır. Yönergeler, özellikle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına ve önceki Venedik Komisyonu belgelerine dayanarak hazırlanmış belgelerdir. Bu yönerge, siyasi partilerle ilgili çok sayıda konuyu ele almaktadır; bu yönerge siyasi partilerin örgütlenme özgürlüğünü, siyasi partilerin iç işleyişini, parti yapısını ve faaliyetlerini, siyasi partilerin finansmanını ve siyasi partilerin denetlenmeleri gibi pek çok ayrıntıya yer vermektedir. Buna göre yönergeler ile yasallık, orantısızlık, ayrımcılık yapılmaması, siyasi çoğulculuk ve hakların ve hesap verebilirliğin ihlali için etkili bir başvuru hakkı gibi temel ilkelere vurgu yapılıyor.⁷⁰

1998 yılında Avrupa Konseyi Genel Sekreterliğinin isteği üzerine siyasi partilerin yasaklanması konusunda hazırlanmış olduğu rapor demokratik hayat açısından elzem noktalara vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede birçok ülkeye sorular sorulmuş ve değerlendirme yapılmıştır. *“Bu inceleme çerçevesinde Arnavutluk, Arjantin, Azerbaycan, Belarus, Belçika, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Kanada, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Japonya, Kırgızistan, Letonya, Liechtenstein, Lituanya, Moldova, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Slovakya, İspanya, Slovenya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Ukrayna ve Uruguay’dan yanıt alınmıştır. Venedik Komisyonu, aldığı yanıtlara dayanarak, siyasi partilerin yasaklanmasına ilişkin ulusal kuralları sınıflandıran ve inceleyen bir rapor hazırlamış ve bu rapor 12-13 Haziran 1998 tarihindeki 35. Genel Kurul Toplantısı sırasında kabul edilmiştir”*.⁷¹ Bu rapor ile siyasi partilerin kapatılması, anayasalar ve kanunlar temel alınarak irdelenmiş ve bir sonuca varılmıştır. Öncelikle bu anlamda raporda ilk vurgulanan nokta ülkelerde partiler konusunda farklı yasal çerçevelerin bulunduğuudur. Bu nedenle ortak bir Avrupa standardından bahsetmek mümkün olmayacağına dikkat çekmişlerdir. Bununla birlikte bazı ortak özellikler belirlemişlerdir. Hemen hemen her ülkede parti faaliyetleri için dernekleşme özgürlüğü ilkesinin yasal güvence altına alındığı belirtilmektedir. Bu durum

⁷⁰Ayrıntılı bilgi için bkz: Council Of Europe :

http://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=02_parties&lang=EN Erişim Tarihi: 05.03.2017.

⁷¹ Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdüleri Vakfı (TESEV):

http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Venedik_Komisyonu_Turkiye_Raporu.pdf Erişim Tarihi: 07.03.2017.

çağımızda her ülkenin kendini demokratik olarak tanımladığı ve demokrasinin olmazsa olmazı siyasi partiler gerçeğini göstermiştir. Bununla beraber ülkelerin hemen hepsinde siyasi partilerin kurulmasının izne tabi olmadığı fakat milletvekili adaylarının bazı yasal çerçevelere uymak zorunda oldukları ortak özellikler olarak belirtilmiştir. Genel çerçevede ele alındığında siyasi partilerin kapatılmalarının oldukça zor olduğu ve birçok ülkede ise kapatılmalarının imkânsıza yakın olduğu belirtilmektedir. Bununla beraber parti yasaklamaları konusunda, şekil sınırlamalarına, siyasi partilerin faaliyetlerini engellemeye yönelik tedbirlerin uygulanmasına yalnızca istisnai durumlarda müsaade edilebileceği genel bir görüş olarak kabul edilmektedir.

Özetlemek gerekirse parti yasaklamaları konusunda Avrupa’da ortak bir yasadandan bahsetmek mümkün değildir. Bunun aksine partilerin kapatılmaması konusunda ortak bir Avrupa kültürünün varlığı mevcuttur. Genel uygulamaya uymayan ülkeler, kısıtlı da olsa, vardır. Venedik komisyon kararları parti kapatma konusunda görevli mahkemelerin tarafsızlığı konusuna dikkat çekmiş ve İspanya, Türkiye ve Danimarka’da bu uygulamaların farklılığını dile getirmiştir.⁷² Komisyonun çalışmalarında Türkiye ile ilgili bazı önemli detaylarda yer almaktadır. Sıkça parti kapatmalarıyla gündeme gelen Türkiye’de anayasanın ve yasaların reforma ihtiyacı olduğu belirtilmektedir. Son olarak Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ve Demokratik Toplum Partisi’ne (DTP) açılan kapatma davaları ile Türkiye’nin siyasi parti kapatma sorunu devam etmektedir. AB sürecinde Türkiye’de yapılan kısıtlı değişikliklerin Avrupa siyasi parti kültürüne uyum anlamında yaklaştığı belirtilmiştir.

Venedik Komisyonu sıkça Türkiye’ye siyasi partilerle ilgili çalışmalar için gözlemci göndermiş ve raporlar hazırlatmıştır. Komisyonun Türkiye ile ilgili hazırladığı “Venedik Komisyonunun Türkiye’ye İlişkin Görüşleri, Seçimler, Yargı ve Referanduma İlişkin Karar ve Uygulama Kodları” çalışması TBMM Araştırma Merkezi tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Bu çalışmada Türkiye’de Anayasa Mahkemesinin ve anayasa değişiklikleri konusuna ilişkin görüşlere, seçim sistemine ilişkin görüşlere vb. görev alanlarına giren her konuda detaylı açıklamalara yer

⁷² Ayrıntılı bilgi için bkz: TESEV:

http://tesev.org.tr/wpcontent/uploads/2015/11/Venedik_Komisyonu_Turkiye_Raporu.pdf Erişim Tarihi: 07.03.2017.

verilmiştir.⁷³ Bununla beraber çalışmamızın ana konusunu oluşturan siyasi partilerle ilgili olarak Venedik Komisyonunun 78. toplantısında ‘*Türkiye’de Siyasi Partilerin Yasaklanmasına İlişkin Anayasal ve Yasal Hükümler Hakkında Görüş*’ başlıklı bir rapor yayınlamıştır. Adı geçen rapor dört kısımdan oluşmaktadır. Raporun giriş bölümünde Avrupa’da siyasi parti kapatmaları konusunda genel bir çerçeve çizilmektedir. Avrupa’da ortak bir hukuki düzenleme olmadığı, ama genel olarak, Avrupa’da parti kapatmalarına karşı ortak bir miras olduğu belirtilmektedir. Bu durumu Venedik Komisyonu, yukarıda da bahsi geçtiği üzere, pek çok ülkeyi kapsayan bir çalışma sonucu hazırladığı raporla ortaya koymaktadır. Raporun ikinci bölümünde ise Türkiye ile ilgili açıklamalara yer verilmektedir. Türkiye’de parti kapatma kararları konusunda mahkemelerin tarafsız olması konusu dile getirilmekte ve bu kapsamda izlenen süreç olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Aynı bölümün ilerleyen kısmında, siyasi parti kapatma konusunda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde (AİHM) Türkiye ile ilgili alınan kararlara yer verilmektedir.⁷⁴ Raporun üçüncü bölümünde Türkiye’de konuyla ilgili anayasal ve yasal çerçeve ele alınmaktadır. Son bölümde ise Venedik Komisyonu tarafından ulaşılan sonuçlara yer verilmektedir. Raporun değerlendirme kısmında, Türkiye’de, parti kapatma konularında sorun olarak yürürlükteki yasalarda alt eşliğinin çok düşük olması gösterilmektedir.⁷⁵ Bu sürecin aşılması için yasal çerçeveye dikkat çekilmekte ve yapılan reformların önemli adımlar olduğu fakat yeterli olmadığı düşünülmektedir.

Türkiye’nin siyasi hayatında sıklıkla demokratik hayat sekteye uğratılmış ve parti kapatmaları yaşanmıştır. Özellikle darbelerin hemen arkasından gelen yasaklamalar parti kapatmaları ile birlikte demokrasinin geriye gitmesine sebep olunmuştur. Bu dönemlerde siyasi parti kapatmaları çözüm olarak görülmüştür. “*1961 Anayasasının yürürlüğe girmesinden bu yana Anayasa Mahkemesi toplam 24 siyasi partiyi kapatmıştır ve bu rakama, askeri müdahale dönemleri dışında kapatılan partiler dâhil değildir. Bu partilerin 6 tanesi 1961 Anayasasından sonra, 18 tanesi ise 1982*

⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı (TR) : https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf Erişim Tarihi: 06.03.2017.

⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: TESEV: http://tesev.org.tr/wpcontent/uploads/2015/11/Venedik_Komisyonu_Turkiye_Raporu.pdf Erişim Tarihi: 07.03.2017.

⁷⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.abgm.adalet.gov.tr/ekutuphane/venedik%20komisyonu%20g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fleri/1.pdf> Erişim Tarihi: 05.03.2017.

anayasasından sonra kapatılmıştır."⁷⁶ Bu kapatmalar dışında 1991 yılında Türkiye Birleşik Komünist Partisi (TBKP), 1992'de Sosyalist Parti (SP), 1993'te Özgürlük ve Demokrasi Partisi (Özdep), Halkın Emek Partisi (HEP), Sosyalist Türkiye Partisi (STP), 1994'te Demokrasi Partisi (DEP), 1997 Emek Partisi (EP), 1998'de Refah Partisi (Refah), 2001'de Fazilet Partisi (Fazilet), 2003'te Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) kapatılmışlardır.⁷⁷ Türkiye'de ki siyasi parti kapatmaları Venedik Komisyonun Türkiye için hazırladığı raporun şekillenmesini sağlamaktadır. AKP ve DTP kapatma davalarının ardından yapılan reformlara ek olarak düzenlemelere ihtiyaç vardır. Yasal düzenlemelere paralel olarak, her şeyden önce, topluma demokrasi kültürü ve parti içi demokrasi kültürü aşılmalı, kamuda en alt düzeyden başlayarak eğitilmiş ve bilinçli kadrolar (beşeri sermaye) sağlanmalıdır. Bu anlamda ülke çapında eğitime ve demokratik siyasi kültüre yatırım yapılmalıdır.

3.4. Bölümün Değerlendirilmesi

Çalışmamızın bu bölümünde demokrasinin uygulanmasını sağlayan siyasi partilerde parti içi demokrasi uygulamaları irdelenmiştir. Bu anlamda çalışmanın bu bölümünde ilk vurgulanan nokta, siyasi partilerin kendi içinde demokrasiyi özümsemiş olmaları noktasıdır. Diğer bir ifade ile demokratik yönetim vaadinde bulunan siyasi partilerin kendi içinde demokrasiyi uygulamasının ideal demokratik sistem açısından önemine vurgu yapılmıştır. Bu anlamda siyasi partilerde parti içi demokrasi uygulamasının varlığından bahsedebilmek için parti yapılanmasının tabandan başlayarak her aşamada adil ve düzenli seçimlerle belirlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Parti içi demokrasinin sağlanması açısından zincirin ilk halkası olan halkın katılım konusunda bilinçli olması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Gerekirse siyasi partiler aracılığıyla bizzat bu bilincin aşılması yolunda eğitimler, seminerler, konferanslar düzenlenebileceğine vurgu yapılmıştır. Akabinde parti çeşitlerine göre parti içi demokrasi değerlendirilmiştir.

Çalışmanın önemli bir ayağını oluşturan Venedik Komisyonu tezin bu bölümünde irdelenmiştir. Komisyonun kurulma amacı ve tarihi hakkında kısa bilgi verildikten

⁷⁶ http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Venedik_Komisyonu_Turkiye_Raporu.pdf s:22
Erişim Tarihi: 07.03.2017.

⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz:

http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Venedik_Komisyonu_Turkiye_Raporu.pdf ve
https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf Erişim Tarihleri: 07.03.2017.

sonra siyasi partiler konusundaki hazırlamış oldukları rapor ve çalışmalar irdelenmiştir. Avrupa'nın pek çok ülkesinde yapılan ortak bir çalışma çerçevesinde bildirdikleri rapor siyasi partilerde demokrasi açısından yol gösterici olmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Komisyonun Türkiye ile ilgili hazırladıkları raporlarda parti içi demokrasi çerçevesinde irdelenmiştir.

Özellikle belirtmek gerekir ki parti içi demokrasi her anlamda eşitliğin sağlanması üzerine şekillenmektedir. Demokrasinin de temeli olan eşitlik kavramı parti içi demokrasi açısından da aynı derecede önemlidir. Genel anlamda siyasi partiler tarihi süreçte ele aldığı eşitliği birçok konuda sağlayamadıkları görülmüştür. Bu durum kadın katılımı konusunda da geçerlidir. Çalışmamızın son bölümünde bu anlamda kadın hareketleri, siyasi partilerde kadın dağılımı konuları irdelenecektir.

4. TÜRKİYE’DE SİYASİ PARTİLER VE KADIN

Çalışmanın bu bölümünde kadınların, demokrasinin ve her şeyden önce birey olmanın bir sonucu olarak sahip olmaları gereken ama büyük mücadeleler sonucu sahip olabildikleri sosyal ve siyasal hakları irdelenmektedir. Bu doğrultuda dünyada ve Türkiye’de kadınların sosyal, ekonomik ve siyasal hayatta varoluş mücadeleleri değerlendirilmekte ve akabinde, Türk kadınlarının, Cumhuriyet öncesi ve sonrası dönemde siyasal hayata katılmaları ve bu süreçte yaşanan toplumsal ve siyasal olaylar irdelenmektedir. Son olarak ise 1950 yılından 2015 yılına kadar olan dönemler seçimlerdeki kadın milletvekilleri baz alınarak kadınların siyasal hayattaki durumları değerlendirilmektedir.

4.1. Demokrasi, Kadın ve Siyasi Partiler

Günümüzdeki anlamıyla modern demokrasi, insanların sahip oldukları egemenlik yetkisini en iyi şekilde kullanabilecekleri yönetim arayışlarının sonucudur. *“Demokrasinin sözcük olarak içerdiği demos (halk), ve krathos (yönetim) kavramlarının tanımı ‘halk yönetimi’ dir. Yunancadan gelen bu tanım giderek batı demokrasilerinde şekillenmiş ‘halkın, halk için halkı yönetmesi’ olarak tanımlanmaya başlanmıştır.”*⁷⁸ Başka bir ifade ile demokrasi; insanların doğuştan sahip oldukları egemenlik yetkisi sayesinde kendi yöneticilerini seçebildikleri ve belirli süreler için gelmiş bu yöneticiler tarafından adalet, eşitlik ve hukuk temelinde yönetilmeleri olarak tanımlanabilir. Demokrasilerde, halk, adil ve düzenli seçimler aracılığıyla, egemenlik yetkilerini seçtikleri yöneticilerine belirli bir süreliğine devrederler.

Demokrasi kavramını tarihte *“... kullanan ilk kişinin Herodot olduğu belirtilmektedir.”*⁷⁹ Herodot ve dönemindeki diğer düşünürlerin demokrasiyi günümüzdeki anlamında kullanmadığını bilmekteyiz. O dönem, *“Demokrasiyi; bir monarşi, bir krallık, bir padişahlık veya bir dini devlet yapısı gibi algılamışlardır. Demokrasi kelimesi toplumun veya bireyin egemenlik yetkisiyle ilişkilendirilmemiştir. Yaklaşık 4500 yıl boyunca devlet yapılanma modellerinde halk*

⁷⁸ Tuncay, s. 24.

⁷⁹ Arslan, s. 131.

*ve bireyler temel alınmamıştır.”⁸⁰ Henüz egemenlik yetkisinin bireyler tarafından kullanılmadığı o dönemde demokrasi kavramı görüldüğü üzere devlet yapısı ile ilişkilendirilmiştir. Ancak, ”Ortaçağ sonuna kadar devletin siyasi yapılanması olarak algılanan demokrasi kelimesi, kralın yönetme yetkilerini halka dayandırması ile farklı algılanmaya başlanmıştır.”⁸¹ Kral, gücünü elinde tutabilmek için, sınırlı da olsa halkın sürece dâhil olmasına rıza göstermek zorundaydı. Devam eden süreçte “*demokrasi artık birey ve toplum hakları ile özdeşleştirilmiştir. Demokrasinin bireyin egemenlik yetkileri ile birleştirilmesi Rousseau’nun ‘Toplumsal Sözleşmesi’ ile kesinlik kazanmıştır*”⁸² denebilir. Dolayısıyla günümüzdeki demokrasi kavramı bireyin egemenlik haklarını kullanmaya başlamasından sonra şekillenmiştir. “*Egemenlik haklarının kullanılmasına başlanması ile demokratik uygulamalar sadece asgari kriterleri yerine getirebilecek düzeyde uygulanabilmiştir. Süreç içinde demokratik yönetim sistemleri geliştirilmiş ve günümüzdeki katılımcı demokratik hukuk devletine dönüşmüştür.*”⁸³*

Zamanla dönüşüm yaşayan demokrasi kavramı özellikle eşitlik ilkesine vurgu yapmaktadır. Eşitlik ilkesi gereği tüm insanlar aynı hak ve yükümlülüklerle sahip olmaktadır. Fakat eşitlik ilkesi üzerine şekillenen demokrasi uygulamada cinsiyet temelli eşitsizliği içinde barındırmıştır. Esasen cinsiyet temelli eşitsizlikler hemen hemen tarihin her döneminde karşımıza çıkmaktadır. Çoğu zaman ‘kadın sorunu’ olarak ifade edilen bu durum temelde insan hakları ve demokrasi sorunudur. Bu sorun ele alınırken ‘kadın sorunu’ ifadesi yerine ‘cinsiyet eşitsizliği sorunu’ olarak irdelenmelidir. Cinsiyet eşitsizliği en temel insan hakkı olan demokrasi sorunu içinde ele alınmaktadır. Kadınlar hayatın her alanında (ekonomik, sosyal ve kültürel) yer almasına rağmen egemenlik haklarını kullanma konusunda erkeklerin gerisinde kalmıştır. Bu eşitsizliğin nedeni olarak farklı toplumlarda pek çok etken mevcuttur. Fakat bir genelleme yapıldığında en temel eşitsizlik nedenleri olarak; kadınların fiziksel yapı olarak erkeklere oranla daha zayıf olması, farklı dinlerin kadınlar hakkındaki yorumları, toplumların sahip olduğu gelenekler, ekonomik güçsüzlükler ve eğitim seviyelerinin düşük olması sıralanabilir.

⁸⁰ Arslan, s. 132.

⁸¹ Arslan, s. 132.

⁸² Arslan, s. 135.

⁸³ Arslan, s. 127.

Kadın eşitsizliği tarihi süreç içerisinde değerlendirildiğinde her zaman aynı seyri izlememiştir. Genel olarak tarihi incelediğimizde ilk çağlarda kadınların toplum içindeki konumunun daha eşitlik ilkesi temelinde şekillendiğini görmekteyiz. *“Göçebelikten yerleşik hayata geçen toplumlarda kadınlar, toplayıcılıktan üreticiliğe geçiş sürecinde oldukça etkin bir rol oynadıklarından, sosyal hayattaki konumları da üst düzeydedir. Ancak, zamanla ekonomik faaliyetlerin güce dayanması erkeği öne çıkarmış, kadını arka plana itmiştir. Başlangıçta, kadının baskın olduğu aile tipi zamanla yerini, erkeğin hâkim otorite olduğu aile yapısına bırakmıştır. Endüstri (sanayi) devrimi kadının konumunu iyileştirmemiş, sermaye gücü karşısında etkinliğini daha da zayıflatmıştır”*⁸⁴. Yerleşik hayata geçiş ile kadın ekonomik faaliyetlerden uzak kalmaya başlamış ve zamanla ekonomide erkek egemen bir yapı oluşmuştur. Bu durum Sanayi Devrimine kadar devam etmektedir.

Sanayileşmenin ardından, yani 20. yüzyılın başından itibaren, kadın tekrar iş gücü olarak piyasaya girmiştir. Fakat burada kadına ucuz iş gücü gözüyle bakılmıştır. Kadın, her ne kadar iş hayatında var olsa da sermaye sahipleri tarafından değersiz, öteki olarak sınıflandırılmıştır. Eşit işe eşit ücret ilkesi devre dışında kalmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte ucuz iş gücü gözüyle bakılan kadınlar ve çocuklar çalışma sektörünün hızla önemli parçası haline gelmiştir. Kadınların ve çocukların daha ucuza çalışmaya başlaması ile toplumda erkek çalışanların sayısı azalmıştır. Akgökçe bu durumu şu ifadeler ile bize aktarmaktadır. *“Sanayi devriminin ilk yıllarında, kadın evinin kadını olarak eve, evdeki çocuklara evin yaşlılarına bakmakla ‘görevli’ konumdaydı. Evin dışına çıkıp iş gücü haline gelmesi hem toplumun aile kalıplarını bozmuştu hem de erkekleri ucuz emek karşısında zor duruma düşürmüştü. Bu nedenle kadınların ücretli çalışması, erkekler tarafından, yalnızca ücretleri düşüren bir rekabet unsuru olarak görülmedi, aynı zamanda geleneksel kadın-erkek ilişkisi bozuluyor olması nedeniyle korkuttu”*.⁸⁵ Erkekler bu durumdan şikâyetçi iken sermaye sahipleri bu durumdan hoşnuttu. Zaman zaman oluşan kadın hareketlerini kısmen desteklemelerinden de bunu anlamaktayız. Erkekler, bilhassa gelenekleri savunan erkekler kadınlar çalışma hayatına katıldıkça rahatsızlık duymuş ve bunu dile getirmeye başlamışlardır. Bunu İngiltere’de alınan bazı yasal düzenlemelerde

⁸⁴ Mehtap, Yeşil Orman, ‘Toplumsal Eşitlikte Kör Nokta: Kadın Eşitsizliğine Genel bir Bakış’, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11 /Sayı: 2, (2001). s. 270.

⁸⁵ Necla, Akgökçe, ‘Sendikalarda Kadın Yapıları ve Kadınlara Ait Bütçe

‘<http://bianet.org/cocuk/emek/120489-sendikalarda-kadinlar-da-var-ama> Erişim tarihi: 30.03.2017.

görebiliyoruz. “1877 yılında İngiliz sendikaları Kongresinde ‘kadınların geçim parası için dünyanın güçlü ve büyük erkeklerine karşı rekabete sürüklenmek yerine, kendilerine daha uygun yerler olan evlerinde kalmalarını sağlayacak koşulları yaratmak için ellerinden geleni yapmalarının erkek ve koca olarak sendika üyelerinin görevi olduğu söyleniyordu. Buna tekabül eden talep ise ‘aile ücretiydi.’”⁸⁶ Burada amaç aile ücreti adı altında cüzi bir miktar para ile kadını evde (onların bakış açlarına göre ait olduğu yerde) tutmaktı. Kadınlar tüm bu gelişmelerden de anlaşılacağı üzere çalışma sektöründe her türlü dışlanmaya, ezilmeye mahkûm olmuştu. “Aktif olarak erkek sendikalarından dışlanan ve kar amacı güdüsüyle hareket eden işverenlerin karşısında savunmasız bırakılan kadınlar, dışlayıcı ve ayrımcı uygulamalarla karşı çıkarak genellikle başarısızlıkla sonuçlanan kendi sendikalarını yaratmışlardır.”⁸⁷

Sanayi Devriminde yaşadığı sıkıntılar ve başarısız örgütlenme girişimlerinin ardından kadınların Fransız Devriminden beklentisi çoktu. Fransız Devriminin getirdiği eşitlik özgürlük akımı kadınlar için umut vaat ediciydi. Fakat “Fransız Devrimi, cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kalkması konusunda olumlu bir etkiye sahip olmamıştır. Yaşanan hızlı değişimler yeni değer ve hakların ortaya çıkması sağlamıştır. Kadınlar toplumsal hayatın her alanında esen bu havadan tam olarak faydalanmadıklarını anladıklarında duruma karşı muhalif kıpırdanmalar başlamıştır.”⁸⁸ Bununla beraber “...genel yoksulluk, Fransız halkını bezdiren Bourbon’ların yönetimi, özellikle kadınlar üzerinde kötü etkiler yapıyordu. Rose, Olympe de Gouges gibi devrimci kadınlar, 17 maddelik ‘Kadınların Haklarını’ yazdılar (20 Ekim 1793). Rose Lacombe, Paris komününde bu hakları savunurken, ‘Kadın mademki sehpaye çıkarılabiliyor, kürsüye de çıkabilmelidir’ dedi. Bundan sonra meclis tüm kadın kulüplerini kapatarak, kadınlara karşı olan düşmanlığını açık açık ilan etti. Kadınların, meclise ve genel toplantı yerlerine girmelerini

⁸⁶ Agm: <http://bianet.org/cocuk/emek/120489-sendikalarda-kadinlar-da-var-ama> Erişim tarihi: 30.03.2017.

⁸⁷ Briksin, Linda. ‘Autonomy, Diversity, and Integretion: Union Women’s Separate Organizing in North America and Westrn Europe in the Context of Restructuring and Globalization, Womens’s Studises İnternational Forum, Vol: 22 No:5, 1999, p:546 ,Aktaran: Betül, Urhan, “ Görünmezlerin Görünür Olma Mücadelesi”, *Çalışma ve Toplum Dergisi* (2009/2), internet baskısı: ISSN 1305-2837, <http://www.calismatoplum.org/sayi21.htm>, Erişim tarihi: 30.03.2017.

⁸⁸ Gül Aktaş, , “Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Toplumlarda Kadın Olmak”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30 /Sayı:1 (2013). s. 60.

yasakladılar. Buna karşı çıkan tüm devrimci kadınlar anarşist sayıldı.”⁸⁹ Sanayi Devriminden sonra ekonomik nedenler ile başlayan kadın hareketleri, Fransız İhtilali’nden beklenen ortamın oluşmamasıyla mücadele kapsamı genişledi. Kadınlar artık ekonomik alanda hak ettiklerini almak için siyasette söz sahibi olma konusunda güçlenmeleri gerektiğinin farkına vardılar. Buna giden yolun eğitilmiş güçlü kadınlardan geçtiği düşüncesiyle eğitimde eşitlik istiyorlardı. Böylece siyasete katılabilecekler ve “.. kendilerini mağdur durumda bırakan yasaları değiştirme olanağı bulacaklar, kendileri doğrudan o yasaların yapımına katılacaklar yada yasaları yapanlar üzerinde ağırlıklarını duyuracak, yasaları kendi çıkarları doğrultusunda yapılmasını sağlayacaklardı.”⁹⁰ İlk feminist olarak bilinen İngiliz filozof *Mary Wolstonecraft*, ilk kez 18. yüzyılda kadın-erkek eşitliği üzerine yazmaya başladı. “*Fransız Devriminin temeline karşı yazılmış olan Mary Wollstonecraft’ın Kadın Hakları Savunması (1792), ilk modern feminizm metnidir. Metinde insan olmaları nedeniyle kadınların da erkekler gibi aynı hak ve ayrıcalıklara sahip olmaları gerektiği ileri sürülmüştür.*”⁹¹

İlk dönem feminist hareket olarak kabul edilen 18. ve 19. yüzyıllardan itibaren etkili olan kadın hareketi birçok alanı etkilemiştir. İlk feminizm hareketi kadının özel ve kamusal alandaki konumunu sorgulamış ve birey olmaktan dolayı sahip olduğu haklar doğrultusunda bu alanlarda dönüşümü getirmiştir. “18. yüzyılda *Mary Wollstonecraft* kadın olmanın ilk gündeminden itibaren öğrenilen ve yapay olarak yaratılmış olmasına rağmen doğal sayılan ve değişmez kabul edilen bir olgu olduğunu, 19. yüzyılda *Sarah Grimker* ‘erkeklerin görevleri ve kadınların görevleri, erkeklerin alanı kadınların alanı hakkındaki fikirleri sadece keyfi fikirlere’ derken toplumsal cinsiyet ilişkilerine, tüm alanların bu ilişkiler çerçevesinde yapılandığına dikkat çekmektedir. Kadınların oy hakkı ve yönetime katılma hakkı, tüm mesleklere girme ve bunların sağlanması için eğitim hakkı adına mücadele edilen ilk dönem feminist hareket, devlet yönetimi, iş yaşamı, eğitim gibi pek çok alanın toplumsal cinsiyet kavramı ile şekillendiğini göstermiştir.”⁹² *Mary Wollstonecraft* kadın erkek eşitliğini savunurken eğitime ve eğitimle kazanılan edimler doğrultusunda aklın kullanımına dikkat çeker. Bu anlamda eğitimde kadın erkek eşitliğinin önem arz

⁸⁹ Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, Ankara: Ankara Üniv., Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1987, s. 31.

⁹⁰ Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1988, s. 128.

⁹¹ Gül Aktaş, “Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Toplumlarda Kadın Olmak”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30 /Sayı:1 (2013). s. 61.

⁹² Agm, s. 63.

ettiğini görmekteyiz. Onun bakış açısından “.. *feminist yaklaşım kadının akıl sayesinde güçlenerek kör sadakate de son vereceğini savunan yaklaşımdır. ... akıl, aynı zamanda ataerkil sistem içinde kadına yüklenen mahremiyet, fedakarlık, sessizlik, sadakat gibi değerler açısından özel alana hapsolmayı reddedecek ve kamusal alanın kendisine sunduğu imkanları da görmesini sağlayacaktır.*”⁹³

Marry Wolstonecraft'ın o dönem kadınları hareke geçiren ve hala tüm feministlerin benimsediği şu sözleri “.. *Artık kadınların yaşam şekillerinde bir devrim gerçekleştirilmesinin zamanı geldi. Kadınlara yitirdikleri onurlarını yeniden vermek ve insan soyunun bir parçası olarak dünyanın dönüştürülmesine katkıda bulunmalarını sağlamak için geç bile kalındı. Kadın ve erkek arasında, cinsel arzulama dışında hiçbir fark kalmayınca kadar mücadele!..*”⁹⁴ feminizmin amacını ifade etmek açısından önem arz eder. *Marry Wolstonecraft* ile başlayan bu dönem ABD ve İngiltere’de 1904’te büyük örgütlenmelerle devam etti. Uluslararası Kadın Oy Hakkı Birliği (*The International Women Suffrage Alliance- IAW*) bu mücadelenin en aktif yasal ayağıydı. Birlik, dikkat çekmek amacıyla, sokaklarda yasalara uygun olmayan eylemlerde bulunmaya da devam ettiler. Erkekler artık kadınların durdurulamayacağını farkındaydı. Farklı örgütlenmeler ve eylemler ile devam eden kadının mücadelesi nihayetinde kamusal alanda ve siyasette yer almaya başlamasını sağladı. Kadın haklarını ilk kabul eden ülke ise 1893’te yeni Zelanda olmuştur. Akabinde ABD’de dâhil olmak üzere pek çok ülke kadın haklarını kabul etmiştir.⁹⁵

Birinci dönem feminizm olarak ifade edilen bu dönemde genel olarak eğitim hakkı, oy hakkı için mücadele verildiği görülmektedir. Eğitimli ve siyasette var olduklarında kendileri için daha fazla yasa çıkarabileceklerine inanan kadınlar bu dönemde eşitliğin sağlanması için mücadele ettiler.

⁹³ Agm, s. 63.

⁹⁴ *Marry Wolstonecraft*'ın bu sözünü biraz araştırma ile pek çok yerde bulmak mümkündür. Yazar çalışmasına, <http://www.anarkismo.net/article/4070> Sayfasının Kara Kızıl Notlar Dergisi'nin Temmuz-Ağustos-Eylül 2006 sayısından aktarımıyla yer vermiştir. Erişim tarihi: 29.03.2017.

⁹⁵ Bu kısımda yer alan bilgilerde; Yeşil Orman, Mehtap, ‘Toplumsal Eşitlikte Kör Nokta: kadın Eşitsizliğine Genel bir Bakış’, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11 /Sayı: 2, (2001).- Aktaş, Gül, “ Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen toplumlarda Kadın Olmak”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 30 /Sayı:1 (2013).- Tekeli, Şirin(1982): Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, Birikim Yayınları İstanbul, <http://www.nwhp.org/resources/womens-rights-movement/history-of-the-womens-rights-movement/> Erişim tarihi: 30.03.2017 çalışmalarından faydalanılmıştır.

İkinci dönem feminist hareketler, 1960'larda *Simone de Beauvoir* öncülüğünde başlamıştır. “*Simone de Beauvoir'in yapmış olduğu İkinci Cins adlı çalışması kadının yaradılışına ilişkin ayrılığın felsefi açıdan değerlendirildiği önemli bir çalışmadır. Bu eserde sorunun temeli erkeğin insanlık olarak ele alınması ve kadının bu çerçevede mukayese edilmesinden kaynaklandığına değinilmiştir. Beauvoir'e göre insan düşüncesinde mevcut olan dualite'den kaynaklı olarak erkek mutlak kadın öteki olarak değerlendirilmiştir.*”⁹⁶ İkinci dönem feminizm kadın olma olgusu üzerinden gerçekleşmiş, toplumsal cinsiyet rollerini yıkmak istemiş ve bunun yanında özellikle kürtaj konusu dönemin üzerinde durduğu konu olmuştur. Son olarak ise 1990'ların ilk yarısında başlayan ve üçüncü dönem olarak bilinen akımdır. Bu akım günümüzde halen etkilidir. Bu dönem kadınlar tamamen farklılıkların dile getirilmesini ve kendi kimlikleri üzerinden var olmak istemektedirler. Bu anlamda ikinci dönem feminizm ile kısmen farklılıklar göstermektedir.⁹⁷

Türkiye’de Feminizm: Feminizm hareketleri Batıyla paralel zamanlarda başlamış olmasına rağmen çok etkili olmamıştır. Osmanlı’da, “*Tanzimatla birlikte kadın-erkek eşitliği sorgulanmaya başlar*”⁹⁸ fakat başarılı olmamıştır. Bunun arka planında toplumun sahip olduğu ataerkil yapılanma ve pek çok kesimin dini yorumlamaları, yani kadının eve ait olduğu zihniyeti yaygın konumdadır. Döneme göz atıldığında “*Osmanlı devletinde Tanzimat'ın ilanı ile hızlanan modernleşme sürecine erkekler toplumsal alanda üretim sürecine katılmışlardır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kadınlar yavaş yavaş kamusal alana dâhil olurlar*”⁹⁹. 19. yy ikinci yarısından itibaren başlayan eğitim reformları kadınların kamusal alana dâhil olmasını sağlayan temel faktör olmuştur. Bu dönemde açılan Muallime Mektepleri eğitilmiş kadınların yetişmesini ve kısmende olsa sorgulayıcı bir perspektifin başlamasına zemin oluşturmuştur. Burada eğitim alan kadınlar taşraya giderek taşralı kadınların eğitilmesinde etkili olmuştur. Fakat bu dönem kadınlarının siyasette aktif rol almaktan ziyade sosyal hayatta yer alma mücadelesi söz konusudur. Daha çok evde verilen eğitimin kısmen dışarıya taşındığına şahit olmaktayız. Zamanla

⁹⁶ Mehtap, Yeşil Orman, ‘Toplumsal Eşitlikte Kör Nokta: Kadın Eşitsizliğine Genel bir Bakış’, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11 /Sayı: 2, (2001), s. 277.

⁹⁷ Detaylı bilgi için bkz <http://www.anarkismo.net/article/4070>

⁹⁸ Şahika, Karaca, ‘Öncü Bir Kadın Yazar Emine Semiye’nin Kaleminden ‘İslamiyet’te Feminizm’, *Ç.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt21/Sayı2, (2012), s. 273.

⁹⁹ Agm, s. 273.

mücadelenin alanı genişledi. Kadınlar haklarını savunmak için farklı dernekler ve kadınlar fırkasını bile kurdular. Fakat yasal zeminleri olmadığı ve yeterli taban desteği de olmadığı için başarısız oldu. Cumhuriyet dönemine kadar verilen mücadelelerde çok ilerleme kaydedilemediğini görmekteyiz. Bu konu ile ilgili daha detaylı bilgi bir sonraki başlığımızda yer alacaktır.

İncelemelerimiz doğrultusunda demokrasinin temel aldığı eşitlik ilkesi tüm dünyada kadınları içermediğini görmekteyiz. Temsili demokrasinin uygulanma aracı olan siyasi partilerde de aynı şey söz konudur. Birinci dönem feministlerinin haklarını savunabilmek için siyasette var olmaları gerektiğini fark etmelerinde sonra başlattıkları oy hakkını elde etme mücadelesi aynı zamanda cinsiyet eşitsizliğine son verme mücadelesi olarak değerlendirilebilir. 18. yüzyılda egemenliğin bireylerde olduğu, bunu kullanma hakkının savunulduğu ve temsili demokrasinin uygulanmasıyla, siyasi partiler aracılığıyla kullanılması kadını dışlamıştır. Birinci dönem feminizm savunucularından, *Marry Wolstonecraft* kadınların kendilerini geliştirebilmesi ve siyasette de var olabilmesi için eğitim alanındaki eşitliğin giderilmesini savunmuştur. İzleyen süreçte dünyanın farklı bölgelerinde başlayan bu mücadelenin ilk zaferi 1893'te Yeni Zelanda'da elde edildi. Yeni Zelanda İngiliz sömürgelerinden biriydi ve yaşamını bu ülkede devam ettiren İngiliz *Kate Sheppard*'ın çalışmaları nihayet hedefine ulaşmıştı. *Shepard* çalışmalarına öncelikle gizli toplantılar halinde başlamış ve akabinde üyelerinin sayılarının artmasıyla halka açık bir şekilde isteklerini dile getirmiştir. Bu istekler nihayetinde kabul edildi. Akabinde 1902'de Avustralya'da kadınlar bu hakkı kullanmaya başladılar. Türkiye'de ise bu tarih 1930' lara tekabül etmektedir.¹⁰⁰

Türkiye'de, günümüzde kamusal alanda ve siyasi partilerde cinsiyet eşitliği henüz sağlanmış değildir. Bunun arka planında farklı siyasi, dini, sosyal ve ekonomik nedenler yatmaktadır. Türkiye'de kadının siyasal hayata katılma mücadelesi ve buna engel teşkil eden sorunlar aşağıda dönemler halinde incelenecektir.

¹⁰⁰ Burada geçen bilgilerin bir kısmı ; <https://gaiadergi.com/kadinlarin-yeni-zelanda-ile-baslayan-secme-ve-secilme-hakki-mucadelesi/> sayfasından derlenmiştir.

4.2. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Kadınların Siyasi Hayata Katılması

Türk kadınının tarihi süreç içindeki konumu incelendiğinde Orta Asya'da daha özgür ve haklarını kullanma konusunda daha aktif olduğu görülür. "*Orta Asya'da Türk Devletlerinde kadınlar geniş ölçüde siyasi haklara sahipti*".¹⁰¹ Kadınlar, Orta Asya Türklerinde erkekler ile aynı statüye sahipti. Erkeklerle birlikte ata biner, evinin ihtiyaçlarını birlikte karşılar, eşleri ile birlikte ülkeyi yönetirlerdi. "*İslamiyet'in kabulünden sonra, kadının toplumsal konumu köklü bir biçimde değişmiştir*".¹⁰² İslamiyet'in kabul edilmesinin ardından getirilen hükümlerin yorumlanması kadını kamusal alanda sınırlı konuma itmiştir. Ülkemizde, "*Özellikle Osmanlı devletinde Tanzimat Fermanının ilanına kadar olan süreçte İslam hukuku kurallarının dar anlamda yorumlanması sonucunda kadınlar birçok haktan yoksun olmuşlardır*".¹⁰³ Bu durum kadını kamusal alandan, ev hayatına çekmiş ve sınırlı bir alana hapsedmiştir. Osmanlı Devletinde kadının kamusal hayattan giderek çekilmesini arttıran pek çok fermanları görmek mümkündür. Tanzimat'a kadar olan dönemde çıkarılan bu fermanlara bazı örnekler şunlardır: "*1610 yılında kadınların erkeklerle aynı sandala binmeleri yasaklandı. 1603'te kaymakçı dükkânına girmeleri, 1787'de mesire yerlerine gitmeleri, yine 1828 yılında ince kumaştan ferace giymeleri yasaklanmıştı*".¹⁰⁴ Tüm bu yasaklamalar ve dönemin dini âlimlerinin dar İslam yorumu ile birleşince kadının yaşam alanı ev ile sınırlı hale gelmiştir.

Kadınların o dönem görünmez varlıklar gibi algılandığını bile söylemek mümkündür. Osmanlı Devleti'nde belirli bir dönem devam eden bu durum en nihayetinde 19. Yüzyılda gerçekleştirilmeye başlayan reformlar ile kısmen aşıldı. Yaşam alanları evleri olan kadınların devlet için ilk kabul edilişleri ise nüfus sayımları ile olmuştur. O dönem yapılan nüfus sayımları savaflara yönelik askeri amaçlı yapıldığı için başlarda kadınlar dâhil edilmiyordu. Kadınların dâhil olduğu ilk nüfus sayımı 1882 yılında yapılmıştır. "*Bu yıla kadar kadınlar hiç sayılmamış, 1882 yılında kadınların*

¹⁰¹ Bekis Konan, 'Türk Kadınının Siyasal Haklarını Kazanma Süreci', *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 60/1 (2011), s. 158.

¹⁰²Ündücü A. Cemile, Türk Fatih, 'Kamu Hayatında Türk Kadını'

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tubar/article/view/5000073147> s:30 Erişim Tarihi: 30.03.2017

¹⁰³ Bekis Konan, 'Türk Kadınının Siyasal Haklarını Kazanma Süreci', *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 60/1 (2011), s. 158.

¹⁰⁴ Afet İnan, "Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadının Hak ve Görevleri", İstanbul: Milli Eğitim Basımevi (1968). Aktaran: Bekis Konan, 'Türk Kadınının Siyasal Haklarını Kazanma Süreci', *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 60/1 (2011), s. 102.

*sayılma nedeni ise, devletin mali krizde olması nedeniyle kaynakların kullanımı ve tüketiminde kadınların yerini saptamak açısından idi.”¹⁰⁵ Tüm bunlar kadının Osmanlı Devleti’ndeki sosyal konumunu saptamak açısından önem arz eder. Bu gidişe ilk seslerin yükseldiği dönem Tanzimat ile başlar. Tanzimat Fermanı ile birlikte toplumda başlayan hareketlenmeler kadınlar içinde de bir hareketi başlatmıştır. Bir avuç denecek kadar az bir insan durumu sorgulamaya ve sosyal hayatta kadının var olma mücadelesi için çalışmaya başlamıştır. Tanzimat Fermanı ile gelen yeniliklerin yetersiz bulunmasının ardından *Islahat Fermanı* gelmiştir. Her iki fermanın ardından eğitim açısından kadınlar önemli kazanımlar elde etmiştir “Tanzimat öncesinde sadece sübyan mekteplerinden faydalanan Türk kadını, eğitim olanaklarından yoksun kalmıştır. Sadece idarecilerin veya ulemanın kız çocukları ailelerinin desteği ile özel hocalardan ders alabilmekteydi. Tanzimat döneminde 1869 yılında genel eğitim yönetmeliğinin çıkarılmasıyla kızlar için öğretmen okullarının kurulması ve rüştiye okullarının çoğaltılması kararlaştırılmıştır. 1876 yılında kabul edilen Kanun-i Esasi’de ilköğretimin mecburiyeti getirilerek kız ve erkek çocukların eşit eğitim haklarına kavuşmaları sağlanmıştır.”¹⁰⁶ Bu dönemde getirilen eğitim ile kadınlara meslek ve beraberinde kendine güven kazanılması sağlanmıştır. Kadın artık yeniden kamusal hayatta yer almaya başlayacaktı. Beraberinde “.. Meşrutiyetin özgürlük ideali etken olmuş, kadın giderek özgürleşmeye, bireyselleşmeye başlamıştır. Bu dönemde toplumsal yapı ve bu yapı içinde kadınlar her yönüyle değişmeye ve farklılaşmaya başlamıştır.”¹⁰⁷*

Kadınların sosyal hayatta yer almaya başlaması, bahsedilen farklılaşma ve değişim döneminin gazete ve dergilerinde de yer almıştır. Aynı zamanda, Batıda kazanılan kadın haklarının gündeme getirilmesi sürece ivme kazandırmıştır. “Bu dönemde çıkarılan bazı gazete ve dergilerde kadının durumunun iyileştirilmesi ile ilgili yazılar yazmışlardır. Onlara göre İslamiyet Müslüman kadına Batıdakinden daha fazla hak vermiş olsa da toplumda kadına biçilen rollerin buna izin vermediği kabul edilmiştir.”¹⁰⁸ İslamiyet’in kadın yorumu konusunda bu tür yazılar kadın hareketini daha güçlü kılmıştır. Süreç içinde çıkarılan “İlk kadın dergisi, 1869’da Terakki

¹⁰⁵ Bekis Konan, ‘Türk Kadınının Siyasal Haklarını Kazanma Süreci’, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 60/1 (2011), s. 162.

¹⁰⁶ Ündücü A. Cemile, Türk Fatih, ‘Kamu Hayatında Türk Kadını’ s. 10.

Web:http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tubar/article/view/5000073147 s:33 Erişim Tarihi:30.03.2017.

¹⁰⁷ Semra Gökçimen, ‘Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılma Mücadelesi’. *Yasama Dergisi*, Sayı:10/ (Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2008), s. 9.

¹⁰⁸ Bekis Konan, ‘Türk Kadınının Siyasal Haklarını Kazanma Süreci’, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 60/1 (2011), s. 163.

*Gazetesi tarafından Pazar günleri haftalık çıkarılan Terakki-i Muhadderat dergisi ..*¹⁰⁹ olmuştur. Benzeri gazete ve dergilerde isimsiz kadın mektupları yayımlanmıştır. Genellikle siyasi hayattan uzak olan bu yazılar *Demet Dergisi* ile değişimin kapılarını aralamıştır. *“1908 yılında Meşrutiyetin ilanından sonrada kadın dergilerinin sayısında artış olmuştur. 1908 yılında çıkarılan Demet Dergisinde ilk kez siyasi konulara değinilmiş, siyasi makaleler yayınlanmıştır.”*¹¹⁰

Cumhuriyet öncesi dönemde gazete ve dergilerle birlikte diğer önemli bir gelişme ise derneklerdir. Daha çok yardım amaçlı kurulmuş olsalar bile o dönemde kadınların evin dışına çıkması açısından dernekler önem arz etmektedirler. Bu derneklerin bazıları süreç içinde kadınların siyasal hayatta var olması konusunda çalışmalar başlatmıştır. *“Özellikle II. Meşrutiyetin ilanından sonra kadın dernekleri yayılarak toplumda bir kadın hareketi başlattılar. 1908’de II. Meşrutiyetin ilanıyla İttihat ve Terakki Partisinin kadını parti politikasının içine almasıyla da kadınlar erkeklerle daha eşit olmak için mücadeleye girmişlerdi. Cevdet Paşa’nın kızı Emine Seniye, partinin çalışmalarında faal olarak görev almıştır. Artık kadınlar seçme ve seçilme hakkından da bahsetmeye başlamışlar ama aktif olarak henüz siyaset yapmamışlardı.”*¹¹¹ Bu derneklerden 1913 yılında kurulan *Osmanlı Müdafaa-i Nisvan Cemiyeti* (Osmanlı Kadının Haklarını Savunma Derneği) *Kadınlar Dünyası* adıyla yayınladığı dergide kadın sorunlarına değinmiştir. Kadınlar ile ilgili, özellikle hukuk alanında eşitliği 1920’de gündemine alan bu dernek kadınların siyasi alanda var olması gerektiğini de dile getirmiştir. Derneğin, *“1921 yılında da kadınların seçme ve seçilme hakkını gündeme alması”*¹¹² önemlidir. Kadınların dernek aracılığıyla dile getirdikleri bu hak talepleri ve dönemin bazı gazetelerinde yazılan yazılar dönemin bakış açısını yansıtmak açısından önemlidir. Örneğin 1921 yılında *“.. gazetelerden biri kadınlar için şu ifadeyi kullanmıştı: ‘Bu asabi tabiatlı cinsi latifler kırmızı rujlarıyla Meclise girseler seyretmek ne kadarda hoş olurdu’”*.¹¹³ Anlaşılacağı üzere bu durum gazetede kadının erkeklerle aynı hakka sahip olması, dışında bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

¹⁰⁹ Agm, s. 164.

¹¹⁰ Semra Gökçimen, ‘Ülkemizde kadınların siyasal hayata katılma mücadelesi’. *Yasama Dergisi*, Sayı:10/ (Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2008), s. 13.

¹¹¹ Bekis Konan, ‘Türk Kadınının Siyasal Haklarını Kazanma Süreci’, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 60/1 (2011), s.164.

¹¹² Agm, s. 165.

¹¹³ Yaprak Zihnioglu, ‘Kadınsız İnkılap, Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği’, İstanbul: Metis Yayınevi, 2003, s. 65.

Devlet içinde sosyal açıdan bu gelişmeler yaşanırken başlayan I. Dünya Savaşı (1914-1918) Osmanlı Devleti içinde kadının konumunu etkilemiştir. Savaşa katılan devlette pek çok erkek cepheye gitmiştir. *“Askere giden erkeklerden açık kalan bazı memurluklara kadınların tayin edilmesi zorunluluğu doğmuş, savaş sonrası azalan erkek nüfusu kadınlara çalışma olanakları hazırlamış, hastanede, posta tekel idaresinde, laboratuvarlarda ve diğer bazı işlerde kadın çalışan sayısı artmıştır.”*¹¹⁴ Sosyal hayatta var olan, kendine güveni gelen bu kadınların dernek ve gazetelerde daha aktif şekilde var oldukları ve kadın hakları mücadelelerinin başını çektikleri bilinmektedir.

Az sayıda kadın tarafından başlatılan bu hareketleri çok az sayıda erkek destek vermiştir. Ancak gazete, dergi ve dernekleşme faaliyetleri, Cumhuriyet sonrası dönemde, kadınların daha aktif mücadele etmesinin zeminini oluşturmuştur. Kurtuluş Savaşı (1920-1923) döneminde *“.. bu kadın dernekleri, Türk kadınının vatanın kurtarılması yoluyla faaliyet gösterdiği merkezler durumundadır.”*¹¹⁵ Cumhuriyetin ilanından sonra ise bu derneklerin mücadele alanları sosyal konumlarının yanında siyasal anlamda da var olma mücadelesi ile devam etmiştir.

4.3. Cumhuriyet Sonrası Dönemde Kadınların Siyasal Hayata Katılması

Türk kadını, Cumhuriyet'in kurulması öncesinde mücadelenin her alanında yer almıştır. *“Türkiye’de kadınların haklarını elde etmeleri sürecinde asıl önemli dönüm noktası Kurtuluş Savaşı’dır. Çünkü savaşın kazanılmasında kadının rolü yadsınamayacak ölçüde büyüktür. Türk kadını, emperyalizme karşı verilen bağımsızlık mücadelesinde erkekle yan yana, omuz omuza savaşmıştır.”*¹¹⁶ Bu anlamda, 29 Ekim 1923 Türk tarihi açısından her yönüyle yeni bir başlangıç sayılır. Kadınlar, Cumhuriyetle birlikte, dile getirdikleri fakat yasal anlamda kazanamadıkları siyasal haklarını kullanmayı beklemişlerdir. Burada şunu belirtmek gerekir bu hakkı talep eden kadınların ve onlara destek veren erkeklerin sayısı oldukça azdır. Bu tür istek ve taleplere toplumsal tabanda henüz yeterli destek ortaya çıkmamıştır. Kadınların büyük çoğunluğu halen alışageldikleri geleneksel toplum yapısının zihniyetinde yaşamaya devam etmişlerdir. Tüm haklara rağmen

¹¹⁴ Semra Gökçimen, ‘Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılma Mücadelesi’. *Yasama Dergisi*, Sayı:10/ (Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2008), s. 15.

¹¹⁵ Agm, s.13.

¹¹⁶ İhsan Şerif Kaymaz, "Çağdaş Uygarlığın Mihenk Taşı: Türkiye’de Kadının Toplumsal Konumu." *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S:46 (2010), s. 341.

günümüzde dahi geleneksel toplumsal kesimlerde bu anlayış kısmen devam etmektedir. Bu anlayış kadının yaşam alanını evi olarak görür. Ev sınırları içerisinde büyük sorumluluklar üstlenen kadın sosyal hayatın dışında kalmaktadır. Günümüzde buna ek olarak bazı alanlar tanımlansa da henüz kadınlar yeterli oranda özgürlük alanına sahip değillerdir.

II. Meşrutiyetten itibaren yaygınlaşan dernek faaliyetleri ile uğraşan az sayıdaki kadın bu özgürlük ve eşitlik anlayışını devam ettirmiştir. “*Türk kadını 16 Haziran 1923’te kadınlar Halk Fırkasını kurmuştur. Partinin amacı kadının sosyal, ekonomik, siyasi haklarının sağlanması*”¹¹⁷ olarak ifade edilir. Fakat, “.. Kadınlar Halk Fırkasının Kuruluşu ile ilgili valiliğe verilen dilekçeye [olumlu] yanıt verilmemiştir. Bunun nedeni olarak ise siyasal hakları verilmemiş olan kadınların parti kuramayacakları kendilerine iletilmiştir. Çünkü 1923’te kabul edilen seçim kanuna göre her erkek Türk seçme ve seçilme hakkına sahipti. Parti daha sonra Türk Kadınlar Birliği adında derneğe dönüştürülerek daha önceki dernekler gibi yardım derneğine büründürülmüştür.”¹¹⁸ Parti, *Türk Kadınlar Birliği Derneği* olarak siyasal anlamda hakların kazanılması için mücadele etmiştir. Kadınların seçme seçilme hakkı mecliste ilk kez 1924 Anayasası hazırlanırken ciddi anlamda gündeme gelmiştir. Anayasanın seçimlerle ilgili kısmı hazırlanırken gelişen bir konuşma durumu anlamamıza yardımcı olmaktadır. “*Meclis de 18 yaşını bitiren her Türkün milletvekili seçimlerine katılabileceği cümlesi tepkilere yol açmıştı. Celal Nuri Bey bu yasaya göre her Türk deyiminden sadece erkeklerin anlaşılması gerektiğini söylemesi üzerine Recep bey: “ Kadınlar Türk değil mi beyefendi?” sorusunu sorar, Celal Nuri bey: “Türktür” yanıtını verince Recep Bey: “Mademki Türk dediniz, maddenin şümulü içinde Türk kadını da vardır”* ¹¹⁹ der. Bu cümlelerin arkasından mecliste tartışmalar yaşanır. Recep Bey’in bu yaklaşımından memnun olmayan, protesto etmek isteyen milletvekilleri ayaklarını yere vururlar. Recep Bey ne kadar dirense de, bu çıkışı olumlu sonuçlanmaz. En nihayetinde kabul edilen 1924 Anayasasının ilk halinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmez. Savaştan çıkmış bir toplumun kadınları siyasal hayatta bir adım geriye itilmiştir.

¹¹⁷ Bekis Konan, ‘Türk Kadınının Siyasal Haklarını Kazanma Süreci’, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 60/1 (2011), s. 166.

¹¹⁸ Semra Gökçimen, ‘Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılma Mücadelesi’. *Yasama Dergisi*, Sayı:10/ Eylül-Ekim-Kasım-Aralık (2008). s.10.

¹¹⁹ Bekis Konan, ‘Türk Kadınının Siyasal Haklarını Kazanma Süreci’, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 60/1 (2011), s. 166.

Siyasal hayatta henüz haklarını alamamış kadınlar için, eğitim reformları gibi reformlar, kamusal hayatta alan açmıştı. Bu anlamda, “.. *modern toplumun en önemli özelliklerinden biri olan eğitim, üretken ve kaliteli bir yaşamın ön koşulu olmakla birlikte, eğitimin niteliğinin ve etkinliğinin artırılması, toplumun tüm kesimlerini içine alması büyük önem taşımaktadır.*”¹²⁰ Mustafa Kemal ve arkadaşları, eğitimin kadın başta olmak üzere toplumun her kesimi için gerekliliğini görmüş olmalı ki öncelikli çalışmaları arasına almışlardır. Bu doğrultuda “1924’te *Tevhid-i Tedrisat kanunu kabul edilmiştir. Siyasal ve sosyal yaşamda bilimin ve aklın önderliğine inanan Atatürk, eğitimin önemini vurgularken, toplumun bütün fertlerinin kadını, erkeği, çocuğu, köylüsü ve işçisiyle eğitilmesi gerektiğini ifade ediyordu.*”¹²¹ Eğitimle başlayan kadının sosyal hayattaki konumu konusundaki çalışmalar aşamalı olarak hayata geçirilmeye başlanmıştır. Akabinde kabul edilen Medeni Kanun kadınlar için dönüm noktası niteliğindedir. 1926’da kabul edilen Medeni Kanun kadının, her anlamda önünü açmıştır. Laiklik ilkesinin kabul edilmesi ile de kadının üzerindeki baskı azaltmıştır. “17 Şubat 1926’da *İsviçre Medeni Hukukundan aktarılan Medeni Kanunu kabul edilerek kadına boşanma hakkı tanındı. Çok eşlilik yasaklandı, kız ve erkek çocuklara mirasta eşit pay ilkesi getirildi.*”¹²²

Medeni Kanunun ardından kendine güveni artan, sınırlı sayıda da olsa bir grup insanın çabaları ile kadınların seçme seçilme hakkı üzerinde çalışmalar başladı. Nihayetinde ilk olarak “1930 yılında *kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı tanınmıştır. 1933 yılında Köy Kanununun 20. ve 25. Maddelerinin de yapılan değişikliklerle kadınlara köyde muhtar ve ihtiyar kurulunca seçme ve seçilme hakkı verildi.*”¹²³ Son olarakta “5 Aralık 1934 günü 1924 Anayasasının 10. ve 11. maddelerinde yapılan değişikliklerle genel seçimlerde de seçme ve seçilme hakkı verilmiştir”¹²⁴ (İlgili madde ve değişiklikler dip notta verilmiştir).¹²⁵ Türk kadınına

¹²⁰ Ündücü A. Cemile, Türk Fatih, ‘Kamu Hayatında Türk Kadını’

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tubar/article/view/5000073147> s.3 Erişim Tarihi: 30.03.2017.

¹²¹ Tülin G. İçli, “Cumhuriyet Döneminde Kadının Sosyal Konumu”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyetimizin 75. Yılı Özel Sayısı (1998). s. 94.

¹²² Ali Kuyaksil, "Türk Anayasalarında Kadın Hakları ve Gelişimi/Women Rights and Its Development in the Turkish Constitutions." *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt:6/11 (2009), s. 343.

¹²³ Bekis Konan, ‘Türk Kadınının Siyasal Haklarını Kazanma Süreci’, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 60/1 (2011), s. 167.

¹²⁴ Agm, s. 168.

¹²⁵ Anayasanın ilgili maddelerindeki değişiklikler şu şekilde gerçekleşmiştir:

Madde10.- (özgün hali) On sekiz yaşını ikmal eden her erkek Türk mebusan intihabına iştirak etmek hakkını haizdir.

Madde10.- (Değişik : 5/12/1934 – 2599 S. Kanun/md.1)

Yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçmek hakkına haizdir.

verdiği önemi, en baştan beri gittiği yerlerde sık sık dile getiren Atatürk bu konu ile ilgili fikrini şu şekilde beyan etmiştir: *“Türk kadınına bu hakkın bir lütuf olarak verildiği kanaatinde değiliz. Kimse bu kanaatte olamaz. Bir memlekette ki, yurdun her tarafı istilâya uğradığı zaman, kadınlar ateş altında erkeklerle beraber omuz omuza çalışırlar, memleketin geri kalan kısmını korumak ve beslemek için tarlanın kara toprağından yiyecek çıkarmaya çalışırlar, elbette bu varlıkların yurdun her köşesinde ve her tabakasinda söz söylemeye hakları vardır.”*¹²⁶

Yasalarda yapılan düzenlemenin ardından kadınlar *“ilk kez 1935 seçimlerine katılmışlar ve TBMM’nin 5. döneminde 18 kadın parlamenter ile Meclis’te temsil edilmişlerdir. 1935 yılı seçim sonuçlarına göre, Meclis’e 17 kadın milletvekili girmiştir. 1936’da boşalan milletvekillikleri için yapılan ara seçimde Hatice Özgener Çankırı’dan milletvekili seçilmiş olup, böylece Meclis’teki kadın milletvekili sayısı 18 olmuştur.”*¹²⁷ İlk katılım olması açısından önem arz eden bu seçimde kadınlar, o dönem için başarılı denilecek bir sonuç elde etmişlerdir. *“1935 milletvekili genel seçimlerinde 18 kadın milletvekili Meclis’e girmiş, kadınlar parlamentoda %4.5 oranında temsil edilmişlerdir”*.¹²⁸

1935’de ilk katılımın ardından 1950’ye kadar olan süreçte kadın milletvekillerinin sayısı ve yüzdelik oranı aşağıda tabloda yer almaktadır.

Madde11- (Özgün Hali) Otuz yaşını ikmal eden her erkek Türk, mebus intihap edilmek salâhiyetini haizdir.

Madde11.- (Değişik : 5/12/1934 – 2599 S. Kanun/md.1)

Otuz yaşını bitiren kadın erkek her Türk, Türk mebus seçilebilir.

1924 Anayasasındaki bu değişiklikler Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi:

<http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/mevzuat/anayasalar/1924.html> sayfasından, 07.04.2017 tarihinde alınmıştır.

¹²⁶ <http://www.isteataturk.com/haber/3300/ataturk-ve-kadin-haklari>

¹²⁷ Milletvekili genel seçimleri 1923 – 2011,

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim

¹²⁸ Semra Gökçimen, ‘Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılma Mücadelesi’. *Yasama Dergisi*, Sayı:10/ (Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2008), s. 5.

Tablo-2 1935-1950 Yılları Arası TBMM Kadın Milletvekilleri ve Yüzdeler Dağılımları

<i>Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kadın Milletvekilleri</i>		
<i>Seçim Dönemleri</i>	<i>Kadın Milletvekilleri</i>	<i>Yüzde</i>
1935-1939	18	4.5
1939-1943	15	3.7
1943-1946	16	3.7
1946-1950	9	1,9

Kaynak: http://www.tbmm.gov.tr/tarihten_gunumuze.htm¹²⁹

Tablo-2’de yer aldığı üzere ilk katılımdaki oran giderek düşmüştür. Cumhuriyet’in ilk dönemlerinde bir avuç denilecek kadar az bir kadının mücadelesinin toplumun tabanına sınırlı oranda yayılması bunda etkili olmuştur. “*Cumhuriyet’in ilk on yılında gerçekleştirilen yasal ilerlemeler onların toplumla ilişkilerini bu arada toplumsal konularını belirleyen aile içi ilişkileri, giderek erkeklerle ilişkilerini fazla değiştirmediklerinden kadınlar hâlâ yaşamlarını geleneksel olarak bunu düzenlemiş olan aile kurumu çevresinde kurmakta, ailenin dışındaki toplumsal-kamusal yaşama ve bunun zirvesini oluşturan siyasal iktidar mücadelesine yabancı kalmışlardır*”.¹³⁰ Çok partili hayata geçiş ve sonrasındaki süreçte de bu konuda devrim niteliğinde bir dönüşüm yaşanmamakla birlikte olumlu gelişmeler mevcuttur. Çalışmamızın sonraki bölümünde 1950 ve sonrasında kadınların siyasal ve sosyal hayattaki konuları irdelenecektir.

4.4. Günümüzde Kadınların Siyasal Hayata Katılması (1950-2015)

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan Türkiye Büyük Millet Meclisinin (TBMM) 9. dönem milletvekili seçimi Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından birçok değişikliği beraberinde getirmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra 27 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarı değişmiştir. Demokrat Parti (DP) büyük bir oy oranı ile yönetime gelmiştir. Aynı zamanda bu seçimde gizli oy açık tasnif ilkesi ile yapılan ilk seçim olması açısından da önemlidir. Bununla birlikte “*1950’de Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle, parlamentoda görev yapan milletvekillerinin tek partili*

¹²⁹ Tablo-2 ‘nin daha geniş hali Ündücü A. Cemile, Türk Fatih, ‘Kamu Hayatında Türk Kadını’ <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tubar/article/view/5000073147> çalışmasında yer almaktadır. Bu başlıkta kapsadığı dönem dolayısıyla tablonun tüm detaylarına yer verilmemiştir.

¹³⁰ Tekeli, s. 292-293.

döneme göre daha renkli simalardan oluştuğu görülmektedir. Önceki dönemlerde parlamentoda görev yapan milletvekillerinin hemen hemen tamamı asker ve sivil bürokrasiden gelme insanlardı. DP'nin iktidarıyla birlikte az da olsa kırdan meclise seçilen çiftçiler başta olmak üzere serbest meslekle uğraşan avukat, teknokrat ve tüccar gibi çok farklı toplumsal kesimden insan parlamentoya girme başarısı göstermiştir."¹³¹ Meclis yeni katılan isimlerle birlikte pek çok meslek grubundan, eğitim düzeyinden insanların katılımı ile renklenmiştir. "Ancak değişmeyen tek şey hala kadınların siyasete katılımının sağlanamamış olmasıdır. Bu dönemde kadınların parlamentoda temsili % 1'e bile ulaşamamıştır. Bu da kadınların toplumsal haklarının yeterince verilmediğini göstermektedir."¹³²

Türk kadınına seçme ve seçilme hakkının 1930'lu yılların başında tanınmasının ardından ilk kez girdiği 1935 seçimlerinde meclise 18 kadın milletvekili ile temsil edilirken izleyen süreçte kadınların meclisteki oranları giderek düşmüştür. "1935 Milletvekili Genel Seçimlerinde 18 kadın milletvekili TBMM'ye girmiştir ki bu durum genç Türk demokrasisi adına o dönemde sevindirici bir gelişmeydi. Ancak üzücü olan durum bunu takip eden on yıllarda 1990'lara kadar TBMM'deki kadın milletvekillerinin sayısının gitgide düşmesidir. ... Ne kadar yeterli olmasa da kadınların siyasal hayata katılımı özellikle 1990'lardan sonra artmaya başlamıştır. Artık gerek genel gerekse belediye başkanlığı seçimlerinde siyasal partiler kadın adaylara daha fazla yer vermektedirler."¹³³ 1990'lar itibariyle bu artışın arka planında eğitim seviyesindeki yükselme, tüm dünyada etkili olan kadın hareketlerinin Türkiye'de ki yansımaları gibi gelişmeler etkili olmaktadır.

Kadın katılımının 1950-2015 yılları arasındaki bazı seçim dönemlerindeki sayısal verileri Tablo-3'te sunulmuştur. Tablo da incelenmenin kolay olması için tüm seçim dönemleri yerine, geniş katılımın olduğu seçim dönemleri ele alınmıştır.

¹³¹ Cemal Altan, "Türkiye'de 1950-1960 Dönemi Milletvekillerinin Sosyolojik Özellikleri." *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22 (2008), s. 13.

¹³² Agm, s. 13.

¹³³ Ündücü A. Cemile, Türk Fatih, 'Kamu Hayatında Türk Kadını'

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tubar/article/view/5000073147> s.51 Erişim tarihi: 14.04.2017.

Siyasi Partiler	Tablo-3 Bazı Seçim Dönemlerinde Meclisteki Milletvekilleri Sayısı ve Kadın Katılımı											
	1954		1973		1983		1991		2002		2015(Kasım)	
	Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı	Milletvekili Sayısı	Kadın Milletvekili Sayısı
CHP	31	-	185	4	-	-	-	-	178	11	133	20
DP	503	4	45	1	-	-	-	-	-	-	-	-
CMP	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
AP	-	-	149	1	-	-	-	-	-	-	-	-
MSP	-	-	48	-	-	-	-	-	-	-	-	-
CGP	-	-	13	-	-	-	-	-	-	-	-	-
MHP	-	-	3	-	-	-	-	-	-	-	39	3
TBP	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bağımsızlar	2	-	6	-	-	-	-	-	9	-	2	1
ANAP	-	-	-	-	211	4	115	4	-	-	-	-
HP	-	-	-	-	117	5	-	-	-	-	-	-
MDP	-	-	-	-	71	3	-	-	-	-	-	-
DYP	-	-	-	-	-	-	178	2	-	-	-	-
SHP	-	-	-	-	-	-	88	2	-	-	-	-
RP	-	-	-	-	-	-	62	-	-	-	-	-
DSP	-	-	-	-	-	-	7	-	-	-	-	-
SP	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
AK Parti	-	-	-	-	-	-	-	-	363	14	317	34
HDP	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	58	22
TOPLAM	541	4	447	6	391	12	450	8	550	25	549	80

Kaynakça: Bu tablo yazar tarafından <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.genel_secimler, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekilllerimiz_sd.dagilim, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c001/tbmm17001001.pdf>, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/001/tbmm22001001.pdf>, <http://openaccess.inonu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11616/2154/087410.pdf?sequence=1&isAllowed=y> sayfalarından alınan bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştır. Erişim Tarihi: 14-15.04.2017.

Tablo-3'te yer alan ilk seçim dönemi 1954 seçimleridir. Bu dönemin seçim sonucuna göre meclise partili milletvekillerinin yanında bağımsız olarak iki milletvekili katılmıştır. İsmet İnönü başkanlığındaki CHP 31 milletvekili, Adnan Menderes başkanlığındaki DP 503 milletvekili, Osman Bölükbaşı başkanlığındaki Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) 5 milletvekili ile mecliste yer almıştır. Bu dönemde meclise girebilen yalnızca dört kadın milletvekili vardır. DP'den meclise giren dört kadın milletvekilimiz, Mükerrerem Sarol, Htice Nazlı Tılabar, Halide Edip Adıvar ve Tezer Taşkiran'dır.¹³⁴

1935 seçimlerinin ardından giderek düşen kadın katılımı o dönem partilerinin gündeminde bile yer almayacak kadar önemsizmemişti. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu konuda çalışmalar yapan CHP 1950 sonrasında parti programlarında kadına çok az yer vermektedir. Ancak *“1950-1960 yılları arasında CHP'den sonra iktidar olan DP, parti programları arasında da kadın sorunları yer almamıştır.”*¹³⁵ DP iktidarı on yıl sürmüştü. 1950'de yapılan seçimlerde iktidara gelen Demokrat Parti, 1954 ve 1957 seçimlerini de kazandı. Akabinde ordu – DP ülkeyi giderek baskıcı bir yönetime götürüyor argümanı ile 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştirmiştir. Darbenin ardından ordunun denetiminde bir askeri hükümet (Milli Birlik Komitesi) göreve getirilmiştir. Cemal Gürsel bu hükümetin başındaydı. Askeri yönetimde dâhil olmak üzere izleyen süreçte – 1961, 1963, 1965, 1969, 1970, 1971 ve 1972 seçimlerinden sonra iktidara gelen yönetimlerde – kadın katılımına önem verilmemiş ve bu konuda etkili bir çalışma yapılmamıştır. 1960'lerden sonra gerçekleşen kadın katılımının ise sadece Kadın Kolları adı altında sağlandığı görülmektedir. *“Kadın kollarını 1954 yılında İstanbul'da CHP başlatmışsa da bu siyasi partide de böylesine faaliyetlerin yaygınlaşması 1960 sonrasında mümkün olmuştur.”*¹³⁶

Kısaca kadınların siyasi partilerde faaliyet yapmaları bir yana siyasi parti programlarında yer almaları dahi uzun zaman almıştır. Kadınlar konusunda on yıllık iktidarı döneminde DP ve öncesindeki CHP'nin hiçbir çalışması olmazken, izleyen süreçte kadınların siyasal hayata katılmalarına bazı partilerde kısmen yer verilmiştir. Fakat bu katılımlarda da kadına yer verilme şekilleri sınırlı olmuştur. Bu süreçte *“Sağ eğilimli Millet Partisi ile Türkiye Köylü Partisi programlarında, aile ön plana çıkarılmış, kadın konu edilmemiştir. Benzer bir durum*

¹³⁴ Milletvekillerimizin isimleri ve hangi partiden oldukları

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c001/tbmm10001001.pdf> sayfasından alınmıştır. Erişim tarihi: 04.04.2017.

¹³⁵ Oya Tokgöz , “Kadın Seçmen İmgesi: Türkiye’de Kadının Bireysel Siyasal Katılımı Üzerine Bir Deneme”, *Amme İdaresi Dergisi*, cilt:27/sayı:4, (1994), s. 101.

¹³⁶ Ayata, Ayşe, *Türkiye’de Kadının Siyasete Katılımı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s. 302.

*Türkiye Sosyalist Partisi'nce de paylaşılmaktadır. 1969 yılına kadarki koalisyon hükümetlerinin programlarında kadın konusuna yer verilmemiş, 1969 Genel Seçiminde koalisyon hükümetlerinden sonra iktidara gelen Adalet Partisi ve Süleyman Demirel'in başkanlığında kurulan hükümetlerin ikincisinin programında kadın, aile içindeki görevleri açısından değerlendirilmiştir. 12 Mart 1971'den itibaren başlayan ara rejim içinde kurulan reform hükümetlerinde, ilk kez "kadın bakan" atanmakla birlikte yine kadına yönelik siyasalara hiç yer verilmemiştir."*¹³⁷ Burada özellikle kadınlara yer verilmeme nedenlerine bakıldığında toplumsal yapının kadını aile içine hapsetme düşüncesi ağırlıklı olmaktadır. Bu algı siyasi partilerin, parti programlarında kadına yer vermemesi şeklinde yansımaktadır.

Tablo-3'te yer alan bir diğer seçim dönemin ise 1973 yılı seçimidir. TBMM'nin 15. dönem milletvekili seçimlerine sekiz parti katılmıştır. Bu seçime bağımsız adaylar da katılmıştır. 1973 seçiminde Bülent Ecevit genel başkanlığında katılan CHP 185 milletvekili, Süleyman Demirel'in genel başkanlığını yaptığı Adalet Partisi (AP) 149 milletvekili, Ferruh Bozbeyli'nin genel başkanlığını yaptığı DP 45 milletvekili, Süleyman Arif Emre'nin genel başkanlığını yaptığı Millî Selamet Partisi (MSP) 48 milletvekili, Turhan Feyzioğlu'nun genel başkanlığını yaptığı Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) 13 milletvekili, Alparslan Türkeş'in genel başkanlığını yaptığı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 3 milletvekili, Mustafa Timisi'nin genel başkanlığını yaptığı Türkiye Birlik Partisi (TBP) 1 milletvekili ile mecliste yer almıştır. Bir milletvekili çıkarabilmek demek temsilde adaletli bir seçimin olduğu anlamına gelmektedir. Bu açıdan 1973 seçimleri cinsler arası eşitlik sağlanmamış olsa bile demokrasi açısından önemlidir. Bu dönem sadece bir parti, yani Cemal Tural genel başkanlığını yaptığı Millet Partisi (MP) meclise girememiştir.¹³⁸

Kadın katılımı açısından değerlendirdiğimizde, 1973 yılında yapılan bu seçimde meclise, sadece altı kadın girebilmiştir. Kadın milletvekillerinin partilere göre dağılımı ise, CHP'de dört milletvekili; AP'den bir milletvekili; DP'de bir kadın milletvekili şeklindedir.¹³⁹ Görüldüğü üzere kadın katılımı ve seçilmesi oranı 1973 seçiminde de oldukça düşük düzeydedir. Bunun nedeni olarak pek çok farklı çalışmada farklı nedenler sıralanmaktadır. Ortak paydanın düşük olmasında eğitim seviyesinin düşük olması, ekonomik anlamda bağımsız olmayan kadının kendine olan güveninin olmaması, toplumun kendisine yaptığı

¹³⁷ Oya Tokgöz, "Kadın Seçmen İmgesi: Türkiye'de Kadının Bireysel Siyasal Katılımı Üzerine Bir Deneme", *Amme İdaresi Dergisi*, cilt:27/sayı:4, (1994), s. 102.

¹³⁸ Milletvekilinin dağılımları, https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.genel_secimler_sayfasından derlenmiştir.

¹³⁹ Burada yer alan bilgiler tablo-3'ten ve https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.genel_secimler_sayfasından faydalanarak hazırlanmıştır.

çevre baskısı ve geleneksel yapılar etkili olmuştur. Her ne kadar Cumhuriyetin ilk yıllarında kadına verilen hukuki haklar ile bu dışlanmışlık aşılmaya çalışılsa da uygulamada bu çabaların eksik kaldığı söylenmelidir. Bu yapıda erkeklerin kadının siyasal hayatta var olmasına yaklaşımı da önemli bir olumsuz etken sayılabilir.

1974 seçimlerinin ardından “... Süleyman Demirel’in kurduğu Milliyetçi Cephe Hükümetlerinin programlarında, ilk kez “çalışan kadın” sorunları yer almıştır. Çalışan kadın sorunu 12 Eylül 1980’e kadar kurulan Milliyetçi Cephe Hükümetleri ile 1977’de kurulan Ecevit Hükümeti’nin programında yerini korumuştur”.¹⁴⁰

Özetlemek gerekirse, “1980’lere gelene kadar ki süreç incelendiğinde bir hareketlenmenin olduğu dönem 1960’lı ve 1970’li yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960 ve 70’lerin ideolojik ortamında ideolojiler doğrultusunda eylemlere katılan kadınların daha çok haklarını değil, inandıkları ideolojinin üstünlüğünü savundukları görülmektedir.”¹⁴¹ Anlaşılacağı üzere bu dönemde, kadının siyasete kısıtlı da olsa katılması, kadın için siyaset yapmaktan çok dâhil olduğu partinin ideolojisi doğrultusunda siyaset gerçekleşmiştir.

1980’lere kadar ki süreçte yapılan seçimlerde meclise giren kadın milletvekilleri sayısına bakıldığında ise karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: 1935’de 18, 1939 ve 1943’de 16, 1946’da 9, 1950’de 3, 1954’de 4, 1957’de 8, 1961’de 3, 1965’de 8, 1969’da 5, 1973’de 6, 1977’de 4 kadın milletvekili olduğu görülmektedir. Anlaşılacağı üzere parti programlarında sınırlı alanlarda yer almaya başlayan kadın için asıl amaç mecliste adil temsilini sağlamak yönünde olmamıştır. Bu da mecliste adil temsil edilmemesi sonucunu ortaya çıkarmıştır.

12 Eylül 1980 askeri darbesi ülkenin genelinde demokrasiyi rafa kaldırmıştır. “Darbenin gerçekleşmesinden sonra devlet yönetimini ele alan Türk Silahlı Kuvvetleri, kendisine yönelik eleştirilerin de etkisiyle yönetimi sivillere bırakacağını açıklamış, ancak bundan önce yeni bir anayasa yapılması gerekliliğini ortaya koymuştu.”¹⁴² 12 Eylül 1980 darbesi ile tüm siyasi partiler Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından fesih edilmiş, dönemin siyasetçilerinin pek çoğuna siyasi yasaklar getirilmiştir. 1983 sonbaharında, anayasanın kabul edilmesinin ardından, siyasi partilerin kurulmasına izin verilmiş, ancak kurucu üye listelerinin MGK tarafından onaylanması şartı getirilmiştir. Burada anlaşılacağı üzere yeni kurulan partilerin de

¹⁴⁰ Oya Tokgöz, “Kadın Seçmen İmgesi: Türkiye’de Kadının Bireysel Siyasal Katılımı Üzerine Bir Deneme”, *Amme İdaresi Dergisi*, cilt:27/sayı:4, (1994), s. 103.

¹⁴¹ Kili S, “Modernleşme ve Kadın”, (Yayın Hazırlayan: Türkiye’de Kadın Olmak), İstanbul: Say Yayınları, 1996, s.52. Aktaran: Banu Terkan, “Siyasi Partilerin Kadına İlişkin Söylem ve Politikaları (AKP ve CHP örneği)”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt8/sayı:2 (2014). s. 15.

¹⁴² Beyhan Öcal, “12 Eylül’den 28 Şubat’a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi.” *ETHOS* cilt:1/sayı4. (2009), s. 4. <http://www.ethosfelsefe.com/ethosdiyaloglar/mydocs/ethos3-beyhan.pdf> Erişim Tarihi: 15.04.2017.

12 Eylül 1980 darbesine karşı olmamaları ve siyasi yasak getirilen kişilerin seçilmelerinin de önlenmesi amaçlanmıştır.¹⁴³ 1983 seçimlerine, Tablo-3'te de görüldüğü üzere, üç parti katılmıştır. Seçimlere MGK'nın onayını alarak katılan partiler Anavatan Partisi (ANAP), Halkçı Parti (HP), Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) olmuşlardır.

Tablo-3'te yar aldığı üzere; Turgut Özal genel başkanlığındaki ANAP 211 milletvekili, Necdet Calp genel başkanlığındaki HP 117 milletvekili, Turgut Sunalp genel başkanlığındaki MDP ise 71 milletvekili çıkararak mecliste yerini almıştır.¹⁴⁴ 1983 seçimlerinde – son demokratik seçimlere oranla – kadın katılımında cüzi bir miktar artış sağlandığı gözlenmektedir. Bu seçimde mecliste kadın sayısı 12'ye yükselmiştir. Mecliste yer alan 12 kadın milletvekilinin 5'i HP, 4'ü ANAP, 3'ü ise MDP sıralarında yerini almıştır. HP'nin milletvekilleri Ankara, İstanbul (2), Ordu ve Sivas'tan; ANAP'ın milletvekilleri Denizli, İstanbul, Niğde, Samsun'dan; MDP'nin milletvekilleri ise İstanbul, İzmir ve Kahramanmaraş'tan seçilmişlerdir.¹⁴⁵

1980'ler ülkede siyasal anlamda kadının varlığının daha fazla konuşulduğu dönem olmuştur. Her ne kadar mecliste kadın milletvekillerinin sayısına yansımamış olsa bile bu tarihler ülke siyasetinde ki söylemlerde kadınların yer almaya başladığını görmekteyiz. Diğer bir ifade ile *“1980'ler kadın konusunun Türkiye'nin gündemine hızla girdiği bir dönemdir. 1980'den sonra kadının topluma katılımı yönünde yeni rol tanımları yapılırken kadının kendisinin de yeni kimlikler kazandığı görülmüştür. 1983'ten itibaren yeni kurulan siyasal partiler de kadına siyasette yeni bir bakış açısı kazandırabilmek, kurumsal siyasette kadına daha fazla yer verebilmek için farklı popülist bir kadın söylemi geliştirmeye yönelmişlerdir.”*¹⁴⁶ Tüm dünyada etkili olmaya başlayan feminizm hareketinin 1980'lerde itibaren Türkiye'de de etkisi göstermeye başladığı söylenebilir. Kadının siyasete dâhil olmasının, bu sürecin ivme kazanmasının arka planında ise feminizm hareketinin etkisi küçümsenmemelidir. 1980'lerde başlayan kadın hareketleri Tokgöz'ün belirttiği üzere partilerin söylemlerine de yansımaya başlamıştır; *“1980'lerde Türkiye'de karşımıza çıkan bu kadın hareketinin oluşumunda 1980*

¹⁴³ Burada yer alan bilgiler hazırlanırken; Pınar Özçelik-Kaya'nın, 2009 yılında hazırlamış olduğu ” Hegomanya Sorunsalı Açısından Din Devlet İlişkisi” adlı doktora tezinin “12 Eylül'ü Anlamak” kısmından faydalanılmıştır.

¹⁴⁴ Parti genel başkanlarının isimleri ve milletvekili sayıları, Tablo3'ten ve https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.genel_secimler, <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c001/tbmm17001001.pdf> sayfalarından alınmıştır.

¹⁴⁵ Milletvekillerinin sayıları, dağılımları ve seçildikleri yerler tablo-3'ten ve <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c001/tbmm17001001.pdf> sayfasından yararlanılarak yazılmıştır.

¹⁴⁶ Oya Tokgöz , “Kadın Seçmen İmgesi: Türkiye'de Kadının Bireysel Siyasal Katılımı Üzerine Bir Deneme”, *Amme İdaresi Dergisi*, cilt:27/sayı:4, (1994) , s. 105.

askeri rejiminin siyasal hayatta bir baskı dönemi yarattığı kadar bir boşluk da oluşturmuş olmasının etkisi vardır. Geleneksel olarak sağ-sol eksenini çerçevesinde yerlerini belirlemiş olan siyasal güçlerin etkisizleştirilmeleri ile ortaya çıkan bu boşluk siyasal hayatta yeni söylemlerin oluşmasını olanaklı hale getirmiştir. Böylece 1980'lerin başlarında kendilerini feminist olarak adlandıran kadınlar Türkiye'deki kadın hareketine önemli bir ivme kazandırmışlardır".¹⁴⁷ Dikkat çekilmesi gereken husus, darbenin ortaya çıkardığı siyasal boşluk ve feminizm hareketleri ile harekete geçen kadınlar, siyasi partiler tarafından alınması gereken oy kitlesi olarak görülmüşlerdir. Siyasi partiler de bu dönem, kadın seçmenini ikna edebilmek ve çekebilmek adına popülist söylemler geliştirmiş ve bu konuda kısmen etkili olmuşlardır. Popülist söylemlerin arka planında ise siyasi partilerin amacının kadınları siyasi partilerin bir parçası haline getirmek yerine kadınların oyunu almak olmuştur. Bu süreçte etkili olan ve özellikle siyasi partilerin kadın kolları aracılığıyla hayata geçirilen politikalar kadına belirli ve sınırlı alanlarda siyaset gütme imkânı tanımışlardır. Kadınlar bu dönem siyasi partilerin ön saflarında kendilerine yer bulamasalar da siyasal hayatın aktif bir parçası olmayı kısmen başarmışlardır. 1990'lı ve 2000'li yıllar bu tür politikaların daha net görüldüğü yıllar olmuştur.

Feminizm hareketlerinin sonucu olarak "1980'li yıllarda dünyada ve Türkiye'de, kadınlar ile ilgili her soruna 'kadın bakış açısıyla yaklaşma ilkesi'ni içeren kadın hareketleri ivme kazanmıştır. 1 Mart 1980 tarihinde Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) üye ülkelerin imzalamasına açmış, Türkiye'nin 1985 yılında onayladığı sözleşme 19 Ocak 1986'da yürürlüğe girmiştir".¹⁴⁸ Bu sözleşmeye imza atan ülkeler kadının gerek sosyal gerek siyasal hayatta durumunun iyileştirilmesi ve her anlamda eşitliğinin sağlanması adına çalışmalar yapmakla yükümlü tutulmuşlardır. Bu sözleşme doğrultusunda Türkiye'de " kadının politikalarını geliştirmek amacıyla ulusal mekanizma olarak 1990 yılında Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü (KSGM) kurulmuştur."¹⁴⁹

1980'li ve 90'lı yıllar kadın hareketleri için hareketli yıllar olmasına rağmen seçim sonuçlarına bu olumlu hava yeterince yansımamıştır. Ara dönemde gerçekleştirilen

¹⁴⁷Arat, Yeşim, "1980'ler Türkiye'sinde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizm'in Radikal Uzantısı", (Yayına Hazırlayan:N. Arat ,Her Yönüyle Türkiye'de Kadın Olgusu), İstanbul: Say Yayınları, 1992.1 Aktaran: Emel İslamoğlu, Sinem Yıldırım, "Yolcu Hizmetleri Yapan Kadınların Çalışma Hayatında Karşılaştıkları Sorunlar". *HAK-İŞ Uluslar arası Emek ve Toplum Dergisi*, cilt:3/sayı:6. 2014, s. 158.

¹⁴⁸ Semra Gökçimen, 'Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılma Mücadelesi'. *Yasama Dergisi*, Sayı:10/ Eylül-Ekim-Kasım-Aralık (2008), s. 31.

¹⁴⁹Adı geçen makale, s. 32.

seçimlerde dâhil olmak üzere kadın katılımının düşük olması devam etmiştir. Kadın sayısı, tabloda görüldüğü üzere, 1983'te 12 iken 1987'de 6'ya düşmüştür.¹⁵⁰

Tablo-3'te 6 Kasım 1991 yılı seçimlerinin diğer bir ifade ile Türkiye'nin 19. Dönem milletvekilleri dağılımını görmektedir. Tablo-3'te görüldüğü üzere meclise Süleyman Demirel genel başkanlığında giren Doğru Yol Partisi'nden (DYP) 2, Mesut Yılmaz genel başkanlığındaki ANAP'tan 4, Erdal İnönü genel başkanlığındaki Sosyal Demokrat Halkçı Parti'sinden (SDHP) 2 kadın milletvekili meclise girebilmiştir. Bu dönem DYP'den siyasete giren Tansu Çiller ise, parti genel başkanı olan Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından DYP'ye genel başkan olmuş ve aynı zamanda başbakanlık yapma şansı elde etmiştir. Tansu Çiller döneminde ilk kadın vali ataması gibi olumlu gelişmeler olmakla birlikte bu konuda yeterli çalışma olmadığı için kadınların mecliste temsil edilme oranlarında gözle görülür bir artış olmamıştır.

1991 seçimlerinde de kadın katılımı sayısının istenilen oranda artmadığını görmekteyiz. 1980'lerde başlayan feminizm hareketinin 3. Dönemi, 1990'lar ile birlikte Türkiye'yi hızlı bir şekilde etkisi altına almaya başlamıştır. Bu hareket kadını sosyal ve siyasal hayatta daha güçlü konuma getirmiştir. Bu bağlamda kadın milletvekillerinin meclisteki sayısı da artış göstermiştir. Kadın milletvekili sayısı artarken orantılı bir değerlendirme yapılırsa adaletli bir temsilden bahsetmek halen uzaktı. Ancak bu sınırlı artışı yine de olumlu yönde atılan bir adım olarak değerlendirmek gerekir. Özellikle 1991 seçimlerinin ardından kadın milletvekili sayısı 1995 yılında 13 iken bu sayı 1999'da 22'ye¹⁵¹ yükselmiştir.

Türkiye'de 2000'li yılların başında anayasada yapılan bazı değişiklikler ile kadının sosyal ve siyasal hayattaki konumu iyileştirilmiştir. Türkiye'de kadın erkek eşitliği konusundaki değişiklikle "*Anayasa'da 2001 ve 2004 yıllarında yapılan değişikliklerle güçlendirilmiştir. Anayasanın 10. Maddesine 'Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür' ve 41. maddesinde 'Aile toplumun temelidir' ifadesinden sonra gelmek üzere "...ve eşler arasında eşitliğe dayanır"*¹⁵² ifadesi yer almıştır.

¹⁵⁰ Kili S,"Modernleşme ve Kadın", (Yayına Hazırlayan: Türkiye'de Kadın Olmak), İstanbul: Say Yayınları, 1996, s.52. Aktaran: Banu Terkan," Siyasi Partilerin Kadına İlişkin Söylem ve Politikaları (AKP ve CHP örneği)", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt8/sayı:2 (2014). s. 15.

¹⁵¹ Kili S,"Modernleşme ve Kadın", (Yayına Hazırlayan: Türkiye'de Kadın Olmak), İstanbul: Say Yayınları, 1996, s.52. Aktaran: Banu Terkan," Siyasi Partilerin Kadına İlişkin Söylem ve Politikaları (AKP ve CHP örneği)", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt8/sayı:2 (2014). s. 15.

¹⁵² Semra Gökçimen, 'Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılma Mücadelesi'. *Yasama Dergisi*, Sayı:10/ Eylül-Ekim-Kasım-Aralık (2008). s. 32.

Bununla birlikte 90. Maddede kadın konusunda iç hukukta çıkacak anlaşmazlıklarda uluslararası hukukun temel alınacağı belirtilmiştir. Böyle bir durumda yukarıda bahsedildiği üzere kadın hakları konusunda Türkiye'nin de altına imza atmış olduğu 'Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne/*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women* (CEDAW) başvurulacaktır (Anayasa ile ilgili verilen eklemeler ayrıntılı olarak dipnotta yer almaktadır).¹⁵³

Yasal anlamda gerçekleşen bu pozitif gelişmelerin ardından kadınlarda giderek yükselen eğitim seviyesi, çalışma hayatında sayılarının artması gibi olumlu gelişmeler meclise de yansımıştır. 03 Kasım 2002 seçimlerinde kadın milletvekili sayısında yükselme bunun göstergelerindedir. TBMM'nin 22. Dönem seçimlerinde seçim barajını aşarak meclise girebilmiş kadın milletvekili sayısı 25'tir. Bunlardan 14'ü Adalet ve Kalkınma Partisinden (AK Parti) diğer 11'i ise CHP'den seçilmişlerdir. Bu sayı 2007'de 50 kadının milletvekili olarak Meclise¹⁵⁴ yansımıştır. Fakat bu sayı Aysel Tuğluk'un Anayasa Mahkemesi'nin kararıyla milletvekilliğinin düşürülmesi ve Özlem Çerçioğlu'nun ise belediye başkanı

¹⁵³ **Madde 10** – Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. (**Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 md.**) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar. (*)

(*) 9/2/2008 tarihli ve 5735 sayılı Kanunun 1 inci maddesiyle bu fıkraya "bütün işlemlerinde" ibaresinden sonra gelmek üzere "ve her türlü kamu hizmetlerinden yararlanılmasında" ibaresi eklenmiş, bu ibare Anayasa Mahkemesi'nin 5/6/2008 tarihli ve E.: 2008/16, K.: 2008/116 sayılı Kararı ile iptal edilmiştir.

Madde 41. – (Değişik: 3.10.2001-4709/17 md.) Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar.

Madde 90. – Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır. Ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

...

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7.5.2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır.

Anayasa'da ki değişiklikler ve eklemeler TBMM'i Başkanlığı,

<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm> sayfasından 17.04.2017 tarihinde alınmıştır.

¹⁵⁴ Semra Gökçimen, 'Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılma Mücadelesi'. *Yasama Dergisi*, Sayı:10/ (Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2008), s. 15.

seçildiği için milletvekilliğinin düşürülmesi sonucunda kadın vekil sayısı 48'e inmiştir.¹⁵⁵ Kadın üyelerinin mecliste sayılarının 2011 seçimlerinden sonra artması ile, *“TBMM’de kadınların temsil oranı ... 2007’ye göre yüzde 56 oranında arttı. Seçim öncesinde partilerin gösterdikleri toplam 262 kadın adaydan 78’i parlamentoda temsil hakkı kazandı. Böylece 550 milletvekilinin görev yapacağı Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) kadınların temsil oranı yüzde 8.72’den yüzde 14.2’ye yükseldi. 472 erkek vekilin temsil oranı ise yüzde 85,8 oldu”*.¹⁵⁶

Son olarak 01 Kasım 2015 seçimini değerlendirdiğimizde, Tablo 3’te görüldüğü üzere, toplamda 80 kadın milletvekili meclise girebilmiştir. Bu seçimlerde AK Parti’den 34, Halkların Demokratik Partisi’nden (HDP) 22, CHP’den 20, MHP’de 3 ve 1 bağımsız aday olmak üzere toplamda 80 kadın milletvekili mecliste yer almıştır. Toplam milletvekili sayısı içinde kadınların meclisteki oranı % 14.57 olmuştur. 80 kadın milletvekili meclise girerken YSK’nın seçim öncesi yaptığı açıklamaya göre; *“ Toplam 8426 adayın 2026’sı kadın.”*¹⁵⁷ olarak belirtilmiştir. Bu sayı kadınların daha ilk aşamada aday gösterilme sürecindeki sayısal azlığını göstermektedir. Fakat daha öncede ifade ettiğimiz üzere temsilde adalet açısından meclise giren 80 milletvekili yeterli olmamakla birlikte önceki yıllar baz alındığında önemli bir adımdır. Kadınların mecliste adil temsil edilememesinin arka planında sosyal ve siyasal hayatta karşılaştığı pek çok güçlük varlığını devam ettirmektedir. *“Geleneksel rol dağılımının etkisiyle partinin aday göstermesinden seçim kampanyalarına kadar karşılaşılan güçlükler, kadınların seçilme şansını azaltmaktadır. Kadınlar parti içinde üst yönetim ve karar alma mekanizmalarında etkili olmaktan çok, ikinci derece görev ve sorumluluk almaya itilmektedirler. Parti içinde kadınlar, seçim dönemlerinde kadın seçmene ulaşmakla yükümlü oy depoları olarak değerlendirilmektedir”*.¹⁵⁸ Partilerin bu bakış açısı seçimlerin her aşamasında ve seçimlerin arkasından partide görev dağılımında ve aday göstermesine de yansımaktadır. Kadınlara biçilen rol kadınların oyunu toplamaktan öteye geçmemektedir. *“Aday olan kadınların seçimlerde başarılı olamamasının bir nedeni de kadınların siyaset arenasında başarı sağlayamayacakları konusundaki toplumdaki genel yargıdır.”*¹⁵⁹ Siyasi partilerin üst yönetimi başta olmak üzere toplumun genelinde de bu yargı hâkimdir.

¹⁵⁵ <http://bianet.org/bianet/bianet/130697-78-kadin-472-erkek-vekil-meclis-te> Erişim Tarihi: 16.04.2017.

¹⁵⁶ <http://bianet.org/bianet/bianet/130697-78-kadin-472-erkek-vekil-meclis-te> Erişim Tarihi: 16.04.2017.

¹⁵⁷ <http://bianet.org/bianet/bianet/130697-78-kadin-472-erkek-vekil-meclis-te> Erişim Tarihi: 16.04.2017

¹⁵⁸ Ündücü A. Cemile, Türk Fatih, ‘Kamu Hayatında Türk Kadını’

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tubar/article/view/5000073147> s.48 Erişim Tarihi: 14.04.2017.

¹⁵⁹ Semra Gökçimen, ‘Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılma Mücadelesi’. *Yasama Dergisi*, Sayı:10/ (Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2008), s. 46.

Milletvekilli olarak seçilmiş kadınlara verilen görevlerde genelde sahip olunan toplumsal yapı ve algıyla paralel seyretmektedir.

Çalışmada genel olarak kadınların siyasal hayatta katılımı aday gösterilme süreci her bir siyasi partinin parti içi görev dağılımları değerlendirildiğinde partilerin üst yöneticilerinin ideolojik eğilimleri ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, *“Yapılan çözümler sağ ve muhafazakâr partilerin kadınlarla ilgilendiklerinde onları anne ve eş rollerine uyumlu biçimde, aile kurumu içinde ve onun koruyucusu ve sürdürücüsü olarak ele alma eğilimi gösterdikleri yönündedir. Sol partilerin ise; eşitliğin gereğine inanan bir ideolojik çerçeve içerisinde, eşitsizlik sorununun ancak kolektif çözümler üretilerek ve devlet aygıtları aracılığıyla bu alana müdahale edebilecek politikaların geliştirilebilmesiyle çözümlenebileceğine inandıkları varsayılmaktadır. ‘Çalışan kadın’ veya ‘birey olarak kadın’ kimliğini savunan bu ideolojik çerçevede eşitlik, bağımsızlık ve özgürlük söylemi sol eğilimli partilerde belirleyici olmaktadır. Liberal partiler ise; genel olarak cinsler arası eşitlik ve özgürlük ilkelerine dayanmakla birlikte devletin zorlayıcı müdahalelerine yol açan kamu politikalarına kuşku ile yaklaşmaktadırlar. Eşitliğin ancak zaman içerisinde kadınların güçlenmesi ile çözülebileceğine olan inanç liberal partilerde daha belirgindir”*.¹⁶⁰ Türkiye’de, yukarıda ele alınan ideolojik yapıları siyasi partilerde, kadın milletvekillerinin sayıları ve kadınlara uygun görülen görev çeşitlerine bakıldığında bu sonucu görmek mümkündür. Türkiye’de bununla birlikte, *“.. mevcut siyasi partiler kısmen kendi hukuklarında yazılı olarak belirttikleri, daha çok da uygulamaya geldikleri bir biçimde cinslere özgü, farklı örgüt birimleri, faaliyet alanları, değerlerce anlamlandırma pratikleri olan ikili bir yapısal bölünmüşlük içinde yaşamayı olağan ve hatta gerekli görüyorlar. Bu durum parti genel karar organları ile parti kadın kolları adı altında ortaya çıkarıyor. Özel referansı ya da biriktirilmiş politik gücü olan az sayıda güçlü kadının ancak girmeyi başarabildiği parti genel yapıları genellikle erkeklerden oluşurken, sadece kadınlardan oluşan kadın kolları/komisyonları parti yapılarını cins temelinde ikiye bölünmüş yapısını sergiliyor”*.¹⁶¹ Bu durumda herhangi bir politik referansı olmayan veya siyasi gücü zayıf kadınların siyasetten uzak durması normal bir hal almaktadır. Tüm bu etkenler kadınları siyasal hayattan da uzak tutuyor. Bu hususta temsilde adaletin sağlanabilmesi açısından siyasi partilere görev düşmektedir. Siyasi partiler gerek seçimlerde aday gösterme konusunda, gerekse görev

¹⁶⁰ Serpil, Sancar, *Siyasal Yaşam ve Kadınlara Destek Politikaları*, Ankara: KSGM, 1997, s. 36-37.

¹⁶¹ Serpil, Sancar, *Siyasal Alanda Cinsiyetçilik ve Kadınların Söylemsel Kuşatılmışlığı*, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayın No:285, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayın No:1620. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı editör: Oya Çitci, s. 532.

dağılımı konusunda eşitliği temel alan uygulamalara yer vermelidirler. Bu anlamda, pek çok siyasi liderin önerdiği gibi 'kota uygulaması' temsilde adalet sağlanana kadar her parti için zorunlu hale getirilmelidir. Çünkü eşitlik ilkesi temelinde şekillenen gerçek bir demokrasiden bahsedebilmek için temsilde adaletin sağlanmış olması gerekir. Tüm siyasi partilerde sözde değil özde kadın katılımını sağlayabilen yasal düzenlemeler ve toplumda da kadınların siyasi hayatın birer parçaları olduklarını fark edecek çalışmalar gerekmektedir.

4.5. Bölümün Değerlendirmesi

Demokrasiyi, tarih boyunca farklı anlamlarla kullanılmakla birlikte günümüz anlamıyla bireylerin egemenlik yetkisini en iyi şekilde kullanabilecekleri yönetim arayışlarının son hali olarak ifade etmiştik. Demokrasi kavramını ilk kullanan kişi olarak tarihe geçen Herodot ve döneminde diğer düşünürler ise demokrasiyi monarşi krallık gibi anlamlarda kullanmışlardır. Fakat uzun yılların ardından Rousseau'nun egemenlik yetkisinin bireyde olduğu konusundaki çalışmaları ve bunu "Toplumsal Sözleşme" ile kesinleştirmesinin ardından demokrasi kavramında da dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Kavram artık eşitlik temelinde şekillenen bireylerin egemenlik haklarını özgürce kullanabildikleri sistem olarak bilinmektedir. Bu anlamda siyasi partilerde, kavramın içeriğinin hayata geçirilmesinin bir aracı olmuştur. Fakat kadınlar için aynı eşitlik söz konusu olmamıştır. Göçebe halinde yaşanan toplumlarda kadın erkek eşitliği temelde sağlanmışken ortaçağın karanlık döneminde kadın ev alanına hapsedilmiş ve bunu din argümanı ile desteklemişlerdir. Sosyal hayattan çekilen kadının siyasal hayatta da bir söz sahibi olması beklenemez. Fakat sanayi devriminin ardından ucuz iş gücü olarak görülen kadınların iş hayatına niteliksiz olarak girmesi ile başlayan süreç gidişatın yönünü kısmen de olsa değiştirmiştir. Sanayi devrimi ile sömürülen kadın Fransız ihtilalinden beklediği olumlu havayı bulamamıştır. İhtilalin getirdiği eşitlik ilkesi her alanda uygulanmaya konulurken kadınlar konusunda uygulanmamıştır. Bunun üzerine tarihte ilk feminizm hareketleri olarak bilinen devrimin fitili ateşlenmiştir. *Marry Wolstonecraft*'in önderliğinde pek çok kadın artık siyasal hayatta var olmazlarsa haklarını savunamayacaklarının farkındadırlar. Bu anlamda eğitilmiş güçlü kadınlar olmak adına ilk olarak eğitimde eşitliğin sağlanması ve akabinde siyasal hayatta var olmak için çalışmalar yapmışlardır. Dünyanın pek çok ülkesinde yankı bulan hareket, siyasal anlamda ilk meyvelerini oy hakkının kazanılmasıyla vermiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde dünyadaki durum genel olarak bu şekilde resmedildikten sonra Türkiye’de feminizm hareketinin etkileri ve siyasal hayata etkisi irdelenmiştir. Bu anlamda ilk olarak Cumhuriyet öncesi yani diğer bir ifade ile Osmanlı Devleti’nin son dönemlerindeki genel durum incelenmiştir. Burada geleneksel yapı ve dar dini yorumlar ile kadının sınırlı yaşam alanında sıkışıp kaldığını görmekteyiz. Akabinde Osmanlı’nın son döneminde dergi ve gazeteler aracılığıyla ve dünyada hızla yayılan kadın hareketlerinin de etkisiyle bir avuç denecek kadar az bir kesimin başlattığı mücadeleye şahit olmaktayız. Cumhuriyetin ilk yılları kadının sosyal hayatta hızla haklarını yasal çerçevede aldığı bir dönem olmuştur. Türk kadınının siyasal hayatta var olması ise 1930’lu yıllara tekabül etmektedir. Seçme ve seçilme hakkının kazanılması ve akabinde ilk girilen 1935 seçimleri genç Türkiye Cumhuriyeti açısından demokrasi sınavında başarılı denilebilecek bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Fakat Türkiye’de bu seçimin ardından kadın katılımının artması beklenirken ilk seçimlerden itibaren düşüş yaşanmıştır. Dönem dönem mecliste hiç kadının yer almadığına şahit olmaktayız. Bu düşüş 1990’lı yılların sonu ve 2000’li yıllarda artışa geçmiştir. Kısmen olumlu olarak değerlendirdiğimiz bu sayısal artışı temsilde adalet açısından değerlendirdiğimizde halen yeterli artışın olmadığını görmekteyiz. Türkiye’de halen kadınların sosyal siyasal hayatta var olmamasının arka planında nelerin olduğuna göz attığımızda süregelen geleneksel yapı, eğitim seviyesi, ekonomik anlamda kendine güven sorunu ve beraberinde siyasi parti yönetimlerinin kadına bakış açısı yattığını görmekteyiz. Bu anlamda kadının ayağındaki bu zincirlerin kırılması gerektiği, her şeyden önce birey olduğu ve her alanda eşit haklara sahip olduğu bilincinin oluşması gerektiği kanısındayız.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Temsili demokrasilerin olmazsa olmazı olarak kabul edilen siyasi partiler aynı zamanda demokrasinin her aşamasında zorunlu oluşumlar olarak kabul edilmelidir. Siyasi partiler iktidarı hedeflerken seçmenlere genelde demokratik yönetim ve uygulama vaatlerinde bulunurlar. Bireylerin egemenlik haklarını en iyi şekilde kullanabilme arayışlarının sonucu olarak modern halini alan demokrasi ve onun olmazsa olmazı siyasi partiler bireylerin eşitlik temelinde kendi yöneticilerini belirlemesi açısından önemlidir. Bu bağlamda kadınların da, cinsiyetler arası eşitlikten dolayı, sürecin eşit parçaları olmaları doğal kabul edilmektedir. Fakat tarih boyunca uygulamalara bakıldığında kadınların siyasi sürece dahil edilmedikleri veya kısmen dahil edildikleri görülür. Bu noktadan yola çıkarak oluşturulan, çalışmaya yön veren hipotez, ‘Türkiye’de siyasi partilerde parti içi demokrasi ve kadın katılımı sorunu var mıdır?’ çalışma boyunca irdelenmiştir. Hipoteze cevap aranırken; çalışma kapsamında ilk olarak siyasi partilerin oluşumu ve tarihi süreci değerlendirilmiştir. Bu anlamda demokrasi okulu olarak kabul edilen Atina’dan başlayarak süreç kısaca irdelenmiştir. Modern anlamda siyasi partilerin tarihi ise yakın döneme tekabül eder. 18. yy’da İngiltere’de yaşanan toplumsal dönüşümler (feodal toplumdaki sanayi toplumuna dönüşüm) ve Sanayi Devriminin akabinde yaşanan Fransız Devrimi yeni bir siyasi ortamı mümkün kılmıştır. Bu siyasi süreç sonunda bireyin egemenlik yetkilerini kullanmasıyla sonuçlanmıştır. Siyasi partilere de bu süreçte ihtiyaç duyulmuştur. 19. yy’ın ikinci yarısından itibaren bireylere tanınan seçme ve seçilme hakkı ile geniş tabana sahip olan örgütsüz kitlelerin örgütlenmelere gitmeleri kaçınılmaz olmuş ve temsili demokrasi süreci başlamıştır. Temsili demokrasi süreci de siyasi partilerin tarihi süreçte yerlerini almasını sağlamıştır.

Kitlelerin siyasi partilerini oluşturmaları süreci ile birlikte “*parti içi demokrasi*” konusu önemsenmeye başlanmış ve bu konuda çeşitli bilimsel çalışmalar dahi yapılmıştır. ‘Parti içi demokrasi’ kavramı üzerinde çalışmanın üçüncü bölümde durulmuş ve demokrasi kavramı ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda parti içi demokrasinin sağlanması açısından önemli olan partilerin örgütsel yapısı; tabandan tavana her aşamada yöneticilerini belirleme prosedürleri; parti liderinin yönetimdeki tutumu; cinsiyetler arası eşitliğin parti yönetimindeki konumu; meclis seçimlerinde aday gösterilirken izlenen tutumlar; toplumun sahip olduğu eğitim ve siyasal kültür düzeyi ve parti üyelerinin ekonomik durumları gibi faktörler irdelenmiştir.

Çalışmanın devamında siyasi parti çeşitlerine ve bu partilerin parti içi demokrasi işleyişleri irdelenmiştir. Bu çerçevede yapılan değerlendirmelerde bilhassa siyasi partilerin uymaları gereken ve demokrasinin sağlıklı işleyişi konusunda önemli sayılan Venedik Komisyonu

kararlarına yer verilmiştir. Venedik Komisyon kararları demokratik ülkelerde siyasi partilerin yapılanmaları konusunda yol gösterici olmaktadır. Bölümün sonunda varılan kanı, parti içi demokrasiden tam anlamıyla bahsedilebilmesi için kadın katılımının belirli bir düzeyde olmasıdır. Yani kadınların kısmen de olsa orantılı bir şekilde olmasa dahi adaletli bir şekilde temsil edilmeleri sağlanmalıdır. Belirtilmesi gerekir ki parti içi demokrasinin sağlanması ve kadınların büyük oranda dışlanması ülkenin tam olarak demokratikleşmesi anlamına gelmemektedir.

Türkiye’de siyasi partilere kadın katılımı düzeyi hipotezin son kısmını oluşturmaktadır. Bu kapsamda öncelikle dünyada göçebe toplumlarından başlayarak kadınların toplum içindeki genel konumları resmedilmiştir. Başlarda geniş haklara sahip kadınların daha sonra dünyanın farklı yerlerinde sınırlı yaşam alanlarına mahkûm olmaya zorlandıklarına değinilmiştir. Sanayi devriminin ardından kadınların toplumsal siyasal hayatta tekrar var olma mücadelesi verdikleri irdelenmiştir. Tarihte hep mağdur olan kadınlar bilhassa Fransız Devriminden sonra dönüştürülen ılımlı siyasi havadan bir nebze olsun faydalanmaya başladıklarını görmekteyiz. Bu bağlamda bu dönemde kadın hareketlerinin durumunun resmedilmesi ile yetinilmiştir. Kadın hakları konusunda Türkiye’de ki gelişmeler dönemler halinde irdelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle kadın hareketlerinin temelini atıldığı Osmanlı’nın son dönemleri ve akabinde Cumhuriyetin ilk yılları ve son olarak da 1950-2015 yılları arası süreç irdelenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde kadın ve erkeklerin artarak eğitim alabilmeleri kadınların hak iddia etmelerinde önemli rol oynamıştır. Kadının, siyasal anlamda haklarını kullanabilmesi için ise Cumhuriyet dönemi beklenmiş gözükmektedir. Bu nedenle Cumhuriyet öncesinde kadınlar siyasal haklardan önce eğitim hakkı, medeni hukuk gibi haklar talep etmekteydiler. Cumhuriyetin ilk yılları ile birlikte kadınların hak kazanımları konusunda oldukça olumlu kabul edilebilecek adımlar atılmış olsa da bunlar yeterli olmamıştır. Kadın hakları ancak kendilerine seçme ve seçilme hakkının verilmesi ile somut olarak kabul edilmiştir. İlk kez 1935 yılında seçimlere katılan kadınlar Cumhuriyet döneminde siyasal hayatın parçaları olmuşlardır. *“1935 Milletvekilliği Genel Seçimlerinde 18 kadın milletvekili TBMM’ye girmiştir ki bu durum genç Türk demokrasisi adına o dönemde sevindirici bir gelişmeydi.”*¹⁶² Çalışmada, Türkiye’de yapılan seçimlerde milletvekili sayılarının kadın erkek dağılımı ayrıntılı olarak irdelenmiştir. İzleyen süreçte 1935 yılındaki ~~bu olumlu gelişmeler yerini~~ giderek azalan kadın katılımına bırakmıştır. 1990’lı yılların

¹⁶² Ündücü A. Cemile, Türk Fatih, ‘Kamu Hayatında Türk Kadını’

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tubar/article/view/5000073147> s. 51 Erişim tarihi: 14.04.2017.

sonuna kadar katılım oldukça düşük düzeyde kamıştır. Sayısal olarak kadınların siyasi hayatta var olmaları özellikle 2000’li yıllarda gözlemlenmektedir. Bu noktada dikkat çekmek istediğimiz nokta sayısal olarak bu artışın olumlu olarak değerlendirilmesinin yanında bu durumun temsilde adalet açısından yeterli olmadığıdır. Ayrıca bu sorunun sadece Türkiye’ye has bir sorun olmadığı ve dünyada pek çok ülkenin temsilde adalet açısından yeterli katılımı sağlayamadığı belirtilmelidir. Çalışmada da belirtildiği gibi Türkiye’de katılımın düşük olmasının arka planında pek çok neden sıralanmaktadır. Bu nedenler arasında, sahip olunan geleneksel yapı; ekonomik anlamda yeterince güçlü olmayan kadının kendine olan güven sorunu; erkeklerin kadınlara karşı takındıkları tutumlar; dini inanç sisteminin kadın konusunda farklı yorumlanması; siyasi partilerin kadınlara verdiği görev alanlarının sınırlı olması ve siyasi partilerin aday gösterme aşamasında izledikleri tutumları gibi nedenler sıralanabilir.

Yapılan değerlendirmeler sonucunda ‘Türkiye’de siyasi partilerde parti içi demokrasi ve kadın katılımı sorunu var mıdır?’ hipotezi olumsuz sonuçlanmıştır. Siyasi partiler ülkemizde her ne kadar demokrasi için vazgeçilmez unsurlar olarak tanımlansa da kendi iç yapılanmalarında demokrasiyi özümsemedikleri ve demokratik kriterleri uygulamadıkları sonucuna varılmıştır. Yani parti içi siyasi şemada tabandan tavana adil ve özgür seçimler ile yöneticilerin göreve getirilmeleri söz konusu değildir. Türkiye’de ayrıca siyasi partilerde – toplumdaki ataerkil yapılanmanın bir sonucu olması nedeniyle – ‘Lider Sultası’ sorununun önüne geçilememektedir. Siyasi partilerde ayrıca parti tüzüklerinde yöneticilerin görev sürelerinin belli olmaması, aday gösterme sürecinde ön seçimlerin yetersiz düzeyde kalması ve yerel örgütlenmelerin karar alma sürecinde aktif kılınmaması parti içi demokrasi kültürünü gelişmemesine ve kadınların aktif katılımının da olumsuz sonuçlanmasına neden olmaktadır.

Özellikle kadın katılımı konusunda pek çok dünya ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de temsilde adaletin olmadığı saptanmıştır. Bu anlamda katılımın sağlanması için öncelikle parti içi demokrasinin işler hale getirilmesi gerekmektedir. Kadın katılımı konusunda parti içi demokrasinin işletilmesinin dahi tek başına yeterli olmayacağı ortadadır. Bunun için, toplumda, kadının sosyal, ekonomik ve siyasal hayatın bir parçası olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Gerekli dönüşümün yaşanabilmesi için öncelikle eğitilmiş, sorgulayıcı ve kendi haklarını koruma konusunda bilinçli kadınların yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada, ülkenin eğitim sistemine ve gerekirse partilerin oluşturacağı eğitim gruplarına büyük görevler düşmektedir. Onlar aracılığıyla toplumun her kesimine ulaşılarak toplum da siyasi kültür seviyelerinin yükseltilmesi gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki toplumun en küçük parçası

bireydir. Birey denince kadın erkek ayrımı yapılmadan tüm insanlar kastedilmektedir. O halde tüm insanların siyasi, sosyal ve ekonomik hayatı ortak şekillendirmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

ARSLAN, Rıza, *Demokratik Yönetim Sistemleri*, Bursa: Birinci Baskı, Dora Yayınevi, 2013.

- ARSLAN, Rıza, *Siyaset Bilimine Giriş*, Bursa: Dora Yayınevi, 2016.
- AYATA, Ayşe, *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*, (Haz: Şirin Tekeli), İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
Web: https://issuu.com/aysupdf/docs/_irin_tekeli__28ed_29_1980_27ler_t sayfasından 20.02.2017 tarihinde alınmıştır.
- ÇAM, Esat, *Siyaset Bilimine Giriş*, İstanbul: Der Yayınları, 2011.
- DUVERGER, Maurice, *Siyasi Partiler*, çev.: Ergun Özbudun, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993.
- GÖZE, Ayferi, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Genişletilmiş On-beşinci Baskı, Beta Yayınevi, 2015.
- KAPANİ, Münci, *Politika Bilimine Giriş*, Ankara: Dokuzuncu Baskı, Bilge Yayınevi, 1997.
- KLAUS, Von, Beyme, *Political Parties in Western Democracies*, Trowbridge: Redwood Burn Limited, 1985.
- KIŞLALI, Taner, *Siyaset Bilimi*, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.
- LIPSON, Leslie, *Demokratik Uygarlık*, çev.: Haldun Güllalp-Türken Alkan, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1984.
- TEKELİ, Şirin, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, İstanbul: Birikim Yayınları, 1982.
- TUNCAY, Suavi, *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1996.
- SANCAR-ÜŞÜR, Serpil, *Siyasal Yaşam ve Kadınlara Destek Politikaları*, Ankara: Başbakanlık, Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, 1997. Web: <http://www.politics.ankara.edu.tr/serpilsancar/07.pdf> sayfasından 17.02.2017 tarihinde alınmıştır.
- ZİHNİOĞLU, Yaprak, *Kadınsız İnkılap, Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*, (Yayına Hazırlayan: Müge Gürsoy Sökmen) İstanbul: Birinci Baskı, Metis Yayınları, 2003.

Diğer Kaynaklar (Makale, Bildiri, Tez, Kongre Sunular vb.)

- AKINCI, Abdulvahap. "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri." *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* cilt:9/sayı:1, 2014, s. 55-72.
- AKTAŞ, Gül, "Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen toplumlarda Kadın Olmak", *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, cilt:30 /sayı:1, 2013, s.53-72.

SANÇAR S. Süer, "Catch-all " Siyasi Partiler", TBB Dergisi, cilt:24/sayı:96, Şen Matbaa, Ankara, 2011, 49-90. Web:http://portal.ubap.org.tr/App_Themes/Dergi/2011-96-1136.pdf Erişim tarihi: 16.02.2017.

Siyasi Partiler Kanunu, Kanun Numarası:2820, Kabul Tarihi: 22.04.1983, Sayı:18027, Tertip:5, Cilt: 22. Web:<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2820.pdf> Erişim Tarihi: 23.02.2017.

TERKAN, Banu, "Siyasi Partilerin Kadına İlişkin Söylem ve Politikaları (AKP ve CHP örneği)", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, cilt:6/sayı:2, 2010. Web:<http://www.acarindex.com/selcuk-iletisim-dergisi/siyasi-partilerin-kadina-iliskin-soylem-ve-politikalari-akp-ve-chp-ornegi-22605#.WQV7rGnyjDc> adresinden 03.03.2017 tarihinde alınmıştır.

TOKGÖZ, Oya, "Kadın Seçmen İmgesi: Türkiye’de Kadının Bireysel Siyasal Katılımı Üzerine Bir Deneme", *Amme İdaresi Dergi*, cilt:27/sayı:4, 1994, 97-115.

ÜNDÜCÜ, Cemile, TÜRK, Fatih, 'Kamu Hayatında Türk Kadını' Web:<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/tubar/article/view/5000073147> Erişim Tarihi: 30.03.2017.

VURAL, Murat, "Parti İçi Demokrasi ve Siyasal İletişime Katkıları", Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, Sayı:13, Temmuz 2009. Web:<http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/article/view/5000004795/5000005295> Erişim Tarihi: 22.02.2017.

YEŞİL ORMAN, Mehtap, 'Toplumsal Eşitlikte Kör Nokta: kadın Eşitsizliğine Genel bir Bakış', *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt:11/ sayı: 2, 2001, 269-280.

YÜCEER, Saime. "Demokrasi Yolunda Önemli Bir Aşama: Türk Kadınına Siyasal Haklarının Tanınması." 2008, 131-151. Web: <http://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0001986&lng=0> Erişim Tarihi:03.02.2017.

İnternet Kaynakları

Web:<http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/mahkemehakkinda/uluslararasıiliskiler/uyeolunan/venedikkom.html> Erişim Tarihi:04.03.2017.

Web:<http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/mevzuat/anayasalar/1924.html> Erişim Tarihi: 04.03.2017.

Web:https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilim Erişim Tarihi:04.02.2017.

Web:<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c001/tbmm17001001.pdf>
Erişim Tarihi: 17.04.2017.

Web:<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c001/tbmm22001001.pdf>
Erişim Tarihi: 17.04.2017.

Web:<http://openaccess.inonu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11616/2154/087410.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erişim Tarihi: 04.04.2017.

Web:<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c001/tbmm10001001.pdf>
Erişim Tarihi: 04.04.2017.

Web:https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.genel_secimler Erişim Tarihi: 03.04.2017.

Web:<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d17/c001/tbmm17001001.pdf>
Erişim Tarihi: 04.04.2017.

Web:<https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm> Erişim Tarihi: 17.04.2017.

Web:<http://www.tuik.gov.tr/Start.do> Erişim Tarihi: 04.04.2017.

Web:https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.genel_secimler Erişim Tarihi: 17.04.2017.

Web: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/milletvekillerimiz_sd.dagilimi Erişim Tarihi: 17.04.2017.

Web:<http://bianet.org/bianet/bianet/130697-78-kadin-472-erkek-vekil-meclis-te> Erişim Tarihi: 16.04.2017.

Web:https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf Erişim Tarihi: 04.03.2017.

Web:http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2008/05/080521_venicecommission.shtml
Erişim Tarihi: 04.03.2017.

Web:<http://www.coe.int/en/web/about-us/our-member-states> Erişim Tarihi: 05.03.2017.

Web:http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2008/05/080521_venicecommission.shtml
Erişim Tarihi: 16.03.2017.

Web:https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf Erişim Tarihi: 05.03.2017.

Web:http://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=02_parties&lang=EN Erişim Tarihi: 05.03.2017.

Web:http://www.venice.coe.int/WebForms/pages/?p=02_parties&lang=EN Erişim Tarihi: 05.03.2017.

Web:http://tesev.org.tr/wpcontent/uploads/2015/11/Venedik_Komisyonu_Turkiye_Raporu.pdf
Erişim Tarihi: 07.03.2017.

Web:https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/venedik_komisyonu.pdf Erişim Tarihi: 06.03.2017.

Web:<http://www.abgm.adalet.gov.tr/ekutuphane/venedik%20komisyonu%20g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fleri/1.pdf> Erişim Tarihi: 05.03.2017.

Web:http://tesev.org.tr/wpcontent/uploads/2015/11/Venedik_Komisyonu_Turkiye_Raporu.pdf Erişim Tarihi: 07.03.2017.

Web: <http://www.anarkismo.net/article/4070> Erişim Tarihi: 07.03.2017.

Web:<https://gaiadergi.com/kadinlarin-yeni-zelanda-ile-baslayan-secme-ve-secilme-hakki-mucadelesi/> Erişim Tarihi: 04.03.2017.

Web: <http://www.isteaturk.com/haber/3300/ataturk-ve-kadin-haklar> Erişim Tarihi: 04.03.2017.

Web:<http://www.ethosfelsefe.com/ethosdiyaloglar/mydocs/ethos3-beyhan.pdf> Erişim Tarihi: 15.04.2017.